

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit. The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
<https://kksu.co.in/>

Digitization was executed by NMM

<https://www.namami.gov.in/>

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedī
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
<https://egangotri.wordpress.com/>

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक

हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र. ^{M-2607} विषय धर्मशास्त्र

नांव धर्मसिंधु द्वितीय परिच्छेद

लेखक / लिपीकार -

पृष्ठ 70 काळ - पूर्ण / अपूर्ण

M-2607

॥अथधर्माधिसारेद्वितीयपरिच्छेदप्रारम्भते॥३॥

श्रीगणेशाय नमः श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ ॥ श्रीपांडुरंगं विबुधांतरंगं नौमींदिरं माधवमंदिरं च ॥ सतामनंतं हितमामनंतं गुरुं ग
 रिष्ठं जननीं वरिष्ठं ॥ काशीनाथाभिधेनात्रानंतोपाध्यायसूनुना ॥ सामान्यनिर्णयं प्रोच्य विशेषेण विनिर्णयः ॥ संगृह्यते धर्मसंधु-
 सारारं व्यकालगोचरे ॥ ग्रंथे प्रसूतबोधाय पुनरुक्तिर्न दोषणं ॥ प्रथमपरिच्छेदे मासविशेषानपेक्ष सामान्यतस्तिथ्यादिनिर्णयमभि-
 धाया स्थिद्धिर्ता यपरिच्छेदे चैत्रादिमासविशेषोपादानेन प्रतिपदादितिथिषु विहितसंवत्सरकृत्यनिर्णयसारंगृहीतः ॥ अत्र शुक्लप्र-
 तिपदादिरमांतरावमासः प्रायेण दाक्षिणात्यैराद्रियतइतितमेवाश्रित्य निर्णयउच्यते ॥ अत्र किंचित्सर्वपरिच्छेदोक्तमपि पुनर्विशेषे
 क्तिभिर्दृढीक्रियतइति पुनरुक्तिर्न दोषाय ॥ तत्र मेषसंक्रांतौ पूर्वाः पराश्च दशदशनाड्यः पुण्यकालः ॥ रात्रौ त्वर्धरात्रात्प्राक्संक्रमे पूर्व-
 दिनोत्तरार्द्धं पुण्यं ॥ अर्धरात्रात्परतः संक्रमे उत्तरदिनस्य पूर्वार्द्धं पुण्यं ॥ अर्धरात्रे संक्रमे दिनद्वयं पुण्यं ॥ अथ तिथिनिर्णयः ॥ ॥ तत्र
 चैत्रशुक्लप्रतिपदिवत्सरारंभः ॥ तत्रौदयिकी प्रतिपद्ग्राह्या ॥ दिनद्वये उदयव्यासाव्याप्तौ वा पूर्वा चैत्रमलमासत्वे वत्सरारंभनिमित्त
 कं तैलाभ्यंगसंकल्पादौ नूतनवत्सरनामकीर्तनाद्यारंभं च मलमासप्रतिपद्येव कुर्यात् ॥ प्रतिगृहं ध्वजारोपणं निवपत्राशनं वत्सरदि
 फलश्रवणं नवरात्रारंभो नवरात्रोत्सवादिनिमित्ताभ्यंगं गादिश्च शुद्धमासप्रतिपदि कार्यः वत्सरारंभनिमित्तको तैलाभ्यंगः शुद्धप्रति

पद्येवेति मयूखे उक्तं ॥ अस्यांतेलाभ्यंगो नित्यः ॥ अकरणे प्रत्यावायोक्तेः ॥ अस्यामेव प्रतिपदि देवी नवरात्रारंभः ॥ अत्र परयुता सुहूर्तमात्र
 पि प्रतिपद्वात्या अत्र सुहूर्त परिमाणं ॥ सुहूर्तमहोरात्रेश्च प्रोक्तुः पंचदशलवमित्कृतं सर्वत्र ज्ञेयं ॥ पारणादिविशेष निर्णयः ॥ शारदनचरात्रव
 द्बोध्यः ॥ अत्रैव प्रपादाने ॥ तत्रमंत्रः ॥ प्रपेयं सर्वसामान्याभूतेभ्यः प्रतिपादिता ॥ प्रदानासितरस्तृणंतुहि पिता महाः ॥ अनिर्वार्यं ततो देयं जलमास
 चतुष्टयं ॥ प्रपांदातुमशक्तेन प्रत्यहमुदकुंभोद्दिजो गृहे देयः ॥ तत्रमंत्रः ॥ एष धर्मघटो दत्तो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः ॥ अस्य प्रदानात्म-
 कला मम संतु मनोरथाः इयमेव प्रतिपत्कल्पादिरपि ॥ एवं वै शारदशुक्लतृतीया फाल्गुनकृष्णतृतीया शुक्लचैत्रपंचमी माघे त्रयोदशी
 कार्तिके सप्तमी मार्गशीर्षे नवमी एता अपि कल्पादयो बोध्याः ॥ आसक्त्या त्पितृभ्यः ॥ चैत्रशुक्ल प्रतिपत्तस्य जयंतीत्येके ॥ चैत्रे
 दधिक्षीरघृतमधुवर्जनंदं पती पूजनात्मकं गौरीव्रतं कार्यं ॥ चैत्रशुक्ल द्वितीयायां निशामुखे बालेन्दुपूजनाद्यात्मकं चंद्रव्रतं कार्यं ॥ अस्या
 मेव दमनकेन गौरीशिवपूजनं ॥ चैत्रशुक्ल तृतीयायां गौरीशिवयुतां संपूज्यां दोलनव्रतं मासपर्यंतं कार्यं ॥ अत्र तृतीया सुहूर्तमात्रापि प
 राकार्या ॥ द्वितीया युक्तानकार्या ॥ चतुर्थी युतायां वैधृत्यादियोगेऽपि सैव कार्या ॥ द्वितीया योगनिषेधस्य बलत्वात् ॥ अस्यामेव तृतीयायां
 श्रीरामचंद्रस्य दोलोत्सवमारभ्य मासपर्यंतं पूजापूर्वकं मांदोलनं कार्यं ॥ एवं देवतांतराणामपि ॥ इयमेव तृतीया मन्वादिरपि ॥

ध.सिं.

२

अत्रैव सर्वमन्वादिनिर्णयउच्यते ॥ तत्रमन्वादयश्चैत्रशुक्लतृतीयापौर्णमासीच ॥ ज्येष्ठेपौर्णिमा ॥ आषाढस्यशुक्लदशमीपौर्णमासीच ॥
श्रावणस्यकृष्णाष्टमी ॥ भाद्रपदस्यशुक्लतृतीया ॥ आश्विनस्यशुक्लवमी ॥ कार्तिकस्यशुक्लद्वादशीपौर्णमासीच ॥ पौषेशुक्लएकादशी ॥
माघेशुक्लसप्तमी ॥ फाल्गुनस्यपौर्णमास्यमावास्याचेतिचतुर्दशज्ञेयाः ॥ एतास्तमन्वादयःशुक्लपक्षस्थाः देवेपित्र्येकर्मणिपूर्वाणहव्यापि
न्योग्राह्याः ॥ पूर्वाण्हेत्रहेधाविभक्तदिनपूर्वाभागरत्नैवश्राद्धादिविधानात् ॥ देवान्मानुषादपराधार्तात्पूर्वाण्हेत्राद्याद्यनुष्ठानसम्भवे-
पराणहव्यापिन्योग्राह्याः ॥ दिनपूर्वाहेपराण्हेवाश्राद्धाद्यनुष्ठेयं ॥ नतुदिनोत्तरार्द्धगतमध्याह्नभागेइतितात्पर्यं ॥ कृष्णपक्षस्थेतुदेवेपि
त्र्येचकर्मणिपंचधाविभक्तदिनचतुर्थभागाख्यापराणहव्यापिन्योग्राह्येमन्वादिषुपिंडरहितंश्राद्धंकार्यं ॥ अत्रश्राद्धैर्द्विसहस्रवर्षेपि
तृणांतृप्तिःमन्वादिश्राद्धंचनित्यं ॥ अतएतदकरणेत्वंभुवःप्रतिमानमित्युक् मंत्रस्यशतवारंजलेजपः प्रायश्चित्तंकार्यंएवंषण्णवतीश्राद्धा-
न्यपिनित्यानि ॥ तानिच ॥ अमा ॥ १२ युग ४ मनु १४ क्रान्ति १२ धृति १२ पात १२ महालयाः १५ अष्टका ५ अन्वष्टका ५ पूर्वेंद्युः ५ श्राद्धैर्नव-
तिश्वषडितिज्ञेयानि ॥ ॥ अथदशावतारजयंत्यः ॥ ॥ चैत्रशुक्लतृतीयायामपराण्हेमत्स्योत्पत्तिः ॥ वैशाखपूर्णिमायांसायं
कूर्मात्पत्तिः ॥ भाद्रपदशुक्लतृतीयायामपराण्हेवराहोत्पत्तिः ॥ वैशाखशुक्लचतुर्दश्यांसायंनारसिंहावतारः ॥ भाद्रपदशुक्लद्वादश्यां-

पृ०
२

२

मध्याह्ने वामन प्रादुर्भावः ॥ वैशाख शुक्ल तृतीयायां मध्याह्ने परशुरामोद्भवः ॥ प्रदोषे इति बहवः ॥ चैत्र शुक्ल नवम्यां मध्याह्ने दाशरणी
रामाभि व्यक्तिः ॥ श्रावण कृष्ण षष्ठ्यां निशीथे श्रीकृष्णा विर्भावः ॥ आश्विन शुक्ल दशम्यां सायं बुधो भूत् ॥ श्रावण शुक्ल षष्ठ्यां सायंक
ल्किर्जात इति तत्तत्कालव्यापिन्यो ग्राह्याः ॥ अत्र मत्स्य कूर्म वराह बुध कल्की नामा षाढादि मासां त्तराण्येकादश्यादिति ध्यं नराणि-
प्रातरादिकालां तराणि च च च नां तरांनु सारे नोक्तानि कल्पभेदेन व्यवस्थापनीयानि स्वस्वगृहीत पक्षानुसारेण तत्तदुपासकैरु-
पोष्याणि ॥ श्रीरामकृष्णानुसिंहजयंत्येव नित्याः सर्वैरुपोष्याः ॥ चैत्र शुक्ल चतुर्थ्यां मध्याह्ने व्यापित्यां लड्डुकादिभिः ॥ श्रीगणे
शमर्चयित्वा दमनकारोपणं कुर्यात् ॥ विघ्ननाशं सर्वाङ्गानां प्राप्नुयात् ॥ चैत्र शुक्ल पंचम्यां मनतादिनां गान् पूजयित्वा क्षीरस-
र्पिर्नैवेद्यं दद्यात् ॥ अस्यामेव पंचम्यां लक्ष्मीपूजनं ॥ अत्रैवोच्चैः श्रवादि पूजनं कर्तव्यं हयव्रतमुक्तं ॥ अत्र सर्वत्र पंचमी सामान्य
निर्णयानुसारेण ग्राह्या ॥ एवमग्रेपि ॥ यत्र विशेष निर्णयोनोच्यते तत्र प्रथमपरिच्छेदोक्त एव निर्णयानुसंधेयः ॥ षष्ठ्यां स्कंद
स्य दमनकारोपणं सप्तम्यां भास्करस्य दमनकपूजनं नवम्यां देव्याः सर्वदेवानां पौर्णमास्यामित्यन्यत्र विस्तरः चैत्र शुक्ल षष्ठ्यां
भवान्या उत्पत्तिः ॥ तत्र नवमी युता ग्राह्या ॥ अत्र पुनर्वसु कृताष्टम्यां मष्टाशोककलिका प्राशनं तत्र मंत्रः ॥ त्वामशोकनराभी

ध० सि०
३

ष्टमधुमाससमुद्भव ॥ पिबामिशोकं ततो मामशोकं सदा कुर्विति ॥ अत्रैव योगविशेषकृत्यं ॥ पुनर्वसुबुधोपेतान्वैत्रेमासिसि
ताष्टमी ॥ प्रातस्तुविधिवत्स्नात्वा जपेयफलं लभेदिति ॥ चैत्रशुक्लनवमीरामनवमी ॥ चैत्रशुक्लनवम्यां पुनर्वसुकृतायां
मध्याह्नेकैर्लगेनेषस्थे सूर्ये उच्चस्थे ग्रहपंचके श्रीरामजन्मश्रवणात् ॥ अस्यां मध्याह्न्यापिन्यामुपोषणं कार्यं ॥ पूर्वद्यु
रेव मध्याह्ने सत्वे सैव ग्राह्या ॥ दिनद्वये मध्याह्न्याप्तावव्यासौ वापरा ॥ अष्टमीविद्वाया निषेधात् अतः पूर्वद्युः स-
कलमध्याह्न्यापि नीमपित्यत्कामध्याह्नेकदेशव्यापित्यपि परैव ग्राह्या ॥ केचित्त्वष्टमीविद्वां मध्याह्न्यापि नीमपुनर्वसु
कृतामपित्यत्कापरेद्यस्त्रिमुहूर्तापिनवमीसर्वैरप्युपोष्या ॥ यदितुदशम्याद्वासवशेनपारणादिनेस्मार्त्तानामेकादशी
व्रतप्राप्तिस्तदास्मार्त्तैरष्टमीविद्वापोष्यावैष्णवैर्मुहूर्तत्रययुतापरैवोपोष्या ॥ शुद्धायानवम्याअलाभे मुहूर्तत्रयन्यूनत्वे
वासर्वैरप्यष्टमीविद्वावोपोषेत्याहुः ॥ इदं व्रतं नित्यं काम्यं च ॥ ॥ अथ व्रतप्रयोगः ॥ ॥ अष्टम्यामाचर्य संपूज्य ॥
श्रीरामप्रतिमादानं करिष्ये हं हि जेतुम ॥ तत्राचार्यो भवप्रीतः श्रीरामो सितमेव मे ॥ इति प्रार्थ्य नवम्यासंगभूतेन एक
भक्तेन राघव ॥ इक्ष्वाकुवंशतिलकप्रीतो भवभयप्रियेत्येकभक्तं संकल्य साचार्यो हि विष्णुं जीत ॥ पूजामंडपंतत्रवेदिं

प०
२

३

चकृत्वा नवम्यां प्रातः उपोष्य नवमीं त्वद्यामेष षष्ठसराधव ॥ तेन प्रीतो भवत्वमे संसारात्त्राहि मां हरे इत्युपोषणं ॥ संक-
 ल्य ॥ इमां स्वर्णमयीं रामप्रतिमां त्वां प्रयत्नतः ॥ श्रीरामप्रीतये दास्ये रामभक्ताय धीमते इति प्रतिमादानं संकल्य येत् ॥
 श्रीरामनवमीव्रतांगभूतां षोडशोपचारैः श्रीरामपूजां करिष्ये ॥ इति संकल्य ॥ वेदिकायां सर्वतोभद्रे कलशं संस्था-
 प्य तत्र पूर्णपात्रे सवस्त्रेषु उत्तारणादिविधिना प्रतिमायां श्रीरामं प्रतिष्ठाप्य पुरुषसूक्तेन षोडशोपचारैः संपूज्य पुष्पपूजां
 ते ॥ रामस्य जननी चासी रामात्मकमिदं जगत् ॥ अतस्त्वां पूजयिष्यामि लोकमातर्नमोस्तुते ॥ इति कौसल्यां संपूज्य ॥ ॐ
 नमो दशरथायैति दशरथं संपूज्य सर्वपूजां समाप्य मध्याह्ने फलपुष्पजलादिपूर्णेन शंखेनार्घ्यं दद्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ द-
 शाननवधार्याय धर्मसंस्थापनाय च ॥ दानवानां विनाशाय दैत्यानां निधनाय च ॥ परित्राणाय साधूनां जातो रामः स्वयं ह-
 रिः गृहाणार्घ्यं मया दत्तं भ्रातृभिः सहितो नयेति ॥ रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रातर्नित्यपूजां विधाय मूलमंत्रेण पापयसाष्टोत्तरश-
 ताहू तीहुत्वा पूजां विसृज्याचार्याय प्रतिमां दद्यात् ॥ इमां स्वर्णमयीं रामप्रतिमां समलंकृतां ॥ शुचिवस्त्रयुगलान् नारायो
 हं राघवाय ते ॥ श्रीरामप्रीतये दारं तुष्टो भवतुराधवः ॥ इति मंत्रः ॥ तव प्रसादं स्वीकृत्य क्रियते पारणामया ॥ व्रतेनाने-

न संतुष्टः स्वामिन् भक्तिं प्रयच्छ मे इति प्रार्थ्य ॥ नवम्यंते पारणं कुर्यात् ॥ इदं व्रतं मलमासेन कार्यं ॥ एवं जन्माष्टम्यादि व्रतम-
 पिन कार्यं ॥ अस्यामेव नवम्यां देवानवरात्र समाप्तिः कार्या ॥ एतन्निर्णय आश्विन नवरात्र नवमी वत् ॥ चैत्र शुक्ल एकादश्यां
 कृष्णास्यां दोलनोत्सवः ॥ दोलारूढं प्रपश्यंति कृष्णां कलिमलापहं ॥ अपराधसहस्रैस्तु कृष्णास्तैर्धूनने कृते ॥ तावतिष्ठंति पा-
 पानि जन्मकोटि कृतान्यपि ॥ क्रीडंते विष्णुनासाधं वैकुण्ठे देवपूजिता इत्यादिकस्तच्च हि मा ॥ चैत्र शुक्ल द्वादश्यां विष्णोर्दमनो-
 त्सवः ॥ सच पारणाहे ॥ पारणाहे नलभ्येत द्वादशो घटिकापि चेत् ॥ तदा त्रयोदशी आत्मापवित्र दमनार्पणे इत्युक्तेः शिवस्य
 चतुर्दश्यां कार्यः ॥ ॥ अथ प्रयोगः ॥ ॥ उपवासदिने नित्यपूजां कृत्वा दमनकं स्थानं गत्वा क्रमेण तमादाय चंदनादि-
 नासं पूज्य श्री कृष्णपूजार्थं त्वानेभ्ये इति प्रार्थ्य प्रणमेत् ॥ अत्यदेवतास्तथा देवतमूहः ततो दमनकं गृह्णामीत्यपंचगच्ये
 न शुद्धोदकेन च प्रक्षाल्य देवाग्रे स्थापयित्वा तस्मिन्नेव दमनकेः शोककालवसंतकामात्काममात्रं वागंधादिभिः पूजयेत्
 ॥ तत्र ॥ नमोस्तु पुण्यबाणाय जगदाल्हादकारिणे ॥ मन्त्राय जगन्नेत्रे रतिप्रीतिप्रियाय चेतिकामावाहनमंत्रः ॥ कामस-
 म्मसमुद्भूतरतिबाणपरिपुत ॥ ऋषिगंधर्वादेवादि विमोहकनमोस्तु ते इति दमनकमुपस्थाय ॥ ओं कामाय नम इति मंत्रे

णसपरिवारायकामरूपिणेदमनकायगंधाद्युपचारानुदद्यात् ॥ ततोरात्रौदेवंसंपूज्याधिवासनंकुर्यात्तदित्यं ॥ देवाग्रे सर्वतोभद्रं
 संपाद्यतत्रकलशंसंस्थाप्यतत्रयौतवरूपाछन्नंदमनकैवेणवपटलेस्थापितंनिधाय ॥ पूज्यार्थं देवदेवस्यविष्णोर्लक्ष्मीपतेः प्रभो ॥ द
 मनत्वमिहागच्छसांनिध्यंकुरुतेनमइतिदमनकदेवतामावाह्य प्रागाद्यष्टदिक्षुक्लोकामदेवायनमोर्होर्त्वेनमः ॥ १ ॥ क्लीं भस्मशरी
 रायनमोर्होर्त्वे ॥ २ ॥ क्लीं अनंगायनमोर्होर्त्वे ॥ ३ ॥ क्लीं मन्मथायनमोर्होर्त्वे ॥ ४ ॥ क्लीं वसंतसरवायनमोर्होर्त्वे ॥ ५ ॥ क्लीं स्म
 रायनमोर्होर्त्वे ॥ ६ ॥ क्लीं इक्ष्वापायनमोर्होर्त्वे ॥ ७ ॥ क्लीं पुष्पबाणास्त्रायनमोर्होर्त्वे ॥ ८ ॥ इति पूजयेत् ॥ तत्पुरुषायविद्म-
 हेकामदेवायधीमहि ॥ तन्नो नंगः प्रचोदयात् ॥ इति गायत्र्यादमनकमष्टोत्तरशतमभिमंत्र्यगंधादिभिः संपूज्य ॥ हो नम इति पु-
 ष्पांजलिंदत्वा नमोस्तु पुष्पबाणायेति पूर्वोक्तावाहनमंत्रेणानमेत् ॥ क्षीरोदधि महानागशय्यावस्थितविग्रह ॥ प्रातस्त्वां पूज-
 यिष्यामि संनिधो भवते नम इति देवं प्रार्थ्य पुष्पांजलिंदत्वा तस्यामेकादश्यां रात्रौ जागरणं कुर्यात् ॥ प्रातर्नित्यपूजां कृत्वा पुनर्देवं
 संपूज्यदूर्वागंधाक्षतयुतांदमनकमंजरीमादायमूलमंत्रं पठित्वा ॥ देवदेव जगन्नाथ वांछितार्थप्रदायक ॥ त्वं स्थां पूरय मे विष्णो
 कामात्कामेश्वरी प्रिय ॥ इदं दमनकं देवगृहाण मदनुग्रहात् ॥ इमांसां वत्सरीं पूजां भगवन्परिपूरय ॥ पुनर्मूलं जप्त्वा देवे दमन-

मर्पयेत् ॥ ततो यथा शोभंदत्वांगदेवताभ्यो दत्वा देवं प्रार्थयेत् ॥ मणि विद्रुममालाभिर्मंदारकुसुमादिभिः ॥ इयं सा वत्सरा पूजा नवा
 स्तुगरुडध्वज ॥ वनमालां यथा देवकौस्तुभं सततं हृदि ॥ तद्द्वद्वामनकीमालां पूजां च हृदये वह ॥ जानता जानता वापि न कृतं यत्तवा-
 र्चनं ॥ तत्सर्वं पूर्णतां यांतु त्वत्प्रसादाद्रमापते ॥ जितं ते पुंडरीकाक्ष नमस्ते विश्वभावन ॥ तृषी केश नमस्ते स्तुमहापुरुष पूर्वज ॥ मं-
 त्रहीनं क्रियाहीनमित्यादि च संप्रार्थ्य पंचोपचारैर्देवं संपूज्य नीराज्य ब्राह्मणेभ्यो दमनं दत्वा स्वयं शेषं संधार्य स्नानं कृतः पारणां
 कुर्यात् ॥ मंत्रदीक्षारहितैर्नाम्नार्पणीयं ॥ अस्य गौणकालः श्रावणमासावधिः ॥ नेदं मलमासे भवति ॥ शुक्रास्तादौ तु कर्तव्यं ॥
 इति दमनारोपणविधिः ॥ अस्यामेव भारते ॥ अहोरात्रे णद्वादश्यां चैत्रे विष्णुरिति स्मरन् ॥ पुंडरीकमवाप्नोति देवलोकां च गच्छ-
 तीति ॥ चैत्रशुक्लत्रयोदश्यामनंग पूजनव्रतं ॥ तत्र त्रयोदशी पूर्ववित्थाग्राह्या ॥ अथ चतुर्दश्यां नृसिंहस्य दोलनोत्सवः ॥ अत्रैव शि-
 वस्यैकवीरायाः भैरवस्य च दमनकैः पूजनं ॥ अत्र चतुर्दशी पूर्वावित्थापराण्डव्यापिनी ग्राह्या ॥ अपराण्डव्यास्य भावे पराण्डस्य-
 शिन्त्यपि पूर्वा ग्राह्या ॥ तदभावे परा ग्राह्या ॥ चैत्रपौर्णमासी सामान्यनिर्णयात् परा ग्राह्या ॥ पूर्वोक्ततत्तिथौ दमनक पूजना करणो-
 स्यामेव सर्वदेवानां दमनक पूजनं ॥ चैत्र्यां चित्रायुतायां चित्रवस्त्रदानं सौभाग्यदं ॥ रविगुरुमंदवारयुतचैत्र्यां स्नानश्राद्धादिभिः

रश्मिमेधपुण्यं ॥ चैत्रस्य शुक्लैकादश्यां पौर्णमास्यां वामेष संक्रांतिमारभ्य वा वैशाखवस्त्रानारंभः तत्र मंत्रः वैशाखं सकलं मासं मे-
 ष संक्रमणं रवेः प्रातः सनियमः स्नास्ये प्रीयतां मधुसूदनः मधुहंतुः प्रसादेन ब्राह्मणानामनुग्रहात् निर्विघ्नमस्तमे पुण्यं वैशाख-
 स्नानमन्वहं ॥ माधवे मेषगे भानौ सुरारे मधुसूदन प्रातस्नाने नमनाथ फलदो भव पापहन्ति ॥ अत्र हविष्याशन ब्रह्मचर्यादयो
 नियमाः ॥ एवं संपूर्णस्नानाश्चैत्रयोदश्यादिदिनत्रयसंते स्नायात् ॥ इयं पौर्णमासी मन्वादिः पूर्वमुक्ता ॥ चैत्रकृष्णत्रयोदशी शत-
 तारकानक्षत्रयुता वारुणी संज्ञका स्नानादिग्रहणादिपर्वतुल्य फलदा ॥ शनिवारकृत्ता महावारुणी शुभयोगशनिवारशततारका-
 युक्ता महामहावारुणी अत्र योगे कृष्णादिः पौर्णमास्यंतो मासस्तेनामांतमासे फाल्गुनकृष्णत्रयोदशी ग्राह्येति बोध्यं ॥ चैत्रकृष्णच-
 तुर्दश्यां शिवसन्निधौ स्नानेन भौमवारयुतायां गंगायां स्नानेन पिशाचत्वाभावः फलं ॥ ॥ इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशी-
 नाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे चैत्रमासकृत्यनिर्णयोद्देशः समाप्तः ॥ ॥ अथ वैशाखमासः ॥ ॥ अत्र च षसंक्रमे
 पूर्वाः षोडशानादिकाः पुण्यकालः रात्रौ च प्रागुक्तं ॥ अत्र प्रातः स्नानं तिलैः पितृतर्पणं धर्मघटदानं च कार्यं ॥ अत्र ब्राह्मणानां गंधमाल्य-
 पानककदलीफलादिभिर्वसंतपूजाकार्या ॥ वैशाखे ज्येष्ठे वा यत्र मासे उष्णबाहुल्यं ॥ तत्र प्रातर्नित्यपूजां कृत्वा गंधोदकपूर्णपात्रे वि-

ध० सि०
६

ष्णुसंस्थाप्यपंचोपचारैः संपूज्यतत्रैवजलेसूर्यास्तपर्यंतमधिवास्यरात्रौस्वस्थानेस्थापयित्वापंचोपचारैः संपूजयेत्तेनतीर्थोदकेन
गृहदारादियुतमात्मानं पावयेत् ॥ एतच्च द्वादश्यां दिवान् कार्यं ॥ रात्रौ किंचित्कालं जलस्थं पूजयित्वा स्वस्थाने स्थापयेत् ॥ अत्र
मासे कृष्णगौरारव्यतुलसीभिर्विष्णुत्रिकालमर्चयेत्सुक्तिफलं ॥ प्रातः स्नात्वा बहुतोयेनाश्वत्थमूलं सिंचेत् ॥ प्रदक्षिणाश्च कुर्यात् ॥
॥ अनेककुलतारणं फलं ॥ एवं गवांकंदूयनेपि ॥ अत्र मासे एकभक्तनक्तमयाचितं वा सर्वेप्सितफलदं ॥ अत्र मासे प्रपादानं देवग
लंतिकाबंधनव्यजनछत्रोपानचंदनादिदानं महाफलं ॥ यदा वैशारवमलमासो भवति तदा काम्यानां तत्र समाप्तिनिषेधात् ॥ मा
सद्वयं वैशारवस्नानहविष्याशनादिनियमा अनुष्ठेयाः चांद्रायणादिकं तु मलेपि समापनीयं ॥ वैशारवशुक्लतृतीयायां गंगास्नानं
यवहोमोयवदानं यवाशनं च सर्वपापहं ॥ यः करोति तृतीयायां कृष्णचंदनभूषितं ॥ वैशारवस्य सिते पक्षे सयात्यन्यत्र मंदिरं ॥
इयमक्षय्य तृतीया संज्ञिका ॥ अस्यां यत्किंचिज्जपहोमपितृतर्पणं दानादिक्रियते तत्सर्वमक्षयं ॥ इयं रोहिणी बुधयोगे महापुण्य
॥ अस्यां जपहोमादिकृत्येपि वक्ष्यमाणयुगादिव निर्णयः ॥ इयं कृतयुगस्यादिः ॥ अत्र युगादिश्चात्थमपिंडकमनुष्ठेयं ॥ आत्मा
संभवेनिलतर्पणमप्यत्र कार्यं ॥ अत्र युगादिकृत्यं पूर्वाणहं कार्यं ॥ तत्रासंभवे पराणहं पि ॥ कृष्णयुगादिकार्यं त्वपराणहं इ-

प०
२

६

त्यादिमन्वादिप्रकरणोक्तो निर्णयः ॥ द्वेधा विभक्तदिनपूर्वार्द्धे कदेशव्यापिनी दिनद्वये चेन्निमुहूर्ताधिकव्याप्तिस्तत्परा ॥ त्रिमुह-
 र्तन्यूनत्वे पूर्वा ॥ मन्वादौ च युगादौ च ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः । व्यतिपाते वै धृतौ च तत्काळव्यापिनी क्रियेति वचनेन साकल्यव्याप्तिवाक्या-
 नामपवादोत्तरात् ॥ आत्मादिकं तृतीयामध्ये एव कर्तव्यं ॥ पुरुषार्थचिन्तामणौ तु सप्तमाष्टमनवममुहूर्तानां गंधर्वकुतुपरौ हि णसं ज्ञ-
 कानां युगादि आत्मा कालत्वाद्युक्ते मध्यमदिनमानेन त्रयोदश्यादि पंचदश्यंत घटित्रयव्यापित्यां आत्मा ॥ कृष्णतुषोडशी मारुत्य
 घटिकात्रये ॥ उभयत्र तादृश्य घटित्रयव्याप्तौ सत्यामसत्यां वा शुक्लापरा ॥ यदा तु परेद्यस्त्रयोदशघटीतः पूर्वं समाप्ता पूर्वेद्यु-
 स्त्रयोदश्यादि घटित्रये तदेकदेशे वा विद्यते तदा कर्मकालशास्त्रबाहुल्यात्पूर्वं वग्रात्त्येत्कृतं ॥ इदमेव यत्कर्ममिति भाति ॥ अत्र देव-
 तोद्देशेन पित्र्युद्देशेन चोदकुंभदानमुक्तं ॥ तत्र आपरे मेध्वरप्रीतिद्वारा उदकुंभदानकल्योक्तफलावाप्त्यर्थं ब्राह्मणा योदकुंभदानं करिष्ये
 ॥ तदंगकुंभपूजनं ब्राह्मणपूजनं च करिष्ये इति संकल्प्य सूत्रवेष्टितं गंधफलयवाद्यपेतं कलशं पंचोपचारैर्ब्राह्मणं च संपूज्य ॥
 ॥ तत्र मंत्रः ॥ एष धर्मघटो दत्तो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः ॥ अस्य प्रदानात् सकलाममसंतु मनोरथा इति मंत्रेण दद्यात् ॥ पित्र्युद्देशे
 तु पितृणामक्षय्यतृप्त्यर्थमुदकुंभदानं करिष्ये इति संकल्प्य पूर्ववत्कुंभब्राह्मणौ संपूज्योदकुंभे गंधतिलफलादिनिक्षिप्य ॥ एष

धर्मघटोदतो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः अस्य प्रदानात् तृप्यंतु पितरोऽपि पितामहाः ॥ गंधोदकतिलैर्मिश्रं सान्नं कुंभं फलान्वितं ॥ पितृभ्यः
 संप्रदास्यामि अक्षय्यमुपनिष्ठत्विति मंत्रेण दद्यात् ॥ युगादौ समुद्रस्नानं महाफलं ॥ वैशाखस्याधिमासत्वे युगादिश्राद्धं मासद्व
 येपि कार्यं ॥ युगादिषु पवासो महाफलः ॥ युगादिमन्त्रोदारात्रिभोजने अभिस्वष्टिमिति मंत्रजपः युगादिश्राद्धलोपेयगादिश्राद्धे
 पजन्यप्रत्यवायपरिहारार्थं मृग्विधानोक्तं प्रायश्चित्तं करिषे इति संकल्प्य नवसद्यावेत्पृचं शतवारं जपेत् ॥ अयं निर्णयः सर्वयुगादौ शे
 यः इत्यक्षय्यतृतीया निर्णयः ॥ इयमेव तृतीया परशुरामजयंती ॥ इयं रात्रिप्रथमयामव्यापिनी ग्राह्या ॥ पूर्वद्युरेव प्रथमयाम
 व्याप्तौ पूर्वा ॥ दिनद्वये रात्रिप्रथमयामे साम्ये न वैषम्येण वैकदेश्याप्तौ परा ॥ अत्र प्रदोषे परशुरामं संपूज्यार्घ्यं दद्यात् ॥ तत्र
 मंत्रः ॥ जेमदग्निस्तोवीरक्षत्रियांतकरप्रभो ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं रूपया परमेश्वरेति ॥ वैशाखशुक्लसप्तम्यां गंगोत्तिष्ठ
 त्यां मध्याह्न्यापिन्यां गंगा पूजनं कार्यं ॥ दिनद्वये तद्याप्तौ पूर्वा ॥ वैशाखमासे द्वादश्यां पूजयेन्मधुसूदनं ॥ अग्निष्टोममवाप्नोति
 सोमलोकं च गच्छति ॥ वैशाखशुक्लचतुर्दशीं नृसिंहजयं तीसां सूर्यास्तमयकालव्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वये तद्याप्तौ तदव्याप्तौ वा
 परैव ॥ स्वातीनक्षत्रशनिवारादियोगे साती वप्रशस्ता ॥ ॥ अथ व्रतप्रयोगः ॥ ॥ त्रयोदश्यां कृतैकमक्षय्यतुर्दश्यां-

मध्याह्नेतिलामलकैः स्नात्वा ॥ उपोष्येहं नारसिंहमुक्तिमुक्तिफलप्रद ॥ शरणं त्वां प्रपन्नोस्मि भक्तिं मे नृहरेदिशेति मंत्रेण व्रतं संक-
ल्याचार्यं दत्त्वा सायंकाले धान्यस्थो दत्तुं मे पूर्णपात्रे सौवर्ण्यप्रतिमायां षोडशोपचारे देवं संपूज्यार्घ्यं दद्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ परित्रा-
णाय साधुनां जातो विष्णुर्नृकैसरी ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं सलक्ष्मीर्नृहरिः स्वयं ॥ रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रातर्देवं संपूज्य विसृज्या-
चार्याय धेनुयुतां प्रतिमां दद्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ नृसिंहात्कृतगोविंदलक्ष्मीकांतजगत्यते ॥ अनेनार्चाप्रदानेन सफलास्युर्मनोरथा-
॥ अथ प्रार्थना ॥ मदं शोयेन राजा तायेजनिष्ठं तिचापरे ॥ तांस्त्वमुद्धर देवेश दुःसहात् भवसागरात् ॥ पातकार्णवमग्नस्य व्याधि-
दुरवां बुवारिधेः नीचैश्च परिभूतस्य महादुःखगतस्य मे ॥ करावलंबनं देहि शेषशायिन् जगत्यते ॥ श्रीनृसिंहरमाकांतभक्तानां
भयनाशन ॥ क्षीरांबुधिनिवासस्त्वं चक्रपाणे जनार्दन ॥ व्रतेनानेन देवेश भक्तिमुक्तिप्रदो भवेति ॥ ततो ब्राह्मणैः सह निश्च्यंते पा-
रणां कुर्यात् ॥ यामत्रयोर्ध्वगामिन्यां चतुर्दश्यां तु पूर्वापह एव पारणं ॥ पौर्णमास्यां श्रुतान्नसहितो दत्तुं मे दानेन गोदानफलं ॥ स्व-
र्णतिलयुक्तद्वादशो दत्तुं मे दानेन ब्रह्महत्यापापात्मुक्तिः ॥ अत्र यथाविधि कृष्णाजिनदाने पृथ्वीदानफलं ॥ स्वर्णमधुतिलसर्पि-
युक्तकृष्णाजिनदाने सर्वपापनाशः ॥ अत्र तिलस्नानं तिलहोमस्तिलपात्रदानं तिलतैलेन दीपदानं तिलैः पितृतर्पणं मधुयुक्त-

ध०सिं०
८

तिलदानं महाफलं ॥ तत्र तिलपात्रदानमंत्रः ॥ तिलावैसौमदेवत्याः सरैः सृष्टातुगोसवेस्वर्गप्रदाः स्वतंत्राश्च ते मां रक्षंतु नित्यशः
वैशारवशुक्लद्वादश्यां पौर्णमास्यां वा वैशारवस्नानोद्यापनं ॥ तत्रैकादश्यां पौर्णमास्यां वोषोष्य कलशे सुवर्णप्रतिमायां सलक्ष्मीं
कंविष्णुं संपूज्य रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रातर्ग्रहपूजनपूर्वकं पायसेन तिलाज्यैर्वायैर्वैर्वा अष्टोत्तरशतं होमः प्रतद्विष्णुरिदं वि
ष्णुरिति वामैत्रेण कार्यः ॥ सांगतार्थे गोदानं पादुकोपानह छत्रव्यजनोदकुंभदानं ध्यादिदानं च कार्यं ॥ अशक्तेन कसरा
द्यन्तेर्दशब्राह्मणभोजनं कार्यं ॥ एतत्पौर्णमासीमारभ्य ज्येष्ठशुक्लैकादशीपर्यंतं जलस्थविष्णुपूजोत्सवः कार्यः वैशारवामा
वास्याभावाकारव्यदिनं तत्परं करि संज्ञकदिनं च शुभेषु वर्जं ॥ ॥ इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायवि
रचिते धर्मासिंधुसारे वैशारवमासकृत्योद्देशः ॥ ॥ अथ ज्येष्ठकृत्यं ॥ ॥ मिथुनसंक्रांतौ पराः षोडशनाडयः पुण्य-
कालः ॥ रात्रौ तु प्रागुक्तं ज्येष्ठमासे पिष्टेन ब्रह्ममूर्तिं कृत्वा वस्त्राद्यैः पूजयेत् ॥ सूर्यलोकप्राप्तिः ॥ अत्र मासे जलधेनुदानमु-
क्तं ॥ ज्येष्ठशुक्लप्रतिपदि करवीरव्रतं ॥ ज्येष्ठशुक्लतृतीयायां रमाव्रतं ॥ सापूर्वविद्यायात् ॥ यत्र पूर्वविद्यायात् तया च्यते तत्रा-
स्तासूर्वविदुर्हृताधिकायात् त्वं ज्ञेयं न न्यूनायाः ॥ तत्रापि यदि परेद्यः सूर्यास्तमयपर्यंतं पूर्वविद्यायां स्थितेः सत्वे तदा स-

प०
२

८

सत्यपि पूर्वविद्यायास्तत्त्वचने पूर्वविद्वांस्यत्का अखंडत्वाच्छुद्धत्वात्परैव ग्राह्या ॥ यदा तु ग्राह्यायाः पूर्वविद्यायाः पूर्वैकमुद्भूतद्वयात् न्यून-
 त्वं परेद्यश्चास्तमयात्साकसमाप्तत्वं तदापि परैव ग्राह्या ॥ एवं सर्वत्रोक्तं ॥ रंभाव्रते पंचाग्नि तपन परास्त्री पुमान्वाभवानां स्वर्ण प्रति-
 मायां संपूज्य यथोक्तविधि होमादि कृत्वा सपत्नीकाय गृहं सोपस्करं दद्यात् ॥ दांपत्यानि भोजयेत् ॥ विशेषविधिर्वतग्रंथे ज्ञेयः ॥ चतु-
 र्था सुभाषितारस्तत्रोमा पूजनं ॥ अष्टम्यां शक्रां देवीं पूज्य नवम्या सुषोम्य देवीं पूजयेत् ॥ ज्येष्ठशक्र दशम्यां गंगा वतारः ॥ इयं दशहरा
 संज्ञिका ॥ अत्र दशयोगा उक्ताः ॥ ज्येष्ठे मासि १ सिते पक्षे २ दशम्यां ३ बुध ४ हस्तयोः ५ ॥ व्यतीपाते ६ गरा ७ नंदे ८ कन्या चंद्रे ९ वृषे र-
 वौ १० इति गरा रव्यं करणं ॥ बुधवार हस्तयोगे आनंदारव्यो योगः ॥ अत्र दशमी व्यतीपातयोर्मुख्यत्वं ॥ तेन यस्मिन्दिने कतिपययो-
 गवती दशमी पूर्वाह्ने लभ्यते तत्र दशहरा व्रतं कार्यं ॥ दिनद्वये पूर्वाह्ने तत्सत्त्वे यत्र बहूनां योगः सा ग्राह्या ॥ ज्येष्ठे मलमासे सति तत्रैव
 दशहरा कार्या न तु शक्यं ॥ दशहरा सप्तमोत्कर्षश्चतुर्थपियुगादि धितिर्हमादौ ऋष्यशृंगोक्तेः ॥ अत्र काशीवासिभिर्दशाश्वमेधती-
 र्थे स्नात्वा गंगा पूजनं कार्यं ॥ इतरदेशस्थैः स्वसन्निहितनद्यां स्नात्वा गंगा पूजनादिकं कार्यं ॥ ॥ अथ व्रतविधिः ॥ ॥ देशकालौ
 संकार्यं ममैतज्जन्म जन्मांतरं समुद्भूतत्रिविधकायिकचतुर्विधवाचिकत्रिविधमानसिकमिति स्कांदोक्तदशविधपापनिरासत्र-

ध.सिं.
९

यस्त्रिंशच्छतपित्रुद्धार ब्रह्मलोकावाप्त्यादिफलप्राप्त्यर्थं ज्येष्ठमाससितपक्षदशमी बुधवारहस्ततारकागरकर्णव्यतीपातानंद-
योगकन्यास्थचंद्रदृष्टस्थसूर्येति दशयोगपर्वण्यस्यां महानद्यां स्नानं तीर्थपूजनं प्रतिमायां जान्हवीपूजां तिलादिदानं मूलमंत्र-
जपमाज्यहोमं च यथाशक्तिकरिष्ये ॥ यथाविधि स्नानं दशवारं कृत्वा जले स्थितो दशवारं सकृद्वा वक्ष्यमाणं स्तोत्रं पठित्वा वा-
सः परिधानादिपितृतर्पणांतं नित्यं विधाय तीर्थपूजां विधाय सर्पिर्मिश्रान्दशप्रसूति कृष्णातिलान् ॥ तीर्थे जलिना प्रक्षिप्य गुड-
मिश्रान्सक्तुपिंडान् दशप्रक्षिपेत् ॥ ततो गंगा तटे ताम्रे मृन्मये वा स्थापिते कलशे सौवर्णादिप्रतिमायां गंगामावाहयेत् ॥ तन्नमं-
त्रः ॥ नमो भगवत्यै दशपापहरायै गंगायै नारायण्यै रेवत्यै शिवायै दक्षायै अमृतायै विश्वरूपिण्यै नंदिन्यै ते नमो नमः ॥ अयं रूपा-
दिसाधारणः द्विजमात्रविषयो विंशत्यक्षरो यथा ॥ ॐ नमः शिवायै नारायण्यै दशहरायै गंगायै स्वाहेति ॥ एवं गंगामावाह्य ॥ ना-
रायणं रुद्रं ब्रह्माणं सूर्यं भगीरथं हिमाचलं च नाममंत्रेण तत्रैवावाह्योक्तमूलमंत्रमुच्चार्य श्रीगंगायै नारायणरुद्रब्रह्मसूर्य-
भगीरथहिमवत्सहितायै आसनं समर्पयामीत्येवमासनाद्यपचारैः पूजयेत् ॥ दशविधैः पुष्पैः संपूज्य दशांगंधूपदत्त्वादशवि-
धनैर्वेद्यांते तांबूलदक्षिणां दत्त्वादशफलान्यर्पयेत् ॥ दशदीपान्दत्त्वा पूजां समापयेत् ॥ दशविप्रेभ्यः प्रत्येकं षोडशमुष्टितिला-

प०
२

९

नृसदक्षिणान्दद्यात् ॥ एवंयवानपि ॥ ततोदशएकांवागांदद्यात् ॥ मच्छकच्छपमंडूकान्सौवर्णान् राजतान्पिष्टमयान्वासं
 पूज्यतीर्थेक्षिपेत् ॥ एवंदीपान्प्रवाहयेत् ॥ जपहोमचिकीर्षायांपूर्वोक्तमूलमंत्रस्यपंचसहस्रसंख्याजपोदशांशेनहोमः यथा-
 शक्तिवा ॥ तत्रदशहराव्रतांगत्वेनहोमंकरिष्येइतिसंकल्प्यस्थांडिलेग्निसंप्रतिष्ठाप्यान्वाधानेचक्षुषीआज्येनेत्यंतेश्रीगंगामसुक्
 संख्ययाज्येननारायणादिषट्देवताएकैकयाज्याहुत्याशेषेणस्विष्टकृतमित्यादिप्रोक्षण्यादिषट्पात्राण्यासाद्याज्यंसंस्कृत्यय-
 थान्वाधानंजुहुयात् ॥ दशब्राह्मणान्स्नवासिनीश्वभोजयेत् ॥ प्रतिपदिनमारभ्यस्नानादिपूजांतौविधिः कार्यइतिकेचित् ॥ स्तो-
 त्रंयथास्कांदे ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नमःशिवायैगंगायैशिवदायैनमोनमः ॥ नमस्तेरुद्ररूपिण्येशांकयैतेनमोनमः ॥ नमस्तेविश्वरू-
 पिण्येब्रह्मसूत्यैनमोनमः ॥ सर्वदेवस्वरूपिण्यैनमोभेषजमूर्तये सर्वस्यसर्वव्याधानांभिषक्श्रेष्ठैनमोस्तुते ॥ स्थाणुजंग-
 मसंभूतविषहंयैनमोनमः ॥ भोगोपभोगदायिन्यैभोगवत्यैनमोनमः ॥ मंदाकिन्यैनमस्तेस्तुस्वर्गदायैनमोनमः ॥ नमस्तेलो-
 क्यभूषायैजगद्धात्रैनमोनमः ॥ नमस्त्रीशक्वुसंस्थायैतेजोवत्यैनमोनमः ॥ नंदायैलिंगधारिण्यैनारायण्यैनमोनमः ॥ नमस्ते
 विश्वसुरव्यायैरेवत्यैतेनमोनमः ॥ बृहत्यैतेनमस्तेस्तुलोकधात्रैनमोनमः ॥ नमस्तेविश्वमित्रायैनांदिन्यैतेनमोनमः ॥ पृथ्व्यैशि

ध.सिं.
१०

वामृतायै च सुवृषायै नमोनमः ॥ शांतायै च वारिषायै वरदायै नमोनमः ॥ उस्वायै सुखदोऽग्रे च संजीविन्यै नमोन-
मः ॥ ब्रह्मिषायै ब्रह्मदायै दुरितघ्न्यै नमोनमः ॥ प्रणतार्तिप्रभञ्जिन्यै जगन्मात्रे नमोस्तुते ॥ सर्वापत्यतिपक्षायै मंगला-
यै नमोनमः ॥ शरणागतदीनार्तपरिचाणपरायणे ॥ सर्वस्यार्तिहरे देवि नारायणि नमोस्तुते ॥ निर्लेपायै दुर्गहं त्र्येदक्षा-
यै ते नमोनमः ॥ परात्परतरे तुभ्यं नमस्ते मोक्षदे सदा ॥ गंगे ममाग्रतो भूया गंगे मे देवि पृष्ठतः ॥ गंगे मे पार्श्वयो रे हित्वयि गं-
गे स्तु मे स्थितिः ॥ आदौ त्वमेतं मध्ये च सर्वं त्वंगांगतेश मे ॥ त्वमेव मूलप्रकृतिस्त्वं हि नारायणः परः ॥ गंगे त्वं परमात्मान् च शि-
वस्तुभ्यं नमः शिवे ॥ यद्दं पठति स्तोत्रं भक्त्या नित्यं नरोपियः ॥ शृणुयाच्छ्रद्धया युक्तः कायवाक्चित्तसंभवैः ॥ दशधा-
संस्थितैर्दोषैः सर्वैरेव प्रमुच्यते ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति प्रेत्य ब्रह्मणि लीयते ॥ ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे दशमी हस्तसंयु-
ता ॥ तस्यां दशम्या मे तच्च स्तोत्रं गंगाजले स्थितः ॥ यः पठेद्दशकृत्वस्तु दरिद्रो वा पिचाक्षमः ॥ सोऽपि तत्फलमाप्नोति
गंगां संपूज्य यत्नतः ॥ अदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः ॥ परदारोपसेवा च कायिकं त्रिविधं स्मृतं ॥ पारुष्यमनृतं चै-
व पैशून्यं चापि सर्वशः ॥ असंबद्धप्रलापश्च बाह्यं स्याच्चतुर्विधं ॥ परद्रव्येष्वभिध्यानं मनसानिष्टचिंतने ॥ वितथाभिनिवेशश्च मान-

प०

२

१०

संविधिं स्मृतं ॥ एतानि दशपापानि हरत्वं मम जान्हवि ॥ दशपापहराय स्मात्तस्माद्दशहरा स्मृता ॥ त्रयस्त्रिंशच्छतं पूर्वाभि-
तूनथ पितामहान् ॥ उद्धरेत्येव संसारान्मंत्रेणानेन पूजिता ॥ नमो भगवत्यै दशपापहरायै गंगायै नारायण्यै रेवत्यै शिवायै द-
क्षायै अमृतायै विश्वरूपिण्यै नन्दिन्यै तेनमो नमः ॥ सितमकरनिषण्णां शतभ्रवणां त्रिनेत्रांकरधृतकलशोद्यत्सोपलामत्यभी-
ष्टां ॥ विधिहरिहररूपां सेंदुकोटीरज्जुष्टां कलितसितदुक्कूलां जान्हवीं तां नमामि ॥ आदावादिपितामहस्य निगमव्यापारपा-
त्रैजलपञ्चासन्नगशायिनो भगवतः पादोदकं पावनं ॥ भूयः शंभुजटाविभूषणमणिर्जन्मोर्महर्षेरियं देवी कल्मषना-
शिनी भगवती भागीरथी दृश्यते ॥ गंगागंगे तियो ब्रूयाद्यो जनानां शतैरपि ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति
॥ इति स्तोत्रेण स्तुत्वा होमांते प्रतिमोत्तरपूजां कृत्वा ॥ विसृज्याचार्याय मूलमंत्रेण दद्यात् ॥ ॥ इति दशहराविधिः ॥
ज्येष्ठशुक्लैकादशीनिर्जला ॥ अस्यां नित्याचमनादिव्यतिरिक्तजलपानवर्जनेनोपवासे कृते द्वादशीकादश्युपवासफलं ॥
द्वादश्यांच निर्जलोपोषितैकादशीव्रतांगत्वेन सहिरण्यसशर्करोदकुंभदानं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ देवदेव हृषीकेश सं-
सारार्णवतारक ॥ उदकुंभप्रदानेन यास्यामि परमांगतिमिति मंत्रेण शर्करासुतं सहिरण्यमुदकुंभं दद्यात् ॥ ज्येष्ठमाससित

द्वादश्यामहोरात्रं विविक्तमपूजनाद्गवामयनारव्यक्रतुफलसिद्धिः ॥ ज्येष्ठपूर्णिमास्यांतिलदानादश्वमेधफलं ॥ ज्येष्ठानक्षत्रयुता
यां ज्येष्ठ्यां छत्रोपानहदानान्नराधिपत्यप्राप्तिः ॥ ज्येष्ठपूर्णिमायां बिल्वत्रिरात्रिव्रतमुक्तं ॥ अत्र परविद्वाग्राह्या ॥ अस्यामे
व वटसावित्रीव्रतं ॥ अत्र व्रते त्रयोदश्यादिदिनत्रयमुपवासः ॥ अशक्तो तु त्रयोदश्यां नक्तं ॥ चतुर्दश्यामयाचितं पौ-
र्णमास्यामुपोषणं ॥ अत्र पौर्णमासी निर्णयानुसारेण यथात्रिरात्रं भवेत्तथा त्रयोदश्यादिदिनत्रयग्राह्यं ॥ तत्र पूर्णिमा-
सूर्यास्तमयात्पूर्वत्रिमुहूर्ताधिकव्यापिनी चतुर्दशी विद्वाग्राह्या ॥ त्रिमुहूर्तन्यूनत्वे परैरेव ॥ भूतोष्टादशनाडीभिर्दूष-
यत्युत्तरांतिथिमिति वचनं सावित्रीव्रतातिरिक्तं ज्ञेयं ॥ सावित्रीव्रतोपवासेऽष्टादशनाडीविद्वायात्रपि ग्राह्यत्वात् ॥ य-
त्तु केवलपूजनात्मकमुपवासरहितं सावित्रीव्रतं सर्वत्र स्थित्युत्तिष्ठति ॥ तत्र भूतोष्टादशोतिवेधो व्रतदानादिपरो न तूप-
वासपरइति निर्णयसिंधुलिरिव तमाधवाशयानुसारेणाष्टादशनाडिचतुर्दशीसत्वे परैरेव पूजाव्रते ग्राह्या ॥ उपवासव्रते तु पूर्व-
तिममप्रतिभाति ॥ अत्र पारणं पूर्णिमांते कर्तव्यं ॥ अत्र रजस्वलादिदोषे पूजादिब्राह्मणद्वारा कार्यं ॥ स्वयमुपवासादिकं कार्यमि-
त्यादयः ॥ स्त्रीव्रते विशेषाः प्रथमपरिच्छेदे ज्ञेयाः ॥ अत्र पूजोद्यापनादिविधिर्व्रतग्रंथेषु प्रसिद्धः ॥ अत्र ज्येष्ठपूर्णिमायां ज्येष्ठान-

क्षत्रेष्टहस्पतिश्चंद्रश्चरोहिणीक्षत्रेत्तुसूर्यस्तदामहाज्येष्ठीयोगस्तत्रस्नानदानादिकंकार्यं॥ अस्यांपौर्णमास्यांमन्वादित्वा-
 दत्रपिंडरहितंश्राद्धमुक्तं॥ एतन्निर्णयश्चैत्रेउक्तः॥अत्रमासेविप्रेभ्यश्चंदनव्यजनोदकुंभादिकंत्रिविक्रमप्रीतयेदेयं॥ ॥
 ॥ इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेज्येष्ठमासनिर्णयोद्देशः॥ ॥अथा-
 षाढेदक्षिणायनसंज्ञाकर्कसंक्रांतिः॥ कर्कसंक्रांतौपूर्वत्रिंशन्नाज्यःपुण्यकालः॥ तत्रापिसंक्रांतिसन्निहितानाज्यःपुण्यत-
 माः॥ रात्रावर्धरात्रात्परापरतश्चसंक्रमेपिपूर्वदिनेपुण्यकालः॥ तत्रापिमध्याह्नात्परतःपुण्यतमत्वं॥ सूर्योदयोत्तरंघटिकाह-
 यात्प्राक्संक्रमेपरतएवपुण्यं॥ ज्योतिर्ग्रंथेत्तुसूर्योदयात्प्राक्घटि त्रयात्मकसंध्यासमयेपिकर्कसंक्रमेपरदिनएवपुण्य-
 मित्युक्तं॥ अत्रदानोपवासादिप्रथमपरिच्छेदेउक्तं॥ कर्ककन्याधनुःकुंभस्थैरवौकेशकर्तनादिकंनिषिद्धं॥ आषाढमा-
 स्येकभक्तव्रतेहृतेबहुधनधान्यपुत्रप्राप्तिः॥ अत्रमासेउपानहछत्रलवणामलकानिवामनप्रीत्यैदेयानि॥ आषाढ-
 शकृद्द्वितीयायांपुष्यनक्षत्रयुतायांकेवलयांवाश्वीरामस्यरथोत्सवः॥ आषाढशकृपक्षेदशमीपौर्णमासीचमन्वादि-
 तन्निर्णयस्तूक्तः॥ अथैकादश्यांविष्णुशयनोत्सवः॥ तत्रसोपस्करेमंचकेसस्तांश्रीविष्णुप्रतिमां शंखादिचतुरायुधां-

ध.सिं-
१२

लक्ष्मीसंवाहितचरणानानाविधोपचारैः संपूजयेत्॥ त्वयि सप्तजगन्नाथे जगत्सप्तं भवेदिदं॥ विबुद्धे त्वयि बुध्येत तत्सर्वं
सचराचरं॥ इति प्रार्थ्य॥ उपोष्य जागरं कृत्वा द्वादश्यां पुनः संपूज्य त्रयोदश्यां गीतनृत्यवाद्यादिकं निवेदयेत्॥ एवमिदं त्रिदि-
नसाध्यं व्रतं तत्र स्मात्तैर्वैष्णवैश्च स्वसैकादशी व्रतदिने शयनी व्रतमारब्धव्यं॥ रात्रौ शयनोत्सवः दिवा प्रबोधोत्सवः॥ द्वाद-
श्यां पारणाहेशयनप्रबोधोत्सवावितिकेचित्॥ अत्र देशाचाराव्यवस्था॥ नेदं मलमासे कार्यं॥ आषाढशुद्धद्वादश्यामनुरा-
धा योगरहितायां पारणं कार्यं॥ तत्राप्यनुराधा प्रथमपादयोग एव वर्ज्यः॥ यदा तु द्वादशी स्वल्पा वर्ज्यं नक्षत्रयोगो द्वादशी म-
ति क्रम्य विद्यते तदा निषेधमना दृश्यद्वादश्यामेव पारणं कार्यमिति कौस्तुभे उक्तं॥ संगवकालभागं त्यक्त्वा प्रातर्मध्याह्न-
भागो वा भोक्तव्यमिति पुरुषार्थचिन्तामणौ॥ द्वादश्यां पारणोत्तरं सायं पूजां कृत्वा चातुर्मास्यव्रतसंकल्पं कुर्यादिति कौस्तुभे
॥ एकादश्यामेवेति निर्णयसिंधुः॥ चातुर्मास्यव्रतप्रथमं भोगुरुशुक्रास्तादावाशौचादौ च न भवति॥ द्वितीयाद्यां भस्त्व-
स्तादावाशौचादौ च भवत्येव॥ चातुर्मास्यव्रतं शौचादिभिरपि कार्यं॥ व्रतग्रहणप्रकारस्तु॥ भगवतो जातिपुष्पादिभिर्महापू-
जां कृत्वा॥ त्वयि सप्तजगन्नाथे जगत्सप्तं भवेदिदं॥ विबुद्धे च विबुध्येत प्रसन्नो मे भवाच्युतेति प्रार्थ्या ग्रे कृतांजलिः॥ च-

प-
२

१२

तुरोवार्षिकान्मासान्देवस्योत्थापनावधि॥ श्रावणोवर्जयेच्छाकंदधिभाद्रपदेतथा॥ दुग्धमाश्वयुजेमासिकार्तिकेहिदलंत्यजेत्॥
 इमंकरिष्येनियमंनिर्विघ्नंकुरुमेच्युत॥ इदंव्रतंमयादेवगृहीतंपुरतस्तव॥ निर्विघ्नंसिद्धिमायातुप्रसादान्तेरमापते॥ गृहीतेस्मिन्व
 तेदेवपंचत्वंयदिमेभवेत्॥ तदाभवतुसंपूर्णप्रसादान्तेजनार्दन॥ इतिप्रार्थ्यदेवायशंखेनार्घ्यंनिवेदयेत्॥ एतानिब्रतानिनित्यानि॥
 हविष्यभक्षणादिब्रतान्तरचिकीर्षायांश्रावणोवर्जयेच्छाकमितिशाकस्थानेहविष्यानंभक्षयिष्ये॥ देवाहंशीतयेतवेत्सूहःकार्यः॥
 शाकव्रतेब्रतान्तरेचसमुच्चयेनकर्तव्येतंश्लोकंपठित्वाब्रतान्तरमंत्रंवेदेत्॥ एवंगुडवर्जनादिधारणापारणादिब्रतेषुवर्जयिष्येगुडंदेव
 मधुरस्वरसिद्धये॥ वर्जयिष्येतैलमहंसंदरांगत्वसिद्धये॥ योगाभ्यासीभविष्यामिप्राप्तुंब्रह्मपदंपरं॥ मौनव्रतीभविष्यामिस्वाज्ञा
 पालनसिद्धये॥ एकांतरोपवासंचप्राप्तुंब्रह्मपदंपरमित्यादिरीत्योहःकार्यः॥ निषिद्धमात्रवर्जनेच्छायां॥ घृताकादिनिषिद्धानि
 हरेसर्वाणिवर्जये॥ इतिसंकल्पः॥ तानिचचातुर्मास्येनिषिद्धानि॥ प्राण्यंगचूर्णंचर्मस्थोदकंजंबीरंबीजपूरंयज्ञशेषभिन्नंविष्यव
 निवेदितान्दग्धान्नमसूरमांसंचेत्यष्टविधमामिषंवर्जयेत्॥ निष्पावाराजमाषाधान्येलवणंशाकंघृताकंकलिंगफलंअनेक
 बीजफलंनिर्बीजंमूलकंकूष्माण्डमिक्षुदंडंनूतनवदरीधात्रीफलानिचिंचामंचकादिशयनमनृतु कालेभार्यागमनंपरान्नमधुपदोल

ध.सिं.
१३

माषकुलित्यसितसर्वपांश्चवर्जयेत्॥ घृताकबिल्वोदुंबरकलिंगाभिस्सदास्तुवैष्णवैः सर्वमासेषु वर्ज्याः॥ अन्यत्रतुगोष्ठागीमहिष्य
न्यदुग्धंपर्युषितान्द्विजेभ्यः क्रीतारसाभूमिलवणंताम्रपात्रस्थंगव्यंपल्लवजलं सार्धपक्वमन्नमित्यामिषगणउक्तः॥ चतुर्थपि
हिमासेषु हविष्याशीनपापभाक्॥ हविष्याणितु॥ ब्रीहियवमुद्गतिलकंगुकलापश्यामाकगोधूमधान्यानिरक्तभिन्नमूलकंसूरणा-
दिकंदः सैधवसामुद्रलवणंगव्यानिदधिसर्पिर्दुग्धानिपनसाम्ननारीकेरफलानिहरीतकीपिप्पलीजीरकंशंठीचिंचाकदलील-
वलीधानीफलानिगुडेतरैक्षविकाराइत्येतान्यतैलपक्वानि॥ गव्यंतक्रंमाहिषंघृतंकंचित्॥ ॥अथकाम्यव्रतानि॥ ॥गु
डवर्जनान्मधुरस्वरता॥ तैलवर्जनात्संदरांगता॥ योगाभ्यासीब्रह्मपदंप्राप्नोति॥ तांबूलत्यागाद्दोगीमधुरकंठश्च॥ घृतत्या-
गीस्निग्धतनुः॥ शाकत्यागीपक्वान्मुक्॥ पादाभ्यंगत्यागाद्वपुःसौगंध्यं॥ दधिदुग्धतक्रत्यागाद्विष्णुलोकः॥ स्थालीपाचिता-
न्नत्यागाद्दीर्घसंततिः॥ भूमौदर्भशायीविष्णुदासः॥ भूमिभोजनान्नृपत्वं॥ मधुमांसत्यागान्मुनिः॥ एकांतरोपवासाद्ब्रह्मलो-
कः॥ नखकेशधारणादिनेदिनेगंगास्नानं॥ मौनादस्वलितज्ञा॥ विष्णुवंदनाद्गोदानफलंविष्णुपादस्पर्शाल्लुप्तकृत्यता॥ हरेरा-
लयेसंमार्जनादिनान्नृपत्वं॥ शतप्रदक्षिणाकरणाद्विष्णुलोकः॥ एकभक्ताशनादग्निहोत्रफलं॥ अयाचितेनवापिचूपोत्सर्गादि-

प०
२

१३

पूर्तफलं॥षष्ठाहःकालभोजनाच्चिरस्वर्गः॥पर्णेषुभोजनालुरुक्षेत्रवासफलं॥शिलाभोजनास्ययागस्नानं॥एवंमासचतुष्टयसा
ध्यानाव्रतानांसंकल्पमेकादश्यांद्वादश्यांवाकृत्वाश्रावणमासव्रतविशेषसंकल्पइहैवकार्यः॥अहंशाकंवर्जयिष्येश्रावणमासि
माधवेति॥अत्रशाकशब्देनलोकेप्रसिद्धाः॥फलमूलपुष्पपत्रांकुरकांडत्वगादिरूपावर्ज्यानि तु व्यंजनमात्रंशंठीहरिद्रादिजीर
कादिकमपि वर्ज्यं॥तत्रतत्कालोद्भवानामातपादिशोषितकालान्तरोद्भवानांचसर्वशाकानां वर्जनं कार्यं॥अथेषांचातुर्मास्यव्रता
नांसमाप्तौकार्तिक्यांदानानितत्रैववक्ष्यंते॥शयनीबोधिन्योस्तप्तसुद्राधारणसुक्तरामार्चनचंद्रिकायां॥अत्रतप्तसुद्राधारणे
विधायकानि॥प्रशंसावचनानिनिषेधकानिनिंदावचनानिचबहुतराण्युपलभ्यंतेतेषांशिष्टाचाराव्यवस्था॥येषांकुलेपितृ
पितामहादिभिस्तप्तसुद्राधारणादिधर्मोनुष्ठितस्तैस्तथैवानुष्ठेयः॥येषांतुकुलेषुनकेनाप्यनुष्ठितस्तैर्नस्वमतिविलसितश्च
ह्यातद्धर्मोनुष्ठेयोदोषश्चवणादिति तात्पर्यं॥आषाढशक्नुद्वादश्यांवामनपूजनेनरमेधफलं॥पूर्वाषाढायुतायांपौर्णमा
स्यामन्नपानादिदानादक्षय्यान्नादिप्राप्तिः॥अस्यामेवपौर्णमास्यांप्रदोषव्यापिन्यांश्रीशिवस्यशयनोत्सवः॥॥अस्यामे
वकोकिलाव्रतं॥तत्र॥स्नानंकरिष्येनियताब्रह्मचर्येस्थितासती॥भोक्ष्यामिनक्तंभूशय्यांकरिष्येप्राणिनांदयामिति॥

ध-सिं-
१४

मासव्रतसंकल्पकोकिलारूपिणीशिवांप्रत्यहंसंपूज्यनक्तभोजनं॥ यस्मिन्वर्षेधिकाषाढस्तस्मिन्नेववर्षेशुद्धाषाढेव्रतकार्य
मित्याचारःसनिर्मूलः॥ आषाढस्यश्रावणस्यवापौर्णमास्यांचतुर्दश्यामष्टम्यांवाशिवपवित्रारोपणमुक्तं॥ अस्यांपौर्णमास्यां
सन्यासिनांचातुर्मास्यावासासंकल्पांगत्वेनक्षौरव्यासपूजादिकंविहितं॥ अत्रकर्मण्योदयिकीत्रिसुहूर्तापौर्णमासीग्राह्या॥ च
तुर्मासस्यमध्येतुवपनंबर्जयेद्यतिः॥ चातुर्मासंहिमासंवासदैकत्रैवसंवसेत्॥ तत्रादौक्षौरंविधायद्वादशमृत्तिकास्नानानि
प्राणायामादिविधिंचकृत्वाव्यासपूजांकुर्यात्॥ अथसंक्षेपेणतद्विधिः॥ देशकालौसंकार्यंचातुर्मास्यावासंकर्तुंश्रीकृष्ण-
व्यासभाष्यकाराणांसपरिवाराणांपूजनंकरिष्येइतिसंकल्प्य॥ मध्येश्रीकृष्णंतत्पूर्वतःप्रादक्षिण्येनवासदेवसंकर्षणप्रद्यम्ना-
निरुद्धानावाल्ह्यश्रीकृष्णपंचकदक्षिणभागेव्यासंतत्पूर्वतःप्रादक्षिण्येनसमंतजैमिनिवैशंपायनपैलानितिव्यासपंचकमा-
वाल्ह्यश्रीकृष्णादिवामेभाष्यकारंश्रीशंकरंतत्पूर्वतःप्रादक्षिण्येनपद्मपादविश्वरूपत्रोटकहस्तामलकाचार्यानावाल्ह्यश्री-
कृष्णपंचकेश्रीकृष्णापार्श्वयोर्ब्रह्मरुद्रौपूर्वादिचतुर्दिक्षुसनकादीन्कृष्णपंचकात्पुनरतःगुरुपरमगुरुपरमेष्ठीगुरुपरात्परगु-
रून्ब्रह्मवसिष्ठशक्तिपराशरव्यासशकगोडपादगोविंदपादशंकराचार्यान्ब्रह्मनिष्ठांश्चावाल्ह्यपंचकत्रयस्याग्नेयेग-

प-
२

१४

पोशं ईशान्यां क्षेत्रपालं वायव्ये दुर्गं नैर्ऋत्ये सरस्वतीं प्रागाद्यष्टदिशिंद्रादिलोकपालांश्चावाह्यपूजयेत् ॥ तत्र नारायणाष्टाक्षरे
 ण श्रीकृष्णपूजा ॥ अन्येषां प्रणवादिनमो तैस्तन्नाममंत्रैः पूजाकार्या ॥ पूजांते असति प्रतिबंधे चतुरो वार्षिकात्मा सानिहव
 सामातिमनसा संकल्प्य ॥ अहंतावन्निवत्स्यामि सर्वभूतहिताय वै ॥ प्रायेण प्राचृषिप्राणिसंकुलं वर्त्म दृश्यते ॥ अतस्तेषाम-
 हिंसार्थं पक्षान्ते श्रुतिसंश्रयात् ॥ स्थास्यामश्चतुरो मासान् तत्रैवा सति बाधके ॥ इति वाचिकसंकल्पं कुर्यात् ॥ ततो गृहस्थाः
 प्रतिब्रूयुः निवसंतु सरस्वतीनां त्रिमिष्यामः कृतार्थं तां ॥ यथाशक्तिश्च शुश्रूषां करिष्यामो वयं मुदेति ॥ ततो वृद्धानुक्रमेण य-
 तीन् गृहस्थाय तयश्चात्यो नमस्कुर्युः ॥ एतद्विधिः पौर्णमास्यामसंभवे द्वादश्यां कार्यः ॥ आषाढकृष्णद्वितीयायामश्रूत्य-
 शयनव्रतं ॥ अत्र लक्ष्मीयुतं विष्णुपयं के संपूज्य ॥ पत्नीभर्तुर्वियोगं च भर्ता भार्या समुद्रव ॥ नाप्नुवंति यथादुःखं दंपत्या नित-
 थाकुर्वित्यादिभिर्दोषाभ्यां प्रार्थनार्थं मंत्रैः प्रार्थयेत् ॥ ततश्चंद्रायार्घ्यं दत्त्वा नक्तमोजनं कार्यं ॥ एवं मासचतुष्टये कृष्ण-
 द्वितीयासु संपूज्य स पत्नीकाय शय्यादानं कृत्वा तां प्रतिमां च सोपस्कारां दद्यात् ॥ अस्मिन्व्रते अक्षय्यं दंपत्यसुखं पुत्रधना-
 द्यवियोगो गार्हस्थ्यावियोगश्च सप्तजन्मसु भवति ॥ अत्र व्रते चंद्रोदयव्यापिनी तिथिर्ग्राह्या ॥ चंद्रोदये पूजायुक्तेः दिनद्वये

ध. सिं.
१५

सत्वेः सत्वेवापरेव ॥ ॥ इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे आषाढमासनिर्णयो
देशः ॥ ॥ अथ श्रावणमासः ॥ ॥ सिंहेपराः षोडशनाडयः पुष्यकालः रात्रौ तूक्ते ॥ अत्र मासे एक भक्तव्रतं नक्तव्रतं
विष्णुशिवाद्यभिषेकश्चोक्तः सिंह राशि गते सूर्ये यस्य गौश्च प्रसूयते ॥ तेन व्याहृतिभिर्घृताक्तायत संख्यया स वर्षपदो मंक
त्वासा गौर्ब्राह्मणाय देया ॥ एवं निशीथे गौः क्रंदने पिसृत्संजय मंत्रेण होमादिरूपा शांतिः कार्या ॥ एवं श्रावणमासे दिवा श्विनी
प्रसवेऽपि निषिद्धः ॥ माघे बुधे च महिषी श्रावणे वडवा दिवा ॥ सिंहे गावः प्रसूयंते स्वामिनो मृत्कदायकाः ॥ इत्युक्ते रत्रापि शां
तिः ॥ शांतिग्रंथतो ज्ञेया ॥ सोमवारव्रतं कार्यं श्रावणे वैयथा विधि ॥ शक्तेनोपोषणं कार्यं मथवानि शिभोजनं ॥ एवं श्रावणे सो
मवारे गौरी पूजा यक्ता श्रावणशुक्लचतुर्थी मध्याह्न्या पिनी पूर्वयता ग्राह्या ॥ श्रावणशुक्लपंचमी नागपंचमी ॥ इयमुदये
त्रिमुहूर्तव्यापिनी परविद्धा ग्राह्या परे दक्षिणमुहूर्तन्यूना पंचमी पूर्वदक्षिणमुहूर्तन्यूनचतुर्थी विद्धा तदा पूर्ववत् त्रिमुहूर्ताधि
कचतुर्थी विधेहि मुहूर्तापि परेव ॥ मुहूर्तमात्रा तु न ग्राह्येति मम प्रतिभाति ॥ अस्याभित्यादिलिखिता मृन्मया वायथाचारं ना
गाः पूज्याः ॥ श्रावणशुक्लद्वादश्यां मासं कृतस्य शाकवर्जनव्रतस्य सांगतार्थं ब्राह्मणाय शाकदानं करिष्ये ॥ इति संकल्पब्रा-

प.
२

१५

ह्यणोसंपूज्य ॥ उपायनमिदं देवव्रतसंपूर्णहेतवे ॥ शाकंतु द्विजवर्याय सहिरण्यं ददाम्यहम् ॥ इति मंत्रेण पञ्चमामंवा शाकंदद्या-
 त् ॥ ततो दधिमाद्रपदे मासेवर्जयिष्ये सदाहरे इति दधि व्रतं संकल्पयेत् ॥ अत्र दधिमात्रं वर्ज्यं तत्रादीनामनिषेधः ॥ अथ पा-
 रणाहेद्वा दश्याविष्णोः पवित्रादिरोपणं ॥ पारणाहेद्वा दश्यसत्वे त्रयोदश्यां पारणाहेतत्रासंभवे श्रवणर्क्षपूर्णिमायां वा का-
 र्यं ॥ शिवपवित्रं चतुर्दश्यामष्टम्यां वा पौर्णमास्यां वा कार्यं ॥ एवं देवीगणेशदुर्गादीनां चतुर्दशी चतुर्थी तृतीयानवम्यादयो
 यथाकुलाचारं तिथयः ॥ तत्तत्तिथिष्वसंभवे सर्वदेवानां श्रावणं पौर्णमास्यां वा कार्यं ॥ तत्रासंभवे कार्तिक्यावधिर्गौणकालः ॥
 इदं नित्यं ॥ अकुर्वाणो ब्रजत्यधः ॥ तस्य सांवत्सरी पूजा निष्फलेत्याद्युक्तेः ॥ गौणकालेष्वकरणे ॥ तदाकृतं जपेन मंत्रं स्तोत्रं वा-
 पिसमाहित इत्युक्ते रक्तसंख्याकृतं देवतामूलमंत्रजपः प्रायश्चित्तं ॥ तत्र पूर्वे द्धरधिवासनं परे हि पवित्रारोपणं ॥ अहक-
 लासंभवे सद्योधिवासनपूर्वकं तत्कार्यं ॥ ॥ अथ संक्षेपतः प्रयोगः ॥ ॥ कार्पाससूत्रस्य नवसूत्रीं विधाया शैत-
 रशतं नवसूत्र्या देवजानुपर्यंतं चतुर्विंशद्गुणिकमुत्तमपवित्रं ॥ चतुःपञ्चशान्नवसूत्र्या उरुलंबिद्वादशग्रधिकं मध्यमं ॥ स-
 त्तविंशतिनवसूत्र्याष्टग्रधिकं ॥ नाभिपर्यंतं कनिष्ठं पवित्रं चकृत्वा विंशत्युत्तरशतेन सप्तत्यावानवसूत्र्या पादलंबिनीं वन

मालामष्टोत्तरशतचतुर्विंशत्यन्यतरग्रंथिकांकृत्वाद्वादशनवसूत्र्याद्वादशग्रंथिकंगंधपवित्रंसप्तविंशतिनवसूत्र्यागुरु-
पवित्रं त्रिसूत्र्यांगदेवतापवित्राणिकुर्यात् ॥ शिवपवित्राणिलिंगविस्तरानुसारेण कुर्यात् ॥ सर्वाणि पवित्राणि पंचगव्येन प्रो-
क्ष्य प्रणवेन प्रक्षाल्य मूलेनाष्टोत्तरशतमभिमन्त्र्य ग्रंथी कुंकुमेन रंजयित्वा सर्वपवित्राणि वंशपात्रे संस्थाप्य वस्त्रेण पिधाय
देवपुरतो न्यस्य ॥ क्रियालोपविधानार्थं यत्नया विहितं प्रभो ॥ मयैतत्क्रियते देवतवतुष्वैपवित्रकं ॥ न मे विघ्नो भवेद्देवकुरुनाथ
दयां मयि ॥ सर्वथा सर्वदा विष्णो मम त्वं परमा गतिरिति प्रार्थ्या धिवासनं कुर्यात् ॥ तत्र देशकालौ संकीर्त्य संवत्सरकृतपूजाफ-
लावाप्त्यर्थं मुकुटदेवताप्रोत्यर्थं मधिवासनविधिपूर्वकं पवित्रारोपणं करिष्ये इति संकल्प्य देवपुरतः सर्वतोभद्रं जलपूर्णं
कुंभं संस्थाप्य कुंभे वंशपात्रं तत्र तानि पवित्राणि निधाय तेषु ॥ संवत्सरस्य यागस्य पवित्रीकरणाय भो ॥ विष्णुलोकात्
वित्राद्य आगच्छेह नमोऽस्तुते ॥ इति मंत्रेण मूलमंत्रेण चावाह्यं त्रिसूत्र्यां ब्रह्मविष्णुरुद्रान्नवसूत्र्यां ॐ कारसोमबन्दिब्रह्म न
गेशसूर्यशिवविश्वेदेवा नमः मध्यमकनिष्ठपवित्रेषु ब्रह्मविष्णुरुद्रान्सत्वरजस्तमोऽस्यावाह्यं वनमालां प्रकृतिं चावाह्य-
मूलमंत्रेण श्रीपवित्राद्यावाहितदेवताभ्यो नम इत्यंतेन गंधाद्यपचारैः पूजयेत् ॥ ततः पूर्वसंपादितं वितस्तिमात्रं द्वाद-

शयंथिकं गंधपवित्रमादाय ॥ विष्णुतेजोद्भवं रम्यं सर्वपातकनाशनं ॥ सर्वकामप्रदं देवतयांगेधारयाम्यह मिति मंत्रेण मूलसं
 पुटितेन देवपादयोः समर्पयेत् ॥ देवस्य करे बध्नीयादित्यन्ये ॥ ततो देवं पंचोपचारैः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ आमंत्रितो सिदेवेश पुरा
 णपुरुषोत्तम ॥ प्रातस्त्वां पूजयिष्यामि सान्निध्यं कुरु केशव ॥ क्षीरोदधि महानागशय्यावस्थितविग्रह ॥ अतस्त्वां पूजयिष्यामि
 सान्निध्यो भवते नमः ॥ ततः साष्टांगं प्रणम्य पुष्पाजलिंदद्यात् इत्यधिवासनं ॥ अत्र सर्वत्र मूलमंत्रो गुरुरूपदिष्टां त्रिको वैदिको
 वा देवगायत्रीरूपो वा ग्राह्यः ॥ ततो रात्रिं सत्कथा जागरेणातिवात्स्यं प्रातःकाले सद्योधिवासने गोदोहांतरिते वा काले पवित्रा
 रोपणांगमृतं देवपूजनं पवित्रपूजनं च करिष्ये इति संकल्प्य देवं पवित्राणि च फलाद्यपनैवेद्यांत गंधाद्यपचारैः संपूज्य
 गंधदूर्वाक्षतयुतं कनिष्ठं पवित्रमादाय ॥ देवदेवनमस्कृत्य गृहाणेदं पवित्रकं ॥ पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं ॥ प
 वित्रकं कुरुष्वद्य यन्मया दुष्कृतं कृतं ॥ शुद्धो भवाम्यहं देवत्वस्य सादात्सुरेश्वरेति मंत्रेण मूलसंपुटितेन दत्त्वा मध्यमेन मप
 वित्रे वनमालां चैव मे वेतनं त्राहत्यादद्यात् ॥ अंगदेवताभ्यो नाम्ना समर्प्य महानैवेद्यं दत्त्वा निराज्य प्रार्थयेत् ॥ मणिविद्रुममा
 लामिर्मंदारकुसुमादिभिः ॥ इयं सा वत्सरी पूजा तवास्तु गुरुद्वयज ॥ वनमालां यथा देवकौस्तुभं सततं हृदि तद्वत्पवित्रतं

ध. सिं-
१७

तूंस्त्वं पूजां च तद्दये वह ॥ जानता जानता वापि यत्कृतं न तवार्चनं ॥ केन विद्विष्यदोषेण परिपूर्णं तदस्तमे ॥ मंत्रहीनं क्रियाही-
नं भक्तिहीनं सुरेश्वर ॥ यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तमे ॥ अपराधसहस्राणि क्रियंते हर्निशं मया ॥ दासो यमिति मां स-
त्वाक्षमस्व परमेश्वरेति ॥ अत्र शिवादौ गरुडध्वजेत्यादौ वृषवाहनेत्युहः ॥ वनमालामिति श्लोकस्य तुलोपः ॥ देव्यां तु देवदेव-
सुरेश्वरेत्यादौ देवि देवि सुरेश्वरीत्यादि स्त्रीप्रत्ययांतपदोहः कार्यः ॥ शेषं समानं ॥ ततो गुरुं संपूज्य पवित्रं दत्त्वा न्यब्राह्मणे-
भ्यः सुवासिनीभ्यश्चात्यानि दत्त्वा स्वयमपि सकुंडुबोधारयेत् ॥ ततो ब्राह्मणैः सह भक्त्या त्रिरात्रं ब्रह्मचर्यादि नियमवान् दहे-
पवित्राणि धारयेत् ॥ देवस्य स्नानादिकोपचारान्यवित्राण्युक्तार्थं कारयेत् ॥ त्रिरात्रांतं देवं संपूज्य पवित्राणि विसर्जयेत् ॥
अत्र शिवादि पवित्रारोपणे चतुर्दशी पूर्वविद्धा ग्राह्या ॥ एवं पूर्णिमापि त्रिसुहूर्तसायान्द्व्यासा पूर्वविद्धे वग्राह्या ॥ अ-
ष्टम्यादिति श्रुतं तराण्यपि पवित्रारोपणे प्रथमपरिच्छेदोक्तसामान्यतिथिनिर्णयानुसारेण ग्राह्याणि ॥ ॥ इति प-
वित्रारोपणविधिः ॥ ॥ अथोपाकर्मकालः ॥ ॥ तत्र बह्वृचानां श्रावणशुक्लपक्षे श्रावणक्षत्रं पंचमी हस्त-
इति कालत्रयं ॥ तत्र श्रावणं मुख्यकालः ॥ तदलाभे पंचम्यादिः तथा च कालतत्त्वविवेचने संग्रहकारिकायां ॥ पर्वणि श्र-

पुं
२

१७

वणे कार्ये ग्रहसंक्रांत्यदूषिते ॥ अध्वर्युभिर्बह्वैश्च कथंचित्तदसंभवे ॥ तत्रैव हस्तपंचम्यांतयोः केवलयोरपि ॥ तत्र दिनद्वये
श्रवणसंज्ञे यदि पूर्वदिने सूर्योदयमारभ्य प्रवृत्तं श्रवणं द्वितीयदिने सूर्योदयोत्तरं त्रिमुहूर्तं वर्तते तदा परदिन एवोपाकर्मध-
निष्ठायोगप्राशस्त्याद्यदि त्रिमुहूर्तं न्यूनं तदा पूर्वदिन एव संपूर्णव्याप्तेः यदि पूर्वदिने सूर्योदये नास्ति परदिने सूर्योदयोत्तरं सु-
हूर्तद्वयं वर्तते तदोत्तरदिन एव ॥ उत्तराषाढावेधनिषेधात् ॥ यदि परदिने सुहूर्तद्वयं न्यूनं पूर्वदिने चोत्तराषाढावित्थं तदा पंच-
म्यादिकालो ग्राह्यः ॥ पंचमी हस्त इति कालद्वयं त्वौदयिकं सुहूर्तत्रयव्यापि मुख्यं ॥ तदलाभे पूर्वविस्थामिति ॥ एवं भाद्रपदस्य
कुपक्षेपि श्रवणपंचमी हस्तकालत्रयनिर्णयो ज्ञेयः ॥ एतद्वद्वैः पूर्वाण्ये कार्यः ॥ ॥ अथ यजुर्वेदि निर्णयः ॥ ॥ तत्र बहु-
चानां श्रवणवत्सर्वयजुर्वेदिनां श्रवणपौर्णमासी मुख्यकालः ॥ पौर्णमास्याः खंडत्वे यदा पूर्णिमा पूर्वदिने सुहूर्ताद्यनंतरं प्रवृ-
त्ता द्वितीयदिने षण्मुहूर्तव्यापिनी तदा सर्वयाजुषाणां सुत्तरैव ॥ यदा शुक्लाधिकतथा दिनद्वयपि सूर्योदयव्यापिनी तदा सर्वया-
जुषाणां पूर्ववत् ॥ पूर्वदिने सुहूर्ताद्यनंतरं प्रवृत्ता द्वितीयदिने सुहूर्तद्वयत्रयादिव्यापिनी षण्मुहूर्तन्यूना तदा तैत्तिरीयैरुत्तरा-
ग्राह्या ॥ तैत्तिरीयभिन्नयाजुषैः पूर्वाग्राह्या ॥ यदा पूर्वदिने सुहूर्ताद्यनंतरं प्रवृत्ता द्वितीयदिने सुहूर्तद्वयन्यूना भवति क्षयवशा-

ध. सिं.
१८

नस्त्येववातदासर्वयाजुषाणां पूर्वैव ॥ हिरण्यकेशीतैत्तिरीयाणां श्रावणी पौर्णमासी मुख्यकालस्तदभावे श्रावणे हस्तः ॥
श्रावणशुक्लपंचमी तत्तत्सूत्रेऽनुक्तेर्न ग्राह्या ॥ एतदेव भाद्रपदेऽपि कालद्वयमिति विशेषः ॥ खंडतिथित्वे निर्णयः पूर्वोक्त एव ॥
हस्तनक्षत्रमप्यौदयिकसंगवस्पर्शग्राह्यमन्यथा पूर्ववित्थमेव ॥ आपस्तम्बानां श्रावणी पौर्णमासी मुख्यतदभावे भाद्रपदी
तिविशेषः ॥ बौधायनानां श्रावणी पौर्णमासी मुख्यदोषसंभावनया तदभावे आषाढातिविशेषः ॥ एतेषामपि खंडतिथि
त्वे पूर्वोक्त एव निर्णयः ॥ अथ काण्वमाध्यंदिनादिकात्यायनानां श्रावणयुक्ता श्रावणपूर्णिमा केवलावाहस्तयुक्ता पंच-
मी केवलावा मुख्यकालः ॥ अतः केवलः श्रावणे केवलहस्ते च तैर्न कार्यं ॥ श्रावणमासे विघ्नदोषे भाद्रपदगतपूर्णिमा पंचम्योः क-
र्यं ॥ तिथेः खंडत्वे षण्मुहूर्ताधिक्ये उत्तरा ॥ षण्मुहूर्तन्यूनत्वे पूर्वा ग्राह्येत्यादिः ॥ पूर्वोक्त एव निर्णयः ॥ अथ सामवेदिनां
भाद्रपदशुक्लपक्षे हस्तनक्षत्रमुख्यकालः ॥ संक्रात्यादिदोषेण तत्रासंभवे श्रावणमासे हस्तग्राह्य इति निर्णयसिंधुः ॥ अन्ये तु
भाद्रपदहस्तदोषसंभवे श्रावणपौर्णमास्यामुपाकर्म कृत्वा भाद्रपदस्थहस्तपर्यंतं न पठनीयं ततः परं पठनीयमित्याहुः ॥ हस्त
स्य खंडत्वे दिनद्वये परापह पूर्णव्यासावपरापहैकदेशस्पर्शवापरदिने एवोपाकर्म ॥ पूर्वदिन एवापरापह पूर्णव्यासो पूर्वत्रैव

प०
२

१८

सर्वत्र सामगानामपराणहस्यैवोपाकर्मकालत्वेनोक्तेः॥ पूर्वदिन एवापराणहैकदेशस्पर्शेदिनद्वयेप्यपराणहस्यर्शाभावेवापरै
 व॥ एषां सामवेदिनां प्रातः संगवौकर्मकालत्वेनोक्तेतेषां पूर्वत्रापराणहव्याप्तित्यक्तापरदिनेसंगवोर्ध्ववर्तमानहस्तग्रहणं
 ॥ सिंहस्थेसूर्येउपाकर्मविधानंतुयदिश्रावणोहस्तः॥ पूर्णिमावासिंहस्थसूर्येभवतितदातत्रोपाकर्मनकर्कस्थेइतिसामगानां
 श्रावणमासगतहस्तपर्वणोव्यवस्थापरं॥ अन्यशाखिनांसिंहस्थरवेर्विधिनिषेधोवानास्ति॥ ॥ अथर्वणवेदिनांतुश्रा
 वण्योभाद्रपदगतायांवापौर्णमास्यामुपाकर्म॥ तिथिरवंडे औदयिकसंगवकालव्यापिनीतिथिर्ग्राह्येति॥ सर्वशाखिनांश्रा
 वणभाद्रपदमासगतस्वस्वगृह्योक्तकालेषुग्रहणसंक्रांत्याशौचादिदोषसंभावनायांसर्वथाकर्मलोपप्राप्तौशाखांतशे
 क्तकालानां ग्राह्यत्वमावश्यकं॥ तत्रापस्तंबबोधायनसामगादीनांश्रावणभाद्रपदगतपंचमीपूर्णिमादेरप्यविशेषेणग्रा
 ह्यत्वप्राप्तौनर्मदोत्तरेदेशेसिंहगतेसूर्येपंचम्यादेर्ग्रहणंनर्मदादक्षिणभागेकर्कस्थेसूर्येश्रावणपंचम्यादेर्ग्रहणमिति
 व्यवस्थितिकौस्तुभेउक्तं॥ तेनक्रवेदिनामपिसर्वथाकर्मलोपप्रसक्तौपूर्णिमापिसिंहस्थकर्कटस्थादिव्यवस्थयाग्राह्ये
 तिममप्रतिभाति॥ सर्वशाखिमिःश्रावणमासमुख्यकालेपर्जन्याभावेनत्रीत्याद्यौषधिप्रादुर्भावाभावेआशौचादौवा-

धं.सिं.
१९.

भाद्रपदश्रवणादौ कार्यं ॥ औषधिप्रादुर्भावाभावेपि श्रवणमासे कार्यमितिकर्कादिमतं सर्वशास्त्रिनांगृह्योक्तमुख्य-
कालत्वेन निर्णीते दिने ग्रहणस्य संक्रांते वा सत्वे संक्रांतिरहिताः पंचम्यादयो ग्राह्याः ॥ ग्रहणसंक्रांतियोगश्चोपाकर्मसंब-
धित्यहोरात्रे भाविष्यन्मध्यरात्रात्पूर्वमतीतमध्यरात्राद्ध्वं चेति यामाष्टके विद्यमानः श्रवणानक्षत्रपूर्णिमादितिथ्यस्पृष्टो-
प्युपाकर्मदूषकः केचित्तूक्त्यामाष्टकादन्यत्रापि विद्यमानो ग्राह्यश्रवणादिनक्षत्रपर्वातिथिस्पर्शाच्चित्सोऽपि दूषकइ-
त्याहुः ॥ नूतनोपनीतानां प्रथमोपाकर्म गुरुशुक्रास्तादौ मलमासादौ सिंहस्थे गुरौ च न कार्यं द्वितीयाद्युपाकर्म तु अस्ता-
दावपि कार्यं ॥ मलमासे तु द्वितीयाद्यपि न कार्यं प्रथमोपाकर्म स्वस्तिवाचननांदि श्राद्धादिकृत्वा कार्यं ॥ नूतनोपनीता-
नां श्रवणमासगतपंचमीहस्तश्रवणादिकालेषु गुरुशुक्रास्तादिप्रतिबंधेनोपाकर्मरिंभाभावे भाद्रपदमासगतपं-
चमीश्रवणादयो ग्राह्याः ॥ मौजोयज्ञोपवीतं च न वदं च धारयेत् ॥ अजिनं कटिसूत्रं च न ववस्त्रं तथैव चेति ब्रह्मचा-
रिणो विशेषः प्रतिवषं ज्ञेयः ॥ उपाकर्मोत्सर्जने बह्वचारी समाव्रतगृहस्थवानप्रस्थैः सर्वैः कर्तव्ये ॥ उत्सर्जनकालस्त-
नेह प्रपंच्यते ॥ उपाकर्मदिने यवेति वचनानुसारेण सर्वशिष्टानामिदानीमुपाकर्मदिने एवोत्सर्जनकर्मानुष्ठानाच्चा-

पृ०

१९

रेणातन्निर्णयस्यानुपयोगात् ॥ एते उपाकर्मास्सर्जने यद्यन्यैर्हि जैः सह करोति तदालौकिकाग्नौ कुर्यात् ॥ यद्येकः करोति त
 दास्वगृह्याग्नौ कुर्यात् ॥ कात्यायनैः स्त्रौपवसथ्ये ग्रावेव होतव्यं न लौकिकाग्नौ ॥ बह्वृचादिः स्वयंचतुरवन्ती बहुभिश्चतुर
 वत्तिभिरुपाकर्मादिकुर्वन्नेकस्यापि जा म दग्न्यादेः पंचावत्तिनः सत्वे तदनुरोधेन पंचावत्तमेव कुर्यात् ॥ चतुरवत्तिनामपि
 पंचावत्तित्वस्यैवैकल्पिकत्वेोक्त्या तेषामपि कर्मवैशुण्याभावात् ॥ अकरणो दोषश्च वणेन प्रत्यब्दमेते कर्तव्ये ॥ क्वचित्सुस्त
 के निर्णयसिंधावेव तदकरणो प्राजापत्यकृच्छ्रमुपवासो वा प्रायश्चित्तं दृश्यते न सर्वत्र ॥ उपाकर्मास्सर्जनयो ररुमयोरप्यु
 षि पूजनमुक्तं ॥ ऋष्यादितर्पणं तु स्सर्जन एव ॥ अत्र विवाहोत्तरं तिलतर्पणेन दोषः ॥ अत्र संकल्पे अधीतानां छंदसामा
 प्यायनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं मुपाकर्मादिने अद्यो स्सर्जनारब्धं कर्म करिष्ये इति ॥ ॥ उपाकर्मणितु ॥ ॥
 अधीतानामध्येष्यमाणानां छंदसां यातयामतानिरासेनाप्यायनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं मिति विशेषः अवशिष्टः
 सर्वोपि प्रयोगविशेषः स्वस्वगृह्यानुसारेण ज्ञेयः ॥ अत्र नदीनां रजो दोषेन ॥ ब्रह्मादिदेव ऋष्यादीनां जले सांनिध्यं ते
 न रत्नानां सर्वदोषक्षयः ऋषिपूजनस्थानस्थितजलस्पर्शनपानाभ्यां सर्वकामावाप्तिः ॥ इति सर्वशाखिसाधारणानि

र्णयः॥ ॥ अथ रक्षाबंधनमस्यामेव पूर्णिमायां मद्रारहितायां त्रिसुहूर्ताधिकोदयव्यापित्यामपरापेहप्रदोषेवाकार्यं॥
उदये त्रिसुहूर्तन्यूनत्वे पूर्वार्धमद्रारहिते प्रदोषादिकाले कार्यं॥ इदं ग्रहणसंक्रांतिदिनेऽपि कर्तव्यं मंत्रस्तु॥ येन बन्धो बलिरा-
जादानवेन्द्रो महाबलः॥ तेन त्वामभिबध्नामिरक्षमाचलमाचलेति॥ अत्रैव पूर्णिमायां हयग्रीवोत्पत्तिः॥ श्रावणपूर्णिमा कु-
लधर्मादौ त्रिसुहूर्तसायान्हुव्यासापूर्ववित्थैव ग्राह्या॥ त्रिसुहूर्तन्यूनत्वे परा॥ अस्यामेव पौर्णमास्यामाश्वलायनानां श्रव-
णाकर्मसर्पबलिश्च रात्रावुक्तः॥ तैत्तिरीयाणां तु सर्पबलिरेवोक्तः॥ कात्यायनानां सामगानां च श्रवणाकर्मसर्पबलीद्वाव-
प्यक्तौ॥ श्रवणाकर्मसर्पबल्याश्च यजुर्प्रत्यवरो हृणादिपाकसंस्थानां स्वस्वकालेष्वकरपोप्राजापत्यं प्रायश्चित्तं कार्यं
॥ न तु कालांतरे तदनुष्ठानं॥ श्रवणाकर्मादिसंस्थाः पल्यामृतुमत्यामपि कार्याः प्रथमं मरुतमवति॥ अत्र पौर्णमासी अ-
स्तमयप्रभृतिप्रवृत्तकर्मपर्याप्तकालव्यापिनी चेत्पूर्वैव ग्राह्या॥ दिनद्वये तत्संबंधस्य सत्वेऽप्यसत्वे वा परैव प्रयोगस्तु स्वस्वसू-
त्रेषु ज्ञेयः॥ श्रावणाकृष्णचतुर्थीमारभ्य कृष्णचतुर्थीषु यावज्जीवमेकविंशतिवर्षाणि वा एकवर्षं वा संकटचतुर्थीव्रतं का-
र्यं॥ अशक्तौ प्रतिवर्षं श्रावणचतुर्थीमेव कार्यं॥ अत्र चंद्रोदयव्याप्तातिथिनिर्णयः प्रथमपरिच्छेदे उक्तः॥ सोद्यापनव्रत

प्रयोगः कौस्तुभादौ ज्ञेयः ॥ ॥ अथ जन्माष्टमीव्रतं ॥ ॥ तत्राष्टमीद्विविधा ॥ ॥ शुद्धाविद्धा ॥ दिवारात्रौ वा
 सप्तमीयोगरहिता यत्र दिने यावती तत्र तावती शुद्धा ॥ दिवारात्रौ वा सप्तमीयोगवती यस्मिन्नहोरात्रे यावती तत्र
 तावती विद्धा ॥ सा पुनर्द्विविधा ॥ रोहिणीयुतारोहिणीयोगरहितान्चेति ॥ तत्र रोहिणीयोगरहितकेवलाष्टमीभेदाः सप्त
 मीनाज्यः ५९ पलानि ५९ अष्टमी ५८ ॥ अस्यां शुद्धायां संदेहो नास्ति द्वितीयकोट्यभावात् सप्तमी २ अष्टमी ५५ अस्यां विद्धा
 यामप्यसंदेहः दिनांतरे अभावेन द्वितीयकोट्यभावात् ॥ यदा दिनद्वये केवलाष्टमीवर्तते तदा चत्वारः पक्षाः ॥ पूर्वेद्युरेव
 निशीथव्यापिनी १ परेद्युरेव निशीथव्यापिनी २ दिनद्वयेपि निशीथव्यापिनी ३ दिनद्वयेपि निशीथव्यास्यभाव
 इति ॥ ४ ॥ रात्र्यर्धे निशीथपदार्थः स्थूलदृष्ट्या त्वष्टमो मुहूर्तो निशीथः ॥ तत्र पूर्वेद्युरेव निशीथव्यापिनी यथा सप्त-
 मी ४१ अष्टमी ४२ अत्र सप्तमीयुता पूर्वविद्धे वाष्टस्युपोष्या ॥ यथाष्टमी ॥ ६० ॥ इयं शुद्धाधिका पूर्वेव ॥ परेद्युरेव नि-
 शीथे यथा सप्तमी ४७ अष्टमी ४६ अत्र परे वाष्टस्युपोष्या ॥ उभयत्र निशीथे यथा सप्तमी ४२ अष्टमी ४६ अत्रापि प-
 रे वाष्टमी ग्राह्या ॥ दिनद्वये निशीथव्यास्यभावे यथा सप्तमी ४७ अष्टमी ४२ अत्रापि परे वाष्टमी ग्राह्या ॥ अत्र सर्व-

त्रसप्तमीयुक्तायां रात्रिपूर्वार्धवसाने कलयाप्यष्टम्याः सत्वे एव निशीथव्यापित्वं नवमीयुक्तायां रात्र्युत्तरार्धदिभागे सत्वे एवोत्तर-
त्रनिशीथव्यापित्वं सप्तमीदिने उत्तरभागे एव सत्वे नवमीयुतदिने पूर्वभाग एव सत्वे निशीथव्यापित्वपक्ष एव मंतव्याः एवं वक्ष्यमाणो रोहि-
णीयुक्तभेदेष्वपि ज्ञेयम् ॥ रोहिणीयुक्ताष्टम्यामपि पूर्वदिने एव निशीथेष्टमीरोहिण्यो र्योगः परदिन एव तयोर्निशीथे योगः ॥ दिनद्वये
निशीथे योग इति पक्षत्रयम् ॥ पूर्वेक्षरे वनिशीथे योगो यथा सप्तमी ॥ ४० तद्दिने कृत्तिका ३५ अष्टमी ४६ तद्दिने रोहिणी ३६ अ-
त्र पूर्वविन्दैवाष्टस्य पोष्या ॥ परदिन एव निशीथयोगो यथा सप्तमी ४२ तद्दिने कृत्तिका ५० अष्टमी ४७ रोहिणी ४६ अत्र परैवाष्टमी ग्रा-
ह्या ॥ दिनद्वये निशीथेष्टमीरोहिण्यो र्योगो यथा ॥ सप्तमी ४२ कृत्तिका ४३ अष्टमी ४७ रोहिणी ४८ अत्र परैवाष्टमी ग्राह्या ॥ अथ रोहि-
णीयुक्ताष्टम्यामेव दिनद्वयेपि निशीथे रोहिणीयोगाभावो बहुधा संभवति ॥ परेक्षरे वनिशीथव्यापिनी अष्टमी परेक्षरे वनिशीथाद-
न्यत्र रोहिणीयुक्ता चेत्येकः पक्षः ॥ यथा सप्तमी ४७ अष्टमी ५० अष्टमीदिने कृत्तिका ४६ अत्र पक्षे परैवाष्टमी ग्राह्या ॥ एतत्तुल्ययुक्त्या पू-
र्वेक्षरे वनिशीथव्यापिनी पूर्वेक्षरे वनिशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेति पक्षेपि पूर्वैव ग्राह्या ॥ दिनद्वयेपि निशीथादन्यत्र रोहिणीयुक्ता परेक्षरे व-
निशीथव्यापिनीति द्वितीयः पक्षः सप्तमी ४८ तद्दिने कृत्तिका ३० अष्टमी ४८ अत्रापि परैव ग्राह्या ॥ दिनद्वयेपि निशीथादन्यत्र रोहिणीयुक्ता-

पूर्वेद्युरेवनिशीथव्यापिनीतृतीयोयथा॥सप्तमी२५ कृत्तिका४८ अष्टमी२० रोहिणी४३ अत्रापिपरैव॥रोहिणीयोगसाम्ये
 पिपूर्वत्रसप्तमीविद्धत्वात्॥यथावाष्टमी॥६०।४ कृत्तिका५० अत्रपूर्वेवग्राह्या॥अहोरात्रद्वयेरोहिणीयोगसाम्येपिपूर्वस्याः
 शुद्धत्वात्पूर्णव्याप्तेश्च॥दिनद्वयेपिनिशीथव्यापिनीपरेद्युरेवनिशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेतिचतुर्थः॥यथासप्तमी४३ अष्ट
 मी४९ कृत्तिका४६ अत्रपरैवाष्टमी॥एवंदिनद्वयेपिनिशीथव्यापिनीपूर्वत्रैवनिशीथादन्यत्ररोहिणीयुतेतिपंचमोयथास
 सप्तमी४९ तदिनेरोहिणी४३ अष्टमी४७ अत्रपूर्वेवाष्टम्युपोष्या॥दिनद्वयेपिनिशीथव्यापिनीदिनद्वयेपिनिशीथादन्यत्र
 रोहिणीयुतेतिषष्ठोयथासप्तमी४२ कृत्तिका४८ अष्टमी४८ रोहिणी४२ अत्रपरैवदिनद्वयेपिनिशीथव्यापिनीपूर्वेद्युरेव
 निशीथादन्यत्ररोहिणीयुतेतिसप्तमोयथासप्तमी४८ तदिनेरोहिणी५८ अष्टमी४२ अत्रपरैवाष्टमीग्राह्या॥अत्रैव
 पक्षेपरेद्युरेवोभयत्रवानिशीथादन्यत्ररोहिणीयोगेपिपरैवेति कैमुत्येनसिद्धं॥पूर्वेद्युरेवनिशीथव्यापिनीपरेद्युरेव
 निशीथादन्यत्ररोहिणीयुतेतिचरमःपक्षःयथासप्तमी३० अष्टमी२५ तदिनेकृत्तिका५ यथावाष्टमी६०।४ अष्टमी
 शेषदिनेकृत्तिका९ अत्रोदाहरणद्वयेपिपरैवाष्टमीग्राह्या॥स्वल्पस्यापिरोहिणीयोगस्यप्राशस्त्येनसुहूर्तमात्राया अपिपर

ध.सिं.
२२

स्याग्राह्यतया पूर्वत्र विद्यमानाया निशीथव्यासेरनादरात् ॥ सर्वपक्षेषु यदि परदिने सुहूर्तन्यूना वर्तने तदा सानग्राह्या किंतु पू-
र्वे वै निपुरुषार्थचिंतामणावुक्तं ॥ परेद्यरेव निशीथव्यापिनी पूर्वेद्यरेव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुता यथा सप्तमी ४८ रोहिणी ५५-
अष्टमी ४८ अत्र परैव ॥ विद्यायां निशीथोत्तरं रोहिणीयोगस्याप्रयोजकत्वात् ॥ अत्र विस्तरेणोक्तानां बहुपक्षाणां संक्षेपेण निर्णयसं-
ग्रहः पुरुषार्थचिंतामणौ शूद्रसमायां शूद्रन्यूनायां वा विद्वसमायां विद्वन्यूनायां वा केवलाष्टम्यासंदेह एव नास्ति ॥ शूद्राधिकापि केवला-
ष्टमी पूर्वेव ॥ विद्वाधिका तु पूर्वादिन एव निशीथव्यासो पूर्वा ॥ दिनद्वये निशीथव्यासावव्यासो वा परैवेति ॥ अथ रोहिणीयोगे यदि शूद्रस-
मायां शूद्रन्यूनायां वा ईषदपि रोहिणीयोगस्तदानसंदेहः ॥ शूद्राधिकायां पूर्वादिने दिनद्वयेपि वारोहिणीयोगे पूर्वेव ॥ शूद्राधिकाया मुत्त-
रदिन एव रोहिणीयोगे सुहूर्तमात्रा परैव ॥ विद्वाधिकायां पूर्वादिन एव निशीथात् पूर्वा निशीथे वारोहिणीयोगे पूर्वा ॥ दिनद्वयेपि पर-
त्रैव वा निशीथे निशीथं विहाय रोहिणीयोगे परैवेति संक्षेपेण निर्णयसंग्रहः ॥ एवं कौस्तुभादिनवीनग्रंथानुसृतमाधवमतानुसा-
रेण जन्माष्टमी निर्णीता ॥ अत्र केचित् केवलाष्टमी जन्माष्टमी सैव रोहिणीयुता जयंति संज्ञकेति जयंत्यष्टम्यो ब्रूते क्यमाहुः ॥
अन्येतु जन्माष्टमी व्रतं जयंती व्रतं च भिन्नं रोहिणीयोगाभावे जयंती व्रतलोपाज्जन्माष्टमी व्रतमेव कार्यं यस्मिन् वर्षे ज -

प.
२

२२

यं त्वारव्ययोगो जन्माष्टमी तदा ॥ अंतर्भूता जयंत्यां स्यादिति जयंती दिने निशीथारव्यकर्मकालेष्टम्याद्यभावेपि साकल्यवचनापा-
दितकर्मकालव्याप्तिमादाय व्रतद्वयमपि जयंती दिन एव तत्रेणानुष्ठेयं ॥ व्रतद्वयस्याप्यकरणो महादोषश्रवणेन फल-
श्रवणेन च नित्यकाम्योभयरूपत्वात् ॥ न तु निशीथव्याप्तायां पूर्वाष्टम्यां जन्माष्टमी व्रतं कृत्वा ॥ जयंती दिने पारण-
मनुष्ठेयं ॥ नित्यव्रतलोपे प्रत्यवायापातादित्याहुः ॥ निर्णयसिंधौ तूक्तरीत्या माधवमतमुपपाद्य हेमाद्रिमतेन ज-
न्माष्टमी व्रतमेव नित्यं जयंती व्रतं तु नित्यमपि कलियुगेलुप्तमिति केचिन्नानुतिष्ठंतीत्युक्त्वा स्वमतेन यस्मिन् वर्षे पूर्व-
दिन एव निशीथेष्टमी परदिन एव निशीथादन्यत्र जयंत्वारव्ययोगस्तत्रोपोषणद्वयं कार्यं ॥ व्रतद्वयस्यापि नित्यत्वेनाक-
रणो दोषाज्जयंत्यामष्टम्यंतर्भावोक्तिस्तु मूर्खप्रतारणमात्रमिति प्रतिपादितं ॥ मम तु कोस्तुभादिनवीनग्रंथपरिगृहीत-
माधवमतरीत्या जयंत्यां तर्भावेनाष्टमी व्रतानुष्ठानमेव युक्तं प्रतिभाति ॥ अत्र व्रते बुधसोमवारयोगः प्राशस्त्या धाय-
को न तुरोहिणीवन्निर्णायकः ॥ अथ द्वितीयदिने भोजनरूपं पारणं व्रतांगां विहितं तत्कालो निर्णयिते ॥ केवल-
तिथ्युपवासेति श्रुतेन क्षत्रयुक्ततिथ्युपवासे उपयांते पारणं कार्यं ॥ यदि तिथिनक्षत्रयोरैकतरांतो दिने लभ्यते उ-

ध.सिं.

२३

भयांतस्तुरात्रौ तदादिवैवान्यतरांतैपारणं॥ यदादिवानैकस्याप्यंतस्तदानिशीथादर्वागन्यतरांतैउभयांतैवापारणं॥ यदा तु मि
शीथाव्यवहितपूर्वक्षणे एकतरांत उभयांतौ वा तदानिशीथेपि पारणं कार्यं॥ भोजनासंभवे पारणासंपत्यर्थं फलाद्याहारो
विधेयः॥ केचिन्तुक्तविषये निशीथे पारणं न कार्यं॥ किंतु पवासः तृतीये न्हि दिवा कार्यमित्याहुस्तन्न युक्तं॥ अशक्तस्त्वेक
तरांताभावेऽप्युत्सवांतै प्रातरे वदेव पूजा विसर्जनादि कृत्वा पारणं कुर्यात्॥ ॥ अथ संक्षेपेण व्रतविधिः॥ ॥
प्रातः कृतनित्यक्रियः प्राप्सुरवो देशादिसंकीर्त्य तत्काले सप्तम्यादिसत्वे पि प्रधानभूताष्टमीमेव संकीर्त्य श्रीकृष्णप्रीत्यर्थं
जन्माष्टमीव्रतं करिष्ये॥ जयती योगसत्वे जन्माष्टमीव्रतं जयंती व्रतं च तत्रेण करिष्ये इति संकल्पयेत्॥ ताम्रपात्रे जलं गृ
हीत्वा॥ वासुदेवं समुद्दिश्य सर्वपापप्रशांतये॥ उपवासं करिष्यामि जन्माष्टम्यां नमस्यहं॥ अशक्तौ फलानि भक्षयिष्या
मित्याद्युहः॥ आजन्म मरणं यावद्यन्मया दुष्कृतं कृतं॥ तत्प्रणाशाय गौविंद प्रसीद पुरुषोत्तमेति॥ पात्रस्थं जलं क्षिपेत्॥ त
तः सुवर्णैरजतादिमय्यो मुन्मय्यो वा भित्त्यादिलिखिता वा प्रतिमा यथा कुलान्चारं कार्याः॥ तायथापर्यंकै प्रसूतदेवक्याः
स्तनपिबंती श्रीकृष्णप्रतिमां निधाय जयंती सत्वे त्वन्यदेवक्या उत्संगे द्वितीयां श्रीकृष्णमूर्तिं निधाय पर्यंकस्थदेव -

प.

२

२३

वकीचरणसंवाहनपरांलक्ष्मीनिधायभित्तादौखड्गधरंवसुदेवंनंदगोपीगोपांल्लुखित्वाप्रदेशान्तरेमंचकेप्रसूतकन्ययास
हयशोदाप्रतिमांपीठांतरेवसुदेवदेवकीनंदयशोदाश्रीकृष्णारामचंडिकाइतिसप्तप्रतिमास्थापयेत्॥ एतावत्प्रतिमाकर-
णाशक्तौवसुदेवादिचंडिकांताः सप्तवायथाचारंयथाशक्तिवाकृत्वाअन्याःसर्वायथायथंध्यायेदितिभाति॥ निशीथा
सन्नप्राक्कालेस्नात्वाश्रीकृष्णप्रीत्यर्थेसपरिवारश्रीकृष्णपूजांकरिष्येइतिसंकल्प्यन्यासान्शंखादिपूजांतंनित्यवत्कृ-
त्वा॥ पर्यंकस्थांकिन्नराद्यैर्युतांध्यायेत्तुदेवकीं॥ श्रीकृष्णंबालकंध्यायेत्पर्यंकेस्तनपायिनं॥ श्रीवत्सवक्षसंशांतंनीलोत्प-
लदलछविं॥ संवाहयंतीदेवक्याःपादौध्यायेच्चतांश्रियं॥ एवंध्यात्वादेवक्यैनमः॥ इतिदेवकीमावाह्यमूलमंत्रेणपुरु-
षसूक्तकृचावाश्रीकृष्णायनमः॥ श्रीकृष्णमावाहयामीत्यावाह्यलक्ष्मींचावाह्यदेवक्यैवसुदेवाययशोदायैनंदायश्रीकृ-
ष्णायरामायचंडिकायैइतिनाम्नावाह्यलिखितादिदेवताः सकलपरिवारदेवताभ्योनमइत्यावाह्यमूलेनसूक्तकृचा-
वाचावाहितदेवक्यादिपरिवारदेवतासहितश्रीकृष्णायनमइत्यासनपाद्यार्घ्याचमनीयाभ्यंगस्नानानिदत्वापं-
चामृतस्नानांतंचंदनेनातुलेपयेत्॥ शङ्खदंकाभिषेकांतैवस्वयज्ञोपवीतगंधपुष्पाणिधूपदीपौच॥ विश्वेश्वरायवि-

ध.सिं.
२४

श्वायतथाविश्वोद्भवायच॥ विश्वस्यपतयेतुभ्यंगोविंदायनमोनमः॥ यज्ञेश्वरायदेवायतथायज्ञोद्भवायच॥ यज्ञानांपत-
येनाथगोविंदायनमोनमइतिमंत्राभ्यांमूलमंत्रादिसंमुचिताभ्यांदद्यात्॥ जगन्नाथनमस्तुभ्यंसंसारभयनाशन॥ जग-
दीश्वरायदेवायभूतानांपतयेनमइतिनैवेद्यं॥ मूलमंत्रादिकंसर्वत्रयोज्यं॥ तांबूलादिनमस्कारप्रदक्षिणापुष्पांजल्यंतंकार्यं
अथबोद्यापनप्रकरणोक्तविधिनापूजा॥ सायथाउक्तप्रकारेणध्यानावाहनेकृत्वा॥ देवाब्रह्मादयोयेचस्वरूपंनविदुस्तव
अनस्त्वांपूजयिष्यामिमास्तुरुत्संगवासिनं॥ पुरुषएवेदमासनं॥ अवतारसहस्राणिकरोषिमधुसूदन॥ नतेसंख्याव
ताराणांकश्चिज्जानातितत्त्वतः॥ एतावानस्येतिपाद्यं॥ जातःकंसवधार्थायभूभारोत्तारणायच॥ देवानांचहिता
र्थायधर्मसंस्थापनायच॥ कौरवाणांविनाशायपांडवानांहितायच॥ गृहाणा ध्येमया दत्तं देवक्या सहितो हरे ॥ त्रि
पादूर्ध्व इत्यर्घ्यं॥ सरासरनरेशायक्षीराब्धिशयनायच॥ कृष्णायवास्तुदेवायददाम्याचमनंशुभं॥ तस्माद्विराडित्या
चमनीयं॥ नारायणनमस्तेस्तुनरकार्णवितारक॥ गंगोदकंसमानीतंस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम्॥ यत्पुरुषेणोतिस्नानं॥
पयोदधिघृतक्षौद्रशर्करास्नानमुत्तमं॥ तस्यर्थं देवदेवेशगृह्यतां देवकीकृतेतिपंचामृतं॥ शुद्धोदकस्नानमाचम-

प.
२

२४

नमः॥ श्रौमं च पट्टसूत्राख्यं मयानीतां शकं शकं॥ गृह्यतां देवदेवेश मया दत्तं सरोत्तम॥ तं यज्ञमिति वस्त्रं॥ नमः कृष्णाय देवा
यशस्व चक्रधराय च॥ ब्रह्मसूत्रं जगन्नाथ गृहाण परमेश्वर॥ तस्माद्यज्ञादिति यज्ञोपवीतं॥ नानागंधसमायुक्तं चंदनं
चारुचर्चितं॥ कुंकुमाक्षतैर्युक्तं गृह्यतां परमेश्वर॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वद्रुतं च इति गंधं॥ पुष्पाणि यानि दिव्यानि पारिजातोद्भ
वानि च॥ मालती केसरादीनि पूजार्थं प्रतिगृह्यताम्॥ तस्मादश्वा इति पुष्पं॥ अथांगपूजा॥ श्रीकृष्णाय नमः पादौ पूजयामि॥ संक
र्षणाय० गुल्फौ पूज०॥ कालात्मने नमः० जानुनी० विश्वकर्मणो० जंघे० विश्वनेत्राय० कटी० विश्वकर्त्रे० मेढ्रं० पद्मनाभाय० नाभिं पू० प
रमात्मने० हृदये० श्रीकंठाय० कंठं० सर्वास्त्रधारिणे० बाहू० वाचस्पतये० मुखं० केशवाय० ललाटं० सर्वात्मने० शिरः पूजयामि॥
विश्वरूपिणे नारायणाय नमः॥ सर्वो गं पूजयामि॥ वनस्पतिरसो० यत्पुरुषं० धूपं॥ त्वं ज्योतिः सर्वदेवानां तेजस्त्वं तेजसां
परं॥ आत्मज्योतिर्नमस्तुभ्यं दीपो यं प्रतिगृह्यतां॥ ब्राह्मणोऽस्य दीपं० नानागंधसमायुक्तं भक्ष्यभोज्यं चतुर्विधं॥ नैवेद्या
र्थं मया दत्तं गृहाण परमेश्वर॥ चंद्रमा० नैवेद्यां॥ आचमनं करो हर्तनं॥ तांबूलं च सकपूरं पूगीफलसमन्वितं॥ सुरववासक
रं रम्यं प्रीतिदं प्रतिगृह्यताम्॥ तांबूलं॥ सौवर्णं राजतं ताम्रं तानारत्न समन्वितं॥ कर्मसाहुष्यसिध्यर्थं दक्षिणां प्रतिगृ

ध. सिं.
२५

ह्यनां॥ रंभाफलं नारिकेरं तथैवाभ्यफलानि च॥ पूजितोसि सरश्चैव गृह्यतां कंससूदन॥ नाभ्या आसी० नीराजनं० यानि-
कानि० सप्तास्यासनु०॥ प्रदक्षिणां॥ यज्ञेनेत्यादिवेदमंत्रैः पुष्पांजलिं॥ नमस्कारान्॥ अपराधसहस्रा० पूजां निवेदयेत्॥ स
र्वोपचारपूजनसमाप्तौ द्वादशांगुलविस्तारं रौप्यमयं स्थंडिलादिलिखितं वारोहिणीयुतं चंद्रं॥ सोमेश्वराय सोमाय तथा सोमो-
द्भवाय च॥ सोमस्य पतये नित्यं तुभ्यं सोमाय वै नमः॥ इति संपूज्य सपुष्पकुशचंद्रं तोयं शंखेनादाय॥ क्षीरोदार्णवसंभूत अत्रि
गोत्रसमुद्भव॥ गृहाणा ध्ये शशांके दं रोहिण्या सहितो मम॥ ज्योत्स्नापते नमस्तभ्यं ज्योतिषां पतये नमः॥ नमस्ते रोहिणीकांत
अर्घ्यं नः प्रतिगृह्यताम्॥ इति मंत्राभ्यां चंद्रायार्घ्यं दद्यात्॥ ततः श्रीकृष्णायार्घ्यं दद्यात्॥ तत्र मंत्रः॥ जातः कंसवधार्थाय
भूभारोत्तारणाय च॥ पांडवानां हितार्थाय धर्मसंस्थापनाय च॥ कौरवाणां विनाशाय दैत्यानां निधनाय च॥ गृहाणा ध्ये मया द-
त्तं दैवक्या सहितो हरे शिति॥ ततः प्रार्थयेत्॥ ब्राहिमां सर्वलोकेश हरे संसारसागरात्॥ ब्राहिमां सर्वपापघ्न दुःखशोकाणवात्प्र-
भो॥ सर्वलोकेश्वर ब्राह्मपतितं मां भवार्णवे॥ ब्राहिमां सर्वदुःखघ्न रोगशोकाणवाद्दूरे॥ दुर्गतिं स्त्रायसे विष्णो ये स्मरंति सकृत्
सकृत्॥ ब्राहिमां देवदेवेश त्वत्तो नान्योस्ति रक्षिता॥ यदा कचन कौमारे यौवने यच्च वार्धके॥ तत्पुण्यं वृद्धिमाया तु पापं दहहला

प.

२

२५

युधेति॥ अथ पूजानंतरं कृत्यं अग्निपुराणे॥ इत्येवं पूजयित्वा तु पुरुषसूक्तैः सर्वैर्वाचैः॥ स्तुत्वा वादित्रनिघोषैर्गीतिवादित्रमंग-
 लैः॥ सूक्तकथाभिर्विचित्राभिस्तथा प्रेक्षणकैरपि॥ पूर्वतिहासैः पौराणैः क्षिपेत्तांशवरीं नृपेति॥ अत्र कथासर्वैश्चिन्त्यं देशभा-
 षाकाव्यकृतं॥ सूक्तानां प्रागुक्तेः पुराणकथानामन्तेभिधानात्॥ प्रेक्षणकानि नृत्यादीनि॥ तथा च वैदिकसूक्तकरणकस्तुतिवि-
 शिष्टः पौराणोतिहासमिश्रितो गीतनृत्ययुतदेशभाषाकाव्यप्रमुखकथाकरणकोजागरो विप्रदिवर्णत्रयस्य विधीयते॥ शूद्रा-
 दीन् प्रति एतादृशजागरस्य विधातुमयोग्यत्वाद्द्वचनांतरेण तु सूक्तादिरहितगीतादिविशिष्टो वर्णचतुष्टयसाधारणो विधीय-
 ते॥ गोकुलस्थजन्मलीलादिश्रवणोत्तरं वैष्णवैः परस्परं दध्यादिभिः सेचनं कार्यं॥ दधिक्षीरघृतांबुभिः आसिंचन्तो विलिपन्तो-
 इत्यादि श्रीभागवतवचनेन तथा विधिकल्पनात्॥ अयमुत्सवो धुना महाराष्ट्रदेशं गोपालकालेति व्यवह्रियत इति मे भा-
 ति॥ एतत्सर्वं कौस्तुभे श्रीमदनंतदेवैः स्पष्टीकृतमस्तीति नमस्त्यमसूयाकार्या॥ एतादृशकथायुतो जागरो न्यत्र रामन-
 वम्येकादश्याद्यत्सर्वेष्वप्युक्तः॥ पूजाजागरादिविशिष्टं व्रतोत्सवसाम्यात्॥ महाराष्ट्रीयेषु तथा चाराच॥ भगवत्प्रेमादिभा-
 ग्यशालिनस्तु पर्वणिस्यैरुतान्वहमिति न्यायेन प्रत्यहमेवोक्तविधकथोत्सवं कुर्वतीति भाति॥ ततो नवम्यां ब्राह्मणा

भोजनदक्षिणादिभिः संतोष्योक्तपारणानिर्णीतिकाले भोजनं कुर्यात् ॥ अस्यैव जयंती व्रतस्य संवत्सरसाध्यः प्रयो-
गः ॥ श्रावणकृष्णाष्टमीमारभ्य प्रतिमासकृष्णाष्टम्यामुक्तविधिना पूजादिरूपः पुराणांतरे उक्तः ॥ तत्रोद्यापनविधिर्यथा-
तरे ज्ञेयः ॥ ॥ इति जन्माष्टमीनिर्णयोद्देशः ॥ ॥ नभोमासस्य दर्शतिशक्तिर्द्धान्समाहरेत् ॥ अथातया मासे द-
र्भा विनियोज्याः पुनः पुनः ॥ केचिद्वा द्रामायां दर्भग्रहणमाहुः ॥ कुशाः काशायवा दूर्वा उशीराश्च सकुंदकाः ॥ गोधूमा ब्रीह-
यो मुंजा दशदर्भाः सबलजाः ॥ विरिंचिना सहोत्पन्न परमेश्वी निसर्गज ॥ नुद सर्वाणि पापानि दर्भस्वस्ति करो भव ॥ एवं मंत्रं स-
मुच्चार्य ततः पूर्वोत्तरा मुखः ॥ हुं फट्कारेण मंत्रेण सकृच्छित्वा समुद्धरेत् ॥ चतुर्भिर्दर्भैर्विप्रस्य पवित्रं क्षत्रियादेरेकैकं न्यूनं ॥
सर्वेषां वा भवेद्द्व्यभ्यां पवित्रं ग्रंथितं न वा ॥ ॥ इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे-
श्रावणमासनिर्णयोद्देशः ॥ ॥ अथ भाद्रपदमासः ॥ ॥ तत्र कन्यासंक्रांतो पराः षोडशताड्यः पुण्यका-
लः ॥ भाद्रपदमासे एकान्नाहारव्रताद्धनारोग्यादिफलं ॥ अत्र मासे हृषीकेश प्रीत्यर्थं तु गुडोदनलवणादेर्दानं भाद्रप-
दशकृत्तृतीयायां हरितालिकाव्रतं ॥ तत्र मुहूर्तमात्राततो न्यूनापि पराग्राह्या ॥ यदाक्षयवशात्सरदिने नास्ति तदा

द्वितीयायुतापिग्राह्या॥ यदातुशुद्धाधिकातदापूर्वदिनेषष्टिघटिका मितामपित्यत्कापरदिनेस्वत्यापिचतुर्थीयुतैवग्राह्या॥
 गणयोगप्राशस्त्यात्॥ अत्रव्रतैर्भवानि शिवयोः पूजनमुपवासश्चस्त्रीणां नित्यः॥ तत्र॥ मंदारमालाकुलितालकायैकपाल-
 मालांकितशेखराय॥ दिव्यंबरायैचदिगंबरायनमः शिवायैचनमः शिवाय॥ इत्यादयः पूजामंत्राज्ञेयाः॥ शक्रचतुर्थीसिधिविना-
 यकव्रतं॥ सामध्यान्हव्यापिनीग्राह्या॥ दिनद्वयेसाकल्येनमध्यान्हव्याप्तावव्याप्तौवापूर्वा॥ दिनद्वयेसाम्येनवैषम्येणवैकदेशव्याप्ता-
 वपिपूर्वेव॥ वैषम्येणव्याप्तावधिकव्यापिनीचेत्यरेतिकेचित्॥ पूर्वदिनेसर्वथामध्यान्हस्पर्शोनास्त्येवपरदिने एवमध्यान्हस्पर्शनी-
 तदैवपरा॥ पूर्वदिनेएकदेशेनमध्यान्हव्यापिनीपरदिनेसंपूर्णमध्यान्हव्यापिनीतदापरैव॥ ॥ एवमासांतरेपिनिर्ण-
 यः॥ ॥ इयंरविभौमवारेयोगोपशस्ता॥ अत्रचतुर्थीचंद्रचर्शनेमिथ्याभिदूषणंदोषस्तेनचतुर्थीमुदितस्यपंचम्यांदर्श-
 नंविनायकव्रतदिनेपिनदोषायपूर्वदिनेसायान्हमारभ्यप्रवृत्तायांचतुर्थीविनायकव्रताभावेपिपूर्वेद्यरेवचंद्रदर्शनेदोष-
 इतिभिल्यति॥ चतुर्थीमुदितस्यनदर्शनमितिपक्षेत्ववशिष्टपंचषण्मुहूर्तमात्रचतुर्थीदिनेपिनिषेधापत्तिः॥ इदानींलो-
 कास्त्वेकतरपक्षाश्रयेणविनायकव्रतदिनेएवचंद्रनपश्यंतिनतूदयकालेदर्शनिकालेवाचतुर्थीसत्वासत्वेनियमेनाश्रयंति

प.सिं.
२७

दर्शने जाते तद्दोष शांतये ॥ सिंहः प्रसेनमवधीसिंहो जांचवताहतः ॥ सकुमारकमारो दीत्तवत्क्षेपस्य मंतकः ॥ इति श्लोकजपः
कार्यः ॥ तत्र मृन्मयादिमूर्तौ प्राणप्रतिष्ठा पूर्वकं ॥ विनायकं षोडशोपचारैः संपूज्यैकमोदकेन नैवेद्यं दत्त्वा संगंधा एकविंशतिदू-
र्वा गृहीत्वा ॥ गणाधिपायौ मापुत्राया घनाशनाय विनायकायेशपुत्राय सर्वसिद्धिप्रदायकायैकदंताये भवन्नाय मूषकवा-
हनाय कुमारगुरवे इति दशनामभिर्दूर्वाद्यैर्द्वयं समर्प्य विशिष्टमैकां दूर्वा मुक्तदशनामभिः समर्पयेत् ॥ दशमोदकान्
विप्राय दत्त्वा दशस्वयं भुंजीते तिसंक्षेपः ॥ भाद्रपदपंचमी ऋषिपंचमी सामध्यान्ह व्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वये मध्यान्ह व्या-
प्तौ तदव्याप्तौ च पूर्वैव ॥ अत्र ऋषीन् पूजयित्वा कर्षणादिरहितभूमिजन्यशाकाहारं कुर्यात् ॥ शुक्रे भाद्रपदे षष्ठ्यां स्नानं भा-
स्करपूजनं ॥ प्राशनं पंचगव्यस्य अश्वमेधफलाधिकं ॥ इयं सूर्यषष्ठी सप्तमी युता ग्राह्या ॥ अस्यामेव स्वामि कार्तिकेयदर्श-
नाद्ब्रह्महत्यादिपापनाशः ॥ भाद्रपदकृष्णमीदूर्वाष्टमी सापूर्वा ग्राह्या ॥ इयं ज्येष्ठा मूलार्क्षयुता त्याज्या ॥ अलाभे तद्युक्ता-
पि ग्राह्या ॥ इदं दूर्वा पूजनव्रतं कन्यार्के गस्त्योदये च वर्ज्यं ॥ इदं स्त्रीणां नित्यं ॥ अत्र ज्येष्ठा देवी पूजाव्रतं केवलं षष्ठी प्राधान्ये-
न केवलं ज्येष्ठानक्षत्रप्राधान्येन चोक्तं ॥ तत्र दक्षिणात्याः केवलं ज्येष्ठानक्षत्र एव कुर्वन्ति ॥ तच्चानुराधायामावाहनं ज्येष्ठा-

प०
२

२७

यां पूजनं मूले विसर्जनमिति विदिनं ज्ञेयं ॥ आवाहनविसर्जनदिनयोः पूजनदिनानुरोधेन निर्णयः ॥ तत्र यदा पूर्वमध्याह्न
 मारभ्य प्रवृत्ता ज्येष्ठा द्वितीयदिनमध्याह्ने मध्याह्नात्पूर्ववासमाप्यते तदा पूर्वादिने एव पूजनं यदा पूर्वादिने मध्याह्नात्तरं प्रवृत्ता
 परदिने मध्याह्ने समाप्ता तदा ष्ठी योगवशेन पूर्वापरावाग्राह्या ॥ उभयत्रा ष्ठी योगे पूर्वैव ॥ यदा पूर्वत्र मध्याह्नमारभ्य मध्या-
 ह्नोत्तरं वा प्रवृत्ता परदिने मध्याह्नोत्तरमपराह्णं स्पृशति तदा ष्ठी योगाभावेऽपि परैव ॥ भाद्रपदशक्लैकादश्यां द्वादश्यां वा पारणो-
 त्तरं विष्णुपरिवर्तनोत्सवः ॥ तत्रा ॥ श्रुतेश्च मध्ये परिवर्तने तीति च चान्धेधा विभक्तश्रवणमध्यभागयोगस्यैकादश्यां सत्वे तत्रै-
 व ॥ द्वादश्यां सत्वे द्वादश्यामेव ॥ उभयत्र नक्षत्रयोगाभावे द्वादश्यामेवेत्यादिव्यवस्था ज्ञेया ॥ तत्र संध्यायां विष्णुं संपूज्य ॥ वासु-
 देवजगन्नाथप्राप्तेयं द्वादशी तव ॥ पार्श्वेन परिवर्तस्व सूरवं स्वपिहि माधवेति मंत्रेण प्रार्थयेत् ॥ अथ श्रवणद्वादशी व्रतं ॥
 तत्र यत्र दिने सुहूर्तमात्रादिः स्वल्पोऽपि द्वादश्याः श्रवणयोगस्तत्रोपोषणं ॥ उत्तराषाढा विद्धश्रवणनिषेधवाक्यात्तु नि-
 मूलानि ॥ यदा पूर्वादिने एकादशी विद्धा द्वादशी परदिने नुवर्तते दिनद्वयेऽपि च श्रवणयोगस्तदा पूर्वादिने एकादशी द्वादशी-
 श्रवणेति त्रितययोगरूपविष्णुशृंगवलयोगात्पूर्वैवोपोष्या ॥ तत्रोदाहरणं ॥ ४११ एकादशी १८ उत्तराषाढा ६ द्वादशी २०

ध.सिं.
२८

श्रवण १२ यथावा एकादशी १८ उत्तराषाढा २५ द्वादशी २० श्रवण १८ अत्र द्वितीयोदाहरणे एकादश्याः श्रवणयोगाभावेऽपि
श्रवणयुक्त द्वादशीस्पर्शमात्रेण विष्णुशृंगलयोगः ॥ द्विविधो व्यययोगो दिवैव ग्राह्यो न तुरात्रौ इति पुरुषार्थचिन्तामणौ
रात्रावपि निशीथोत्तरमपि योगोग्राह्य इति निर्णयसिंधुः ॥ रात्रेः प्रथमप्रहरपर्यंतं तिथ्योः श्रवणयोगोग्राह्यो न द्वितीय
प्रहरादावित्यपरे ॥ अत्र चरमपक्ष एव युक्तो भाति ॥ अत्र विष्णुशृंगलयोगे व्रतद्वयोपोषणं तत्रैवैकादश्यामेव कृत्वा
द्वादश्यां वक्ष्यमाणपारणानिर्णयानुसारेण पारणं कार्यं ॥ यदोक्तविष्णुशृंगलयोगो नास्ति तदा यदि श्रद्धाधिका द्वादशीदि
न द्वयेऽपि श्रवणयोगः ॥ पूर्वदिने चोदये श्रवणाभावस्तदोत्तरैव ग्राह्या ॥ यदोभयदिने सूर्योदये द्वादश्यां श्रवणयोग
स्तदा पूर्वैव ॥ विद्धाधिकायामपि परत्रैवोदये उदयोत्तरं वा श्रवणयोगो परैवेति निर्विवादं ॥ उभयत्र श्रवणयोगोऽक्तविध
विष्णुशृंगलयोगो पूर्वा ॥ अन्यथा परैवेति विज्ञेयं ॥ एवं यत्रैकादशी श्रवणद्वादश्योर्नैरंतर्येणोपवासप्राप्तिस्तत्र शक्तेनो
पवासद्वयं कार्यं ॥ व्रतद्वयस्यापि नित्यत्वात् ॥ व्रतद्वयस्यैकदेवतत्वान्नपारणालोपदोषः ॥ यस्तूपवासद्वयासमर्थ
एकादशी व्रतसंकल्पात्पूर्वच निजसामर्थ्ये निश्चिनोति तेनैकादश्यां फलाद्याहारं कृत्वा द्वादश्यां निरशनं कार्यं ॥ न चैका

प.
२

२८

दशीव्रतलोपः॥ उपोष्यद्वादशीं पुण्यां विष्णुऋक्षेण संयुताम्॥ एकादश्युद्भवंपुण्यं नरः प्राप्नोत्यसंशयम्॥ ॥ इति नारदोक्तेः॥ ॥
 श्रवणेन युता चेत्स्याद्वादशी सांहिवैष्णवैः॥ स्मार्त्तैश्चोपोषणीया स्यात्स्यजेदेकादशीं तदा॥ ॥ इति माधवोक्तेश्च॥ अत्रैकाद-
 शीत्यागपदेन फलाहारो बोध्यते न तु भोजनम्॥ यस्तूपवासद्वयशक्तिभ्रमेण कृतैकादशीव्रतसंकल्पः॥ संकल्पोत्तरंच द्वि-
 तीयोपवाससामर्थ्यमनुभवति तदा तेनैकादश्यामुपोष्यद्वादश्यां विष्णुपूजनं कृत्वा पारणं कार्यं॥ ॥ अत्र व्रतांगपूजनं कृ-
 त्वोपवाससामर्थ्य उपवासप्रतिनिधिरूपं विष्णुपूजनं करिष्ये॥ इति संकल्प्य पुनः पूजनं कुर्यात्॥ अत्रद्वादश्यां श्रवणयो-
 गाभावे॥ एकादश्यां श्रवणयोगे तत्रैव श्रवणद्वादशीव्रतं कार्यम्॥ विद्वैकादश्यां श्रवणयोगे तु येषां च त्रैकादशीव्रतप्राप्तिस्ते-
 षां तत्रैवोपवासद्वयसिद्धिः॥ अन्येषां गृहीतश्रवणद्वादशीव्रतानामुपवासद्वयम्॥ तत्राशक्तानां पूर्वन्दि फलाहारः परे-
 न्दि निरशनमिति भाति॥ ॥ अथ पारणा॥ ॥ उभयांते पारणं मुख्यः पक्षः॥ अन्यतरांते गौणः पक्षः॥ तत्र विष्णुशंखलाभावे
 त्रयोदश्यामुभयांते पारणं॥ विष्णुशंखलायोगे तु पूर्वदिने तत्रैव कृतोपवासद्वयस्य परदिने श्रवणद्वादश्याधिक्ये श्रवणमति क्र-
 म्यद्वादश्यां पारणम्॥ यदि चद्वादश्यपेक्षया श्रवणाधिक्यं पारणादिनं भवति तदा एकादशीव्रतपारणायांद्वादश्यालुंघ-

ध. सिं
२९

ने दोषोक्तेर्द्वादश्यामेव पारणम् ॥ न त्वन्यतरांतापेक्षा ॥ तत्र सति संभवे श्रवणं मध्यभागं विंशत्यादि घटिकात्मकं त्यक्त्वा पारणम् ॥ य-
थैकादशी ३० उत्तराषाढा २९ द्वादशी २९ श्रवण २९ अत्र पूर्वद्युस्तंत्रेणोपवासद्वयं कृत्वा परे हि श्रवणं मध्यभागं मवशिष्टं नवघ-
टिकात्मकं त्यक्त्वा द्वादश्यां चरमे विंशति घटिकारूपे श्रवणं भागे पारणम् ॥ एवमुक्तोदाहरणे एवैकादश्याः दशनाडिकात्वे द्वा-
दश्या अष्टनाडिकात्वे द्वादशी श्रवणयोः पंचदश चत्वारिंशन्नाडिकात्वे वा श्रवणं मध्यभागत्यागे द्वादशकलुं घनापत्तौ संगवका-
लं त्यक्त्वा मुहूर्त्तत्रयपर्यंतं सप्तममुहूर्त्तदौ वा क्रक्ष मध्यभागे एव भोक्तव्यम् ॥ अयं मध्यभागत्यागो भाद्रपदगत श्रवणद्वाद-
शी व्रत एव ॥ न तु माघ फाल्गुन मासद्वयपक्षगत श्रवणद्वादशी व्रत पारणायाम् ॥ मासांतरगत श्रवणभागे विष्णु परिवर्त्त-
नाभावात् ॥ ये तु भाद्रे श्रवणं मध्यवर्जनमात्रेण निषेधचरितार्थं मन्यमाना विष्णुसुखलयोगाभावेऽपि श्रवणं मध्यमात्रं त्य-
क्त्वा मुंजते ते नित्यश्रवणद्वादशी व्रतमाहात्म्या न भिज्ञाभ्रान्ता एव ॥ अयं सर्वोऽपि निर्णयो मासांतरगत श्रवणद्वादशी व्रते-
षूह्यः ॥ श्रवणद्वादशी व्रते नदीसंगमे स्नात्वा कलशे स्वर्णमयं जनादननामानं विष्णुं संपूज्य वस्त्रयज्ञोपवीतो पानहस्त-
भ्रादि समर्प्य पोष्य पारणादिने दध्योदनयुतं वस्त्रवेष्टितं जलपूर्णघटं छत्रादिकं तां पूजितो स परिवारांतां प्रति सांच दद्या-

फ
२

२९

त॥ तत्रमंत्रः॥ नमोनमस्तेगोविंदबुधश्रवणसंज्ञक॥ अघोघसंक्षयं कृत्वा सर्वसौख्यप्रदो भवेति ॥ ॥ अथ वामनजयंती
 भाद्रशुक्लद्वादश्यां श्रवणयुतायां मध्याह्ने वामनोत्पत्तिः॥ ॥ अतो मध्याह्नव्यापिनीद्वादशी मध्याह्ने ततो न्यत्र काले वा
 श्रवणयुता ग्राह्या॥ ॥ उभयदिने श्रवणयोगे पूर्वव॥ सर्वथाद्वादश्याः श्रवणयोगाभावे एकादश्यामेव श्रवणसत्वे म
 ध्याह्नव्यापिनीमपिद्वादशीं विहायेकादश्यामेव व्रतं कार्यम्॥ शुद्धैकादश्यां श्रवणाभावे दशमीवित्थैकादश्यामाप श्रवणयु
 तायां व्रतम्॥ पूर्वदिने एव मध्याह्नव्यापिनीद्वादशी परदिने मध्याह्नादन्यत्र काले श्रवणयुता तदा पूर्वव॥ तिथिद्वयेपि श्रवण
 योगाभावेद्वादश्यामेव मध्याह्नव्यापिन्यां व्रतम्॥ दिनद्वये मध्याह्नव्याप्तौ तद्व्याप्तौ चैकादशीयुतैव ग्राह्या॥ पारणातु पूर्वं
 करीत्योभयं तेन्यतरांते वा कार्या॥ अत्र मध्याह्ने नदीसंगमे स्नात्वा सौवर्णं वामनं संपूज्यार्घ्यं सौवर्णपात्रेण दद्यात्॥ ॥
 तत्र पूजामंत्रः॥ ॥ देवेश्वराय देवाय देवसंभूतिकारिणे॥ प्रभवसे सर्वदेवानां वामनाय नमोनमः॥ अथार्घ्यमंत्रः ॥
 नमस्ते पद्मनाभाय नमस्ते जलशायिने॥ तुभ्ये मर्घ्यं प्रयच्छामि बालवामनरूपिणे॥ नमः शार्ङ्गधनुर्बाणपाणये वामना
 य च॥ यज्ञशुक्लफलदात्रे च वामनाय नमोनमः॥ ततः परदिने सपरिवारं वामनं द्विजाय दद्यात्॥ वामनः प्रतिगृणहातिवा

मनोहंदामिते॥ वामनः सर्वतोभद्रं हि जाय प्रतिपादयेदिति दानमंत्रः अस्यामेव द्वादश्यां रात्रौ देवपूजां कृत्वा तत्रासंभवे दिवौ
ववादधिघ्नतं निवेद्य दधिदानं कृत्वा दुग्धघ्नतं संकल्पं कुर्यात्॥ अत्र पयोघ्नते पयोविकारस्य पायसादेः दुग्धपाचितान्नस्य च
वर्जनम्॥ दध्यादेः पयोविकारस्यापि न वर्जनम्॥ एवमधिघ्नते तक्रादेर्न वर्जनम्॥ यत्र प्रसूताया गोर्दशदिनेषु संधिन्या
देश्वक्षीरनिषेधस्तत्र क्षीरविकारस्य दधितक्रादेः सर्वस्यैव वर्जनम्॥ ॥ अथ भाद्रपदशुक्लचतुर्दश्यामनंतव्रतं ॥
तत्रोदये त्रिमुहूर्तव्यापिनी चतुर्दशी ग्राह्येति मुख्यः पक्षः तदभावे द्विमुहूर्ता ग्राह्येत्यनुकल्पः॥ द्विमुहूर्तन्यूना तु पूर्वैव ग्रा
ह्या॥ दिनद्वये सूर्योदयव्यापित्वे संपूर्णत्वात् पूर्वैव॥ अथ पूर्वाणहो मुख्यः कालः॥ तदभावे मध्याह्नोपि॥ अत्र व्रते चतुर्दशे ग्रंथि
युतदोरकेऽनंतपूजनादिविधिस्तदुद्यापनविधिश्च कौस्तुभादौ ज्ञेयः॥ पूजितदोरकनाशे तु गुरुं कृत्वा तदनुज्ञया यथाश
क्ति कृत्वादि प्रायश्चित्तविधायी शोत्तरशतमाज्येन द्वादशाक्षरवाक्कदेवमंत्रेण हुत्वा केशवादिचतुर्विंशतिनामभिः॥ ॥
सकृत्सकृद्हुत्वा होमशेषं समाप्य नूतनदोरके पूर्ववत्पूजनादिचरेत् सूर्यस्य दृष्टमसंक्रमोत्तरं सप्तमदिनेऽगस्त्योस्तं प्र
याति॥ ॥ सिंहसंक्रात्युत्तरमेकविंशतितमदिने उदयमेति॥ तत्र कन्यासंक्रांतेः पूर्वसप्तदिनमध्येऽगस्त्यपूजनंतद

मेकोट्टिष्ठार्थं च सकृदाच्छिन्नं बर्हिरेकमेव ॥ दर्शादौ तु प्रतिपार्वणं बर्हिर्मित्तमेव ॥ अवशिष्टश्राद्धप्रयोगो नेकमातृत्वेऽभ्यंजना
 दिमंत्रोहश्च श्राद्धसागरे ॥ स्वस्वशाखोक्तप्रयोगग्रंथेषु च ज्ञेयः ॥ सकृन्महालयेश्राद्धांगंतिलतर्पणं परे हृत्येव सर्वपितृद्वेशे
 न प्रातः संध्यायाः पूर्वमेव प्रातः संध्यात्तरं वा ब्रह्मयज्ञांगनर्पणादिभिर्नमेव कार्यं ॥ प्रतिपदादिपंचम्यादिपक्षेषु विप्रविसर्जनं
 ते एव श्राद्धपूजितपितृद्वेशेन तर्पणं कार्यं ॥ ॥ पत्न्यां रजस्वलायां सकृन्महालयो न कार्यः ॥ कालांतराणां सुत्नान् ॥ अ
 मायां रजोदोषं आश्विनशुक्लपंचमीपर्यंतं गौणकाले महालयः ॥ प्रतिपदादिष्वन्येषु पक्षेषु प्रारंभदिने पाकात्पूर्वं पत्नी रज
 स्वला चेदुत्तरात्तरपक्षस्वीकारः ॥ पाकारं भोत्तरं चेत्तांगृहांतरे अवरुध्य महालयः कर्तव्यः ॥ एवं विधवा कनूकश्राद्धेऽपि ज्ञेयं ॥
 अत्रापुत्रविधवा मम भर्तृनसितृपितामहानां भर्तृमातृपितामही प्रपितामहीनां मम पितृपितामह प्रपितामहानां मम
 मातृपितामही प्रपितामहीनां मम मातामह मातृपितामह मातृ प्रपितामहानां मम मातामही मातृपितामहि मातृ प्रपि
 तामहीनां तृतीयं सकृन्महालयापरपक्षश्राद्धं करिष्ये इति स्वयं संकल्प्य ब्राह्मणद्वारा नौकरणादिसहितं सर्वमविकृतं प्र
 योगं कारयेत् ॥ ब्राह्मणस्त्वमुक्ता स्याथ जमान्याया भर्तृनसितृपितामहेत्याद्यचार्यप्रयोगं कुर्यात् ॥ अशुक्तौ भर्त्रादित्र

ध.सि.
३३

यंस्वपित्रादित्रयंस्वमात्रादित्रयंस्वमातामहादित्रयं सपत्नीकमिति पार्वणचतुष्टयोद्देशेन महालयः ॥ अत्यशक्तौ स्वम
त्रादित्रयंस्वपित्रादित्रयंचेति पार्वणद्वयमेव कार्यं महालयः पितरिसन्यसे पातित्यादियुते वा जीवत्पितृकेणापि पुत्रेण
पितुः पित्रादिसर्वपित्रुद्देशेन पिंडदानरहितः सांकल्पविधिना कार्यः ॥ वृद्धौ तीर्थे च संन्यस्तताते च पतिते सति ॥ येष्य एव
पिता दद्यात्तेष्यो दद्यात्स्वयं सुतः मुंडनं पिंडदानं च प्रेतकर्म च सर्वशः न जीवत्पितृकः कुर्याद्दुर्विणी पतिरेव चेत्यादिवचना
त् ॥ पिंडदानादिविस्तरं कर्तुं मशक्तेनापि सांकल्पविधिः कार्यः ॥ सांकल्पिकविधा वर्ध्यादानं १ समंत्रकावाहन २ मग्नौ-
करणं ३ पिंडदानं ४ विकिरदानं ५ स्वधावाचयिष्ये ६ ॐ स्वधो न्यतामित्यादि स्वधावाचनप्रयोगं च वर्जयेत् ॥ अनेकब्रा
ह्मणालाभे देवस्थानेशालग्रामादि देवमूर्तिसंस्थाप्यश्राद्धं कार्यं ॥ सर्वथा विप्रालाभे दर्भवटुविधिना श्राद्धं ॥ पित्रोर्मरणे
प्रथमाब्दे महालयः कृताकृतः ॥ महालयो मलमासे न कार्यः ॥ अपरपक्षे प्रतिवार्षिक प्राप्ते मृततिथौ वार्षिकं कृत्वा तिथ्यंत-
रे सकृन्महालयः कार्यः ॥ प्रतिपदादिदर्शान्तादिपक्षेषु मृततिथौ वार्षिकं कृत्वा पाकान्तरेण महालयः ॥ अमायां प्रतिवार्षिक
सकृन्महालयप्राप्ते पूर्ववार्षिकंततो महालयः ततो दर्शश्राद्धमिति त्रयं पाकभेदेन महालयमात्रप्राप्तावपि पूर्वमहालयः

पृ.
२

३३

ततो दर्शः ॥ ॥ मृतनिधौ सकृन्महालयपक्षेतनिधेर्ग्राह्यत्वनिर्णयोपराणहव्यास्यादर्शवदिति भाति ॥ ॥ अत्रापरप
क्षे भरणी आस्थाद्रया आस्थफलप्राप्तिः ॥ भरणी आस्थमपिंडकं षट् देवतं सां कल्पविधिना कार्यं ॥ देवाधूरिलोचनैः पुरुर-
वार्द्रवौवा ॥ भरणी आस्थं काम्यं गया आस्थफलकामेन प्रतिवर्षं कार्यं ॥ केचित् सिन्धुत्रादिमरणोत्तरं प्रथमवर्षे एव कुर्वन्ति ॥ द्वि-
तीयादिवर्षे न कुर्वन्ति तत्र मूलं चिंत्यं ॥ मम तु न देवं नापि वा पित्र्यं यावत्पूर्णे न वत्सर इत्यादिवचनेन सर्वस्यापि दर्शादि आ-
स्थस्य प्रथमाद्धे निषेधाद्वर्षे ते एव पितृत्वप्राप्तेश्च द्वितीयादिवर्षे एव कर्तुं युक्तमिति भाति ॥ यत्तु पितृभिन्नोऽपि यो यो म्रियते त-
स्य तस्य प्रथमाद्धे भरणी आस्थं क्रियते तत्रापि मूलं न पश्यामः ॥ गया आस्थफलार्थमाचारमनुसृत्य क्रियते चेन्मृताद्येकमेव
पार्वण्यमुद्दिश्य स देवं कार्यं ॥ अत्र सपिंडत्वाचारोऽपि चिंत्यः ॥ अत्रापरपक्षे सप्तम्यादिदिनत्रये माघ्यावर्ष आस्थं कर्तुं पूर्वकः
आस्थं करिष्ये ॥ माघ्यावर्ष आस्थं करिष्ये ऽन्वष्टक्य आस्थं करिष्ये इति क्रमेण संकल्पं कृत्वा सर्वेष्वष्टकाविधिराश्वलायनैः कार्यः
॥ इदमाश्वलायनानामष्टकाविकृतिरूपमेकाष्टकाकरणपक्षेऽपि कार्यं ॥ इतर शाखिनां त्वष्टकारूपमेवेति पंचाष्टकाकरण
पक्षेष्टका आस्थं करिष्ये इति संकल्प्य कार्यमेकाष्टकापक्षे तु न कार्यं ॥ नवम्यामन्वष्टक्य आस्थं नवदेवतं सर्वशाखिभिरष्टम्या

ध.सिं.
३४

मष्टकाश्रात्थकरणेपि गृह्याग्नौ यथोक्तविधिना कार्यं ॥ अस्यामन्वष्टक्यस्य मुखत्वात् ॥ गृह्याग्निरहितैस्तयेषां पूर्वमातामृ-
तापश्चात्पितामृतस्तैर्मृतमातापितृकैः पाणिहोमादिविधिना नवदैवत्यं कार्यं ॥ जीवत्पितृकेण मृतमातृकेणास्तुपनीतेना-
पिमात्रादित्रितयमात्रोद्देशेनैकपार्वणकंपुरुषार्द्रवदेवसहितं सपिंडकं श्रात्थं कार्यं ॥ स्वमातरि जीवंत्यां मृतसापत्नमा-
त्रादित्रयोद्देशेन कार्यं ॥ स्वमातृसापत्नमात्रां मृतौ द्विचनप्रयोगेण सापत्नमात्रनेकत्वे च मात्रासहबहुवचनप्रयोगेणैक-
स्मिन्विधे एकैव क्षणोर्ध्वः पिंडश्चैक एव देयः ॥ पितामही प्रपितामह्योर्द्वौ विप्रौ पिंडौ चेत्येवं पार्वणमावश्यकं ॥ केचिन्मा-
तृबहुत्वे विप्रपिंडादिभेदमाहुः ॥ स्वमातृसापत्नमातृजीवने तु गृह्याग्निरहितेन मृतपितृकेणापि न कार्यं ॥ अन्वष्टक्ये मा-
तृयजनस्य मुख्यत्वादत एवात्र कैश्चिन्मातृपार्वणस्यैव प्राथम्यमुक्तमिति भाति ॥ पूर्वीपितृमृतौ पश्चान्मातृमृतावपि गृह्या-
ग्निमतामस्यां नवम्यामन्वष्टक्यमावश्यकं नित्यत्वात् ॥ अन्येषां पश्चान्मातृमृतौ नावश्यकं ॥ केचिन्नवम्यां पूर्वमृतमातृश्रा-
त्थमृते भर्तारिलुप्यते इति वचनप्रमाण्यमाश्रित्य पितृमरणोत्तरं न कुर्वन्ति ॥ भर्तुरग्रे सहदाहेन वा मृतानां मातामही भगि-
नी दुहितृमातृष्वसृपितृष्वस्त्रादीनामपुत्राणां पितृमात्रादिकुलोत्पन्नानां सर्वा साम्येव सौभाग्यवतीनामस्यां नवम्यां-

पृ०
२

३४

आत्थंकार्ये ॥ मर्तुरग्रेमृतानां तन्नद्धमरणोत्तरं च न कार्यं ॥ अतएवास्या अविधवानवमित्त्वप्रसिद्धिः ॥ अतः पत्या अपि न व
 मी आत्थंकार्यं ॥ अस्याविधवानवमी आद्ध्यमहालयवद्यावद्दृष्टिकदर्शनं गौणकालः ॥ एवं दौहित्रप्रतिपत्त्याद्दस्या पी
 तिकालतत्त्वविवेचने ॥ अत्राविधवानवमी आद्ध्यस्वासिनीनां प्रतिसांवत्सरिकआत्थादौ च स्वासिनीभोजनमपि कार्यं
 मर्तुरग्रेमृतानां सहदाहेन वामृता ॥ तस्याः स्थाने निर्युं जीतविषैः सह स्वासिनीमित्यादि मार्कंडेयवचनात् ॥ अस्यां न
 वम्यापि उदानं जीवत्यितृकोणापि गर्भिणीपतिना चापि कार्यं ॥ नवमी आत्थासंभवे ममान्वष्टक्याकरणजनितप्रत्यवाय
 परिहारार्थं शतवारमेभिर्हृमिः समना इति मंत्रजपं करिष्ये इति संकल्प्य तज्जपं कुर्यात् ॥ अन्वष्टक्यै सामवेदिभिः पि
 तृपार्वणमेव कार्यं मातृमातामहपार्वणे न कार्यं इति सिंधुः ॥ ॥ अथान्नद्वादश्यां संन्यासिनां महालयः स चापराहव्या
 पिन्यामित्कृतं ॥ तत्र वैष्णवा अपराहव्यापिन्याद्वादश्या एकादशी च तदिने सत्वे स्वल्पायामपि द्वादश्यां शुद्धत्रयोदश्यां
 वैकादशीपारणादिने एव संन्यासिदैवत्यं आत्थं कुर्वन्ति ॥ ममत्वीदृशो विषये वैष्णवैः ॥ संन्यासिमहालयोदश्यां कार्यं इति
 भाति ॥ ॥ अथ त्रयोदश्यां मघाफलायां केवलायां वा आत्थं नित्यं ॥ केवलमघायामपि आत्थं कार्यं ॥ अत्र आत्थवि-

ध. सिं.
३५

धौबहुग्रंथेषुबहवःपक्षाः॥ ॥अपुत्रेणपुत्रिणावागृहिणासपत्नीकपितृपार्वणमातामहपार्वणाभ्यांपितृव्यफ्रातृमातु-
लपितृष्वसृमातृष्वसृभगिनीश्वशुरादिपार्वणैश्चसहितमपिंडकंसांकल्पविधिनाश्रात्थंकार्यं॥अथवापित्रादिपार्वणद्व-
यंमहालयवसितृव्याद्येकोद्विष्टगणांश्चोद्विश्यसांकल्पविधिनाश्रात्थंकार्यं॥यद्वादशवत्षट्दैवतंश्रात्थमपिंडकंका-
र्यं॥अथवानिष्कामेनपुत्रिणाश्रात्थविधिनाश्रात्थंनानुष्ठेयं॥किंतुपित्रादिपार्वणद्वयंकेवलपितृव्यादिसहितंवाद्विश्येतेषां
तृस्यर्थंब्राह्मणभोजनंकरिष्येइतिसंकल्प्य॥पितृरूपिणेब्राह्मणायगंधंसमर्पयामीत्येवंपंचोपचारान्समर्प्य॥ब्रह्मार्पणमि-
त्यादिपठित्वानेनब्राह्मणभोजनेनपित्रादिरूपीश्वरःप्रीयतामित्यन्नमुत्सृज्यपायसादिमधुरान्नेनब्राह्मणान्भोजयि-
त्वादक्षिणाभिःसंतोष्यस्वयंभज्जीतेत्येतावदेवकर्तव्यं॥अपुत्रिणःसकामस्यचपिंडदानरहितश्रात्थविधिनाश्रात्थंन-
दोषाय॥कचिदपुत्रिणः॥पिंडदानमप्युक्तं॥एवमुक्तपक्षेष्वन्यतमपक्षेणमघात्रयोदशीश्रात्थमवश्यानुष्ठेयं॥अकरणे
दोषोक्तेर्नित्यत्वात्॥हस्तनक्षत्रस्थेसूर्येमघाकृतात्रयोदशीगजछायासंज्ञिताअस्यांश्रात्थेनफलभूयस्त्वं॥अत्रमहाल-
यस्ययुगादेश्चभ्रातृमघात्रयोदशीमहालययुगादिश्रात्थानितंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्यतंत्रेणकुर्यात्॥ननुदर्शनमित्य

प०
३

३५

आत्यस्यैव कस्यचित्संगसिद्धिः अत्रैव भाति ॥ अंगानामैक्यं प्रधानमात्रमेव संतं ॥ तेन विश्वे देवपाकाद्यंगानामैक्यं विप्रार्थ्य
 पिंडादेर्भेद एव ॥ प्रसंगसिद्धिस्थले तु प्रधानमपि न भिद्यते इति ॥ त्रयोदशी आत्येऽपरपक्षत्वात् धूरिलोचना विश्वे देवाः आत्य
 सागरे उक्ताः ॥ अविमत्तैरपि ज्ञातृभिर्मघात्रयोदशी आत्यं पृथक् कार्यमिति सिंधुकोस्तभादौ ॥ विमत्तैरपि सैवैति आ
 त्यसागरे ॥ अथात्र चतुर्दश्यां पित्रादित्रयमध्ये एकस्यापि शस्त्रविषाग्निजलादिशृगिव्याघ्रसर्पादिनिमित्तेन दुर्मरणेन
 मृतस्यैकोद्दिष्टविधिना आत्यं कार्यं ॥ पित्रादिद्वयोः शस्त्रादिहृतत्वे एकोद्दिष्टं कार्यं ॥ पित्रादीनां त्रयाणां शस्त्रादिहृतत्वे
 पार्वणमेव कार्यं ॥ केचिदेकोद्दिष्टत्रयं कार्यमित्याहुः सहगमनप्रयागादौ च विधिप्राप्तेऽग्निजलादिमरणे चतुर्दशी आत्यं
 न कार्यं ॥ युत्यप्रयोपवेशनयोर्वैधत्वे पीदं कार्यं ॥ अत्र शस्त्रादिहृतपितृव्यज्जात्रादेरप्यपुत्रस्यैकोद्दिष्टं कार्यं ॥ इदं धूरिलोच
 नसंज्ञकदेवसहितं कार्यं ॥ अत्र संबंधगोत्रनामाद्यचार्यामुक्तनिमित्तेन मृतस्य चतुर्दशी निमित्तमेकोद्दिष्टं आत्यं सदैवं
 सपिंडं करिष्ये इति संकल्प्य प्रत्येकोद्दिष्टमेकाधैर्यकपवित्रमेकपिंडयुक्तं आत्यं कार्यं ॥ पित्रादेर्जात्रादेश्च शस्त्रहृतत्वे पृथक्
 कृपाकादिनामहालयवत्सहतं त्रेणवैकोद्दिष्टद्वयादि ॥ एवं चतुर्दश्यामेकोद्दिष्टं कृत्वा पित्रादि सर्वपितृगणोद्देशेन

सकृन्महालयस्तिथ्यंतरेऽवश्यं कार्यः ॥ अस्यांचतुर्दश्या यदाशरूपादिमृतयोर्मातापित्रोर्मृताहस्तदाचतुर्दशीनिमित्तमेकोद्दिष्टं कृत्वा पुनस्तदैवमृतादित्रयोद्देशेन सांवत्सरिकं पार्वणविधिना कार्यमिति आत्यसागरे ॥ कौस्तुभादौ तु सांवत्सरिकपार्वणे नैव चतुर्दशी आत्यसिद्धिर्न पृथक् कार्यमित्युक्तं दिनांतरे च सकृन्महालयः कार्यः ॥ अत्र चतुर्दशी आत्यस्य कथं चिद्दिष्टे त्वत्रैव पक्षेऽग्रिमपक्षे वा दिनांतरे तत्पार्वणेन विधिर्नैव कार्यः ॥ न त्वेकोद्दिष्टं ॥ अत्रैकोद्दिष्टेऽपराणहव्यापिन्येव चतुर्दशी आत्या न त्वितरैकोद्दिष्टतिथिवत् ॥ मध्याह्नव्यापिनीति कौस्तुभे ॥ हस्तनक्षत्रे सूर्ये सति चांद्रहस्तनक्षत्रफलाभावास्यागजछाया तस्यां आत्यदानादिकार्यं ॥ इत्यमायांगजछाया ॥ आश्विनशुक्लप्रतिपदि दौहित्रे णानुपनीतेनापि सप्त्यमातामहस्य पार्वणं मातुले सत्यप्यवश्यं कार्यं ॥ मातामहसत्वे केवलमातामहपार्वणं ॥ इदं जीवसितृके णापि कार्यं ॥ इदं सपिंडकमपिंडकं वा ॥ अत्र पुरुरवारद्रवसंज्ञका विम्बे देवाः ॥ धूरिलोचना इति केचित् ॥ इयं प्रतिपदपराणहव्यापिनी आत्येति बहवः ॥ संगव्यापिनीति केचित् ॥ अस्य आत्यस्य यावद्दृश्यिकदर्शनं गौणकाल इति कालतत्त्वविवेचने ॥ इति महालयादिनिर्णयोद्देशः ॥ माद्रपदकृष्णपक्षे भौमवारव्यतीपातरोहिणीकृताषष्ठीकपिलाषष्ठी ॥ अत्र हस्त

स्थे सूर्ये फलातिशयः॥ अयं योगो दिवैव ग्राह्यो न तुरात्रौ सूर्यपर्वत्वादिति भाति॥ अस्यां हुतं च दत्तं च सर्वकोटिगुणं भवेत्॥ अत्र श्राद्धकार्य-
 मिति विशेषवचनं नोपलभ्यते तथाप्यलभ्ययोगो श्राद्धविधानाद्दर्शित्यद्देवतं श्राद्धकार्यम्॥ अथात्र संक्षेपतो व्रतविधिः॥ ॥
 सूर्योद्देशेनोपवासं संकल्प्य देवदारुशीरकुंकुमेः लामनः शिलापद्मकाष्ठतंडुलान्मधुगव्याभ्यां लेपयित्वा क्षीरालोडितेन कल्केनांगं-
 विलिप्य स्नायात्॥ तत्र मंत्रः॥ आपस्त्वमसि देवेश ज्योतिषां पतिरेव च॥ पापनाशय मे देव वाङ्मनः कायकर्मजम्॥ ततः पंचग-
 थेन स्नात्वा पंचपल्लवेर्मार्जयित्वा मृत्तिकास्नानं कुर्यात्॥ तर्पणादिनित्यविधिं कृत्वा वरुणं पूजयित्वा सर्वतोभद्रमध्ये कलशोपरि
 तंडुलादौ पद्मं लिखित्वा तस्याष्टसु पत्रेषु पूर्वोद्देशं सूर्यं तपनं स्वर्णरेतसं रविमादित्यं दिवाकरं प्रभाकरं सूर्यमित्यावाह्यमध्ये सौवर्ण-
 रथैः सूर्यमग्रे वरुणं चावाह्यकरवीरार्कादिपुष्पैर्धूपादिभिः संपूजयेत्॥ दिक्पालादिदेवताः संपूज्य द्वादशार्घ्यान् सूर्याय दद्यात्॥ स
 विस्तरः पूजादिविधिर्द्वादशा र्घ्यमंत्राश्च कौस्तुभज्ञेयाः॥ सूर्याग्रे॥ प्रभाकरनमस्तुभ्यं संसारान्मांसमुत्थर॥ भुक्तिमुक्तिप्रदो य
 स्मात्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे॥ नमो नमस्ते वरद नमस्तुभ्यं सामय जुषां पते॥ नमोस्तु विश्वरूपाय विश्वधात्रे नमोस्तुते॥ इति प्रार्थ्य॥ ॥
 उदुत्यमित्यादि सौरसूक्तानि जपित्वा रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रातरारुणेनेति मंत्रेणार्कसमिच्चर्वाज्यतिलैः प्रतिद्वयमष्टोत्तरशतं हु-

५ सिं.
३७

त्वाघटादिसर्वालंकारयुतांकपिलांगांमंत्रैः संपूज्यविप्रायदद्यात् ॥ गोपूजामंत्राः कोस्तुभे ॥ दानमंत्रस्तु ॥ नमस्तेकपिलेदेविसर्वपाप
प्रणाशिनि ॥ संसारार्णवमग्नमांगोमातस्त्रातुमर्हसि ॥ वस्त्रयुगल्लक्षांसघंतामित्यादिविशेषणान्युक्ते मांगांतुभ्यमहंसंप्रददेशतिदत्ता
मुवर्णदक्षिणांदद्यात् तत्तत्समोविप्रायरथंसूर्यप्रतिमांचदद्यात् ॥ तत्रमंत्रः ॥ दिव्यमूर्तिर्जगच्चसुर्द्वादशात्मादिवाकरः ॥ कपिलास
हितोदेवोमममुक्तिंप्रयच्छतु ॥ यथात्वंकपिलेपुण्यासर्वलोकस्यपावनी ॥ प्रदत्तांसहसूर्येणमममुक्तिप्रदाभवेत्यादि ॥ ततः कपि-
लाप्रार्थनादिविस्तारः कोस्तुभे ॥ अथवोपोषणजागरहोमादिविधिमकृत्वाषष्ठ्यामेवस्नानरथादिपूजनकपिलादानादिकार्यम्
॥ ॥ इतिसंक्षेपतः कपिलाषष्ठीव्रतविधिः ॥ ॥ इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारेभा
द्रपदमासकृत्यनिर्णयोद्देशः ॥ ॥ तुलामेषसंक्रांतिर्विषुवसंज्ञा ॥ तस्याः पूर्वाः पराः पंचदशपंचदशानाड्यः पुण्यकालः ॥ विशेषः
प्रागुक्तएव ॥ आश्विनशक्नुप्रतिपदिदेव्यानवरान्नारंभः ॥ नवरात्रशब्दआश्विनशक्नुप्रतिपदमारभ्यमहानवमीपर्यंतंक्रियमा
णकर्मनामधेयं ॥ तत्रकर्मणिपूजैवप्रधानम् ॥ उपवासादिकंस्तोत्रजपादिकंचांगम् ॥ तथाचयथाकुलाचारमुपवासैकभक्तन
क्तायाचितान्यतमव्रतयुक्तयथाकुलाचारंसप्तशतीलक्ष्मीहृदयादिस्तोत्रजपसहितंप्रतिपदादिनवम्यंतंनवतिथ्यधिकरणक

प०
२

३७

पूजाख्यं कर्म न वरात्रशब्दवाच्यं ॥ पूजाप्राधान्योक्तेरेव ॥ क्वचित्कुले जपोपवासादिनियमस्य व्यतिरेक उपलभ्यते ॥ पूजायास्तनक्का
 पिकुलेन वरात्रकर्मण्यभावोदश्यते ॥ यत्कुलेन वरात्रमेव नानुशीयते ॥ तत्र न वरात्रपूजादेरप्यभाव आस्तां नाम ॥ सच न वरात्रारं
 भः सूर्योदयोत्तरं त्रिमुहूर्तव्यापिन्यां प्रतिपदि कार्यः ॥ तदभावे द्विमुहूर्तव्यापिन्यामपि ॥ क्वचिन्मुहूर्तमात्रव्यापिन्यामप्युक्तः सवर्था
 दर्शयुक्तप्रतिपदिनकार्य इति बहुग्रंथसंमतं ॥ मुहूर्तन्यूनव्याप्तौ सूर्योदयास्पर्शे वा दर्शयुतापि ग्राह्या ॥ प्रथमदिने षष्टिघटिका प्र
 तिपद् द्वितीयदिने मुहूर्तद्वयादिपरिमितावर्त्तते तदा पूर्णत्वात् पूर्ववग्राह्या ॥ द्वितीयावेधनिषेधोपेतस्य क्षद्वये एव योज्यः ॥ पुरु
 षार्थचिन्तामणौ तु पूर्वदिने मुहूर्तचतुष्टयोत्तरं मुहूर्तपंचकोत्तरं वा प्रवृत्ता द्वितीयदिने मुहूर्तद्वयादिपरिमिता प्रतिपत् ॥ तदा प
 रस्याः क्षयगामितयानिषिद्धत्वादमायुक्तापि पूर्ववग्राह्ये युक्तम् ॥ तत्र सूर्योदयोत्तरं दशघटीमध्ये तत्रासंभवे मध्याह्नेऽपि जि
 न्मुहूर्तप्रारंभः कार्यो न त्वपराह्णे ॥ एवं च प्रतिपद आद्यषोडशनाडीनिषेधाश्चित्रावेधतियोगनिषेधश्चोक्तकालानुरोधेन सति
 संभवे पालनीयो न तु निषेधानुरोधेन पूर्वाह्नः प्रारंभः कालः ॥ प्रतिपत्तिथिर्वाति क्रमणीय अत्र कर्मणि ब्राह्मणादिचतुर्वर्णस्य म्ने
 छादेश्वाधिकारः ॥ तत्र विप्रेण जपहोमान् बलिर्नैवेद्यैः सात्विकी पूजा कार्या ॥ नैवेद्यैश्च निरामिषैर्मद्यंदत्वा ब्राह्मणस्तु ब्राह्मण्या

ध.सिं
३८

देवहीयते॥ मद्यमपेयमदेयमित्यादिनिषेधान्मांसमद्यादियुतराजसपूजायांब्राह्मणस्यनाधिकारः॥ मद्यपानेमरणांतप्रायश्चित्तो-
क्तेः॥ स्पर्शेतदंगुष्ठेदोक्तेश्चात्यप्रायश्चित्तेन दोषानपगमेन पातित्यापातात्॥ इत्थमेव सर्वे प्राचीनानवीनाश्च निबंधकारानिर्बंधेन लिखन्ति
नवीनतराभास्कररायप्रभृतयोपि सप्तशतीटीकादौ प्राचीनग्रंथाननुसृत्यैवमेवपरिकुर्वन्ति सभायांचैतन्मतमेव श्लाघ्यंतेचा-
चरणं त्वन्यथा कुर्वन्ति तत्किं स्वयंदुर्देववशेन ब्राह्मण्यभ्रष्टोऽभूव मन्येणैव माभूव न्निति भूतदय यावास्वपातित्यगोपनाय वान्ये-
षांकलियुगस्थविप्राणामधिकाराभावालोचनयावेति नवयंत त्वं जानीमः॥ क्षत्रियवैश्ययोर्मोसादियुतजपहोमसहितराज-
सपूजायामप्यधिकारः॥ सच केवलं काम्य एव न तु नित्यः॥ निष्कामक्षत्रियादेः सात्विकपूजाकरणो मोक्षादिफलातिशयः॥ एवं शूद्रा-
देरपि॥ शूद्रादेर्मन्त्रहीनाजपादिरहितामांसादिद्रव्यकातामसपूजापिविहिता॥ शूद्रेण सप्तशत्यादिजपहोमसहितासात्विकी-
पूजा ब्राह्मणद्वाराकार्या॥ स्त्रीशूद्रादेः स्वतः पौराणमन्त्रपाठोपि नाधिकारः॥ अतएव शूद्रः स्रक्मवापुयादित्यत्र भाष्ये स्त्रीशूद्रयोः
श्रवणादेव फलं न तु पाठादित्युक्तं॥ एतेन स्त्रीशूद्रयोर्गीताविष्णुसहस्रनामपाठो दोषायेवेति ज्ञेयं॥ क्वचित् पौराणमन्त्रयुक्तपू-
जायां स्त्रीशूद्रयोः स्वतोप्यधिकार उक्तः॥ जपहोमादौ विप्रद्वारैव॥ स्तेछादीनां तु ब्राह्मणद्वारापि जपहोमे समन्त्रपूजायांचना

फ
३८

३८

धिकारः॥ किंतु ते स्तदुपचाराणां देवी मुदिश्य मनसोत्सर्गमात्रं कर्तव्यम्॥ ॥ अथ नवरात्रे नुकल्याः॥ ॥ तृतीयादिनवम्यंतं सप्तरात्रं वा क-
 र्त्तव्यं॥ पंचम्यादिपंचरात्रं वा॥ सप्तम्यादित्रिरात्रं वा॥ अष्टम्यादिद्विरात्रं वा॥ एकाहपक्षे केवलं अष्टम्यां केवलं नवम्यां वा॥ एषां पक्षाणां स्वस्व
 कुलाचारानुसारेण प्रतिबंधादिना पूर्वपक्षासंभवानुसारेण वा व्यवस्था॥ तत्र तृतीयापंचम्योर्निर्णयः प्रतिपदादिवत्॥ सप्तम्यादिनिर्णयोस्तु
 वक्ष्यते॥ नवरात्रादिपक्षेषु क्षयवृद्धिवशेन दिनाधिक्यन्यूनत्वे पूजाद्यावृत्तिः कार्या॥ केचित्तु दिनक्षयेश्च वेव पूजाश्चंडीपावांश्च कुर्वन्ति॥ इदं देवी
 पूजनात्मकं नवरात्रं कर्म नित्यम्॥ अकरणे दोषप्रवणात्॥ फलप्रवणात्काम्यं च॥ अत्र नवरात्रे यदस्थापनं॥ प्रातर्मध्याह्ने प्रदोषकाले चेति त्रि-
 कालं द्विकालमेककालं वा स्वस्वकुलदेवतापूजनं सप्त शत्यादिजपोऽखंडदीपआचारप्राप्तमालाबंधनमुपवासनैकभक्तादिनियमः सुवा-
 सिनीभोजनं कुमारीभोजनपूजनादि॥ अंतेशसशत्यादिस्तोत्रमंत्रहोमादीत्येतानि विहितानि॥ एतेषां मध्ये क्वचि कुले यदस्थापनादिनिदि-
 त्वादीन्येवानुष्ठीयं तेन सर्वाणि क्वचित् यदस्थापनादिहितानि कानिचित् क्वचित् क्वचित् सार्त्तण्ये वेत्येतेषां समुच्चयविकल्पौ कुलाचारानुसारेण व्यवस्थितौ
 ज्ञेयौ॥ कुलपरंपराप्राप्तादधिकं शक्तिसत्त्वेनानुष्ठेयमिति शिष्टाचारः॥ फलकामनया प्रार्थितमुपवासादिकं कुलाचाराभावेऽपि कुर्वन्ति॥ इदं कुलशस्या-
 पनं रात्रौ न कार्यं॥ तत्र कुलशस्थापनार्थं शूद्रभृदावेदिकां कृत्वा पंचपल्लवदूर्वाफलतांबूलकुंकुमधूपादिसंभारान्संपादयेत्॥ ॥ ७ ॥

ध.सिं.
३९

॥अथ संक्षेपतः प्रयोगः॥ ॥प्रतिपदि प्रातः कृताभ्यंगस्नानः कुंकुमचंदनादि कृतपुंड्रोद्धृतपवित्रः सपत्नीकोदशघटिका मध्येऽभिजिन्सुहूर्ते वा
देशकालौ संकीर्त्य मम सह कुटुंबस्या मुकुंददेवता प्रीतिद्वारा सर्वापच्छांतिपूर्वक दीर्घायुर्धन पुत्रादि वृद्धिं शुभं जय कीर्ति लाभ प्रमुख चतुर्विधं पुरुषार्थ
सिद्ध्यर्थं मद्यप्रभृति महानवमी पर्यंतं प्रत्यहं त्रिकालमेक कालं वा मुकुंददेवता पूजा मुपवासनं कर्त्तुं कथं क्तान्यतम नियम सहितं मरं व ह दीप प्र-
ज्वालनं कुमारी पूजनं चंडी सप्तशती पाठं सुवासिनी भोजन मित्यादिया वत्कुलचार प्राप्तमनूद्यैव मादिरूपं शारदीय नवरात्रौ सवारयं कर्म करि-
ष्ये ॥ देवता पूजनांगत्वेन घटस्थापनं च करिष्ये ॥ तदा दौ निर्विघ्नतानि ध्यर्थं गणपति पूजनं पुण्याहं वाचनं चंडी सप्तशती जपाद्यर्थं ब्राह्मण वरणं
च करिष्ये ॥ एतानि कृत्वा घटस्थापनं सत्त्वे मही द्यौरिति भूमिं प्रार्थ्य स्पृष्ट्वा तस्यां भुव्यं कुरारोपणार्थं शृङ्ग मृदं प्रक्षिप्योषधयः समिति तस्यां मृदि
यवादीन् प्रक्षिप्या कलशो घटितं कुंभं निधाय मंगलं गेडुति जलैना पूर्य गंधद्वारा मिति गंधमोषधी रिति सर्वोषधीः कांडा कांडादिति दूर्वा ॥ अश्वत्थे व इ-
ति पंचपलुवान् सोनाष्टि वीति सप्त मृदः ॥ याः फलिनी रिति फलं सहिरलानि हिरण्यरूप इति रत्न हिरण्ये प्रक्षिप्य युवा सुवासा इति सूत्रेणा वेष्ट्य पूणाद-
वीति पूर्ण पात्रं निधाय तत्वायामीति वरुणं संपूज्य तत्कलशोपरि कुल देवता प्रतिमां संस्थाप्य पूजयेत् ॥ स्वस्थाने एव वा संस्थाप्य पूजयेत् ॥ तद्यथा
जयंती मंगला काली भद्र काली कपालिनि ॥ दुर्गाक्षमा शिवा धात्री स्वाहा स्वधानमोस्तुते ॥ आगच्छ वरदे देवी दैत्यदर्पनिषूदनि ॥ पूजां गृहाण सु

प.
२

३९

पुस्विनमस्तेशंकरप्रिये॥ अनेन पुरुषसूक्तश्रीसूक्तप्रथमऋग्भ्यां चावाह्य॥ जयंती मंगला कालीति मंत्रेण सूक्तऋग्भिश्चासनादिषोडशोपचारेः संपू-
 जयेत्॥ सर्वमंगलमांगल्ये इत्यादिभिः संप्रार्थ्य॥ प्रत्यहं बलिदानपक्षे माषभक्तेन कूष्मांडेन वा बलिं दद्यात् अंतरेण वा बलिदानं न वा बलिदानं ब्राह्मणः पारणा-
 दिने कूष्मांडबलिदानं कुर्यात्॥ कूष्मांडो बलिरूपेण मम भाग्यादवस्थितः॥ प्रणमामिततः सर्वरूपिणं बलिरूपिणं॥ चंडिकाप्रीतिदानेन दातुराप-
 ह्निनाशनम्॥ चासुंडो बलिरूपाय बलेतुभ्यं नमोस्तुते॥ इति प्रार्थ्य॥ यज्ञार्थं बलयः स्मष्टाः स्वयमेव स्वयं भुवा॥ अतस्त्वांघातयाम्यद्यतस्माद्यज्ञ-
 विधौ विधिः॥ ॐ ह्रीं ऐं ह्रीं कौशिकि कूष्मांडरसेनायायतां॥ पादौ प्रक्षाल्या च म्यशांताष्टयिवीति शांतिः शांतिः शांतिः॥ ततः अखंडदीपकंदेव्याः
 प्रीतये नवरात्रकम्॥ उज्ज्वालयेदहोरात्रमेकचित्तोद्धृतव्रत इत्यखंडदीपं प्रतिष्ठापयेत्॥ ॥ अथ चंडीपाठप्रकारः॥ ॥ यजमानेन
 हृतो हंचंडी सप्तशती पाठं नारायणहृदयलक्ष्मीहृदयपाठं वा करिष्ये॥ इत्यादिसंकल्प्य॥ आसनादिविधाय॥ आधारे अन्यहस्तलिखितं पु-
 स्तकं स्थापयित्वा नारायणं नमस्कृत्येति वचनात्॥ ॐ नारायणाय नमः॥ नारायणरोत्तमाय नमः॥ देव्यै सरस्वत्यै नमः॥ व्यासाय नमः॥ इ-
 ति नमस्कृत्य प्रणवमुच्चार्य सर्वपाठांते प्रणवं पठेत्॥ पुस्तकवाचने नियमाः हस्ते पुस्तकं न धारयेत्॥ स्वयं ब्राह्मणमिन्नेन च लिखितं विफलं
 अध्यायं प्राप्य विरमेन्न तु मध्ये कदाचन॥ कृते विराममध्ये तु अध्यायादिपठेत्पुनः॥ ग्रंथार्थं बुध्यमानः स्पष्टाक्षरं नातिशीघ्रं नातिमंदं रस-

ध.सिं
४०

भावस्वरयुतं वाचयेत् ॥ त्रिवर्गफलकामेन चण्डीपाठः सदैव कर्तव्यः ॥ तस्मान्ममैतन्माहान्म्यं पठितव्यं समाहितैः ॥ श्रोतव्यं च सदा भक्त्येत्या-
दिवचनात् ॥ नैमित्तिकपाठेषुक्तः ॥ शान्तिकर्मणि सर्वत्र तथा दुःस्वप्नदर्शने ॥ ग्रहपीडासुचोप्रासुमाहात्म्यं शृणुयान्ममेति ॥ तथा ॥ अर-
ण्ये प्रांतरे वापि दावाग्निपरिवारितः ॥ दस्युभिर्बाधितः शून्ये गृहीतो वापि शत्रुभिः ॥ इत्यादिसंकटान्युद्दिश्य ॥ सर्वबाधासुधोरासुवेदनाभ्य-
र्दितोपि वा ॥ स्मरन्ममैतन्माहात्म्यं नरो मुच्येत संकटादित्युक्तं ॥ उपसर्गोपशांत्यर्थं त्रयः पाठाः कार्याः ॥ गृहपीडाशान्तये पंच ॥ महाभये सप्त
॥ शान्त्यर्थं वाजपेयफलार्थं च नव ॥ राज्यवश्यकर्मैकादश ॥ वैरिनाशार्थं द्वादश ॥ स्त्रीपुंवश्यकर्मचतुर्दश ॥ सौख्याय लक्ष्म्यर्थं च पंचदश ॥ पुत्र-
पौत्रधनधान्यार्थं षोडश ॥ राजभयनाशाय सप्तदश ॥ उच्चाटनाया द्वादश ॥ वनभये विंशति ॥ बंधमोचनाय पंचविंशति ॥ दुश्चिकित्सरो-
गकुलछेदायुर्नाशवैरिद्विधाधिविधोऽस्मादिमहासंकटनाशे राज्यवृद्धिश्च शतावृत्तिभिः ॥ सहस्त्रावर्त्तनैः शताश्वमेधफलम् ॥ स-
र्वमनोरथावाप्तिर्मोक्षश्चेति वाराहीतंत्रे उक्तं ॥ सर्वत्र काम्यपाठे आदौ संकल्पपूर्वकपूजनमंतैर्बलिदानं च कार्यम् ॥ ॥ अत्राचाराद्देव-
पारायणमपि कार्यम् ॥ ॥ तद्विधिर्वैधायनोक्तः कोस्तुभेजेयः ॥ अथ कुमारीपूजा ॥ ॥ एकवर्षांतु या कन्या पूजार्थं तां विवर्जयेत् ॥ ॥ दिव-
र्षकन्यामारभ्य दशवर्षावधिकुमारीणां क्रमेण कुमारीकात्रिमूर्तिः कल्याणी रोहिणी काली चंडिका शांभवी दुर्गा भद्रेति नामानि ॥

प.
२

४०

आसांकुमारीणांप्रत्येकं पूजामंत्राः फलविशेषाः लक्षणानि चान्यत्र ज्ञेयानि ॥ ब्राह्मणेन ब्राह्मणीत्येवं सर्वर्णां प्रशस्ता ॥ विजातीयापि क्वचि
 त्कामनाविशेषेणोक्ता ॥ ऐकैकं दृष्ट्या प्रत्यहं मेका वा कुमारी पूज्या ॥ मंत्राक्षरमयीं लक्ष्मीं मातृणां रूपधारिणीं ॥ नवदुर्गात्मिकां साक्षा-
 त्कन्यामावाहयाम्यहं ॥ जगत्पूज्ये जगद्गद्ये सर्वशक्तिस्वरूपिणि ॥ पूजां गृहाण कोमा रिजगन्मातर्नमोस्तुते ॥ इति मंत्रेण पादप्रक्षालनपू-
 र्वकं वस्त्रकुंकुमगंधधूपदीपभोजनैः पूजयेदिति संक्षेपः ॥ कुमारी पूजा वदेवी पूजा चंडी पाठश्चैकोत्तरदृष्ट्यापि विहितः ॥ भवानी सहस्र
 नामपाठोपि क्वचिदुक्तः ॥ अयं शारदनवरात्रोत्सवो मलमासे निषिद्धः ॥ शुक्रास्तादौ तु भवति ॥ प्रथमारंभस्तनकार्यः ॥ शावाशौचजनना
 शौचयोस्तसर्वोपि घटस्थापनादिविधिर्ब्राह्मणद्वारा कार्यः ॥ केचिदारंभोत्तरं मध्ये आशौचपाते स्वयमेवारब्धं पूजादिकं कार्यमित्याहुः ॥
 शिष्टास्त्वाशौचे पूजादेवतास्पर्शादेर्लोकविहिष्टत्वादन्येनैव कारयन्ति ॥ अपरे तु तृतीयादिपंचम्यादिसप्तम्याद्यनुकल्पेन नवरात्रविधीनां
 सत्वात्प्रतिपद्याशौचे तृतीयाद्यनुकल्याश्रयणं कुर्वन्ति ॥ सर्वथालोपप्रसक्तावेव ब्राह्मणद्वारा कुर्वन्ति ॥ उपवासादिशारीरनियमः स्वयं कार्यः
 एवं रजस्वलाः पुपवासादिकं स्वयं कृत्वा पूजादिकमन्येन कारयेत् ॥ अत्र सभर्तृकस्त्रीणां पुपवासे गंधतांबूलादिग्रहणं न दोषायेत्याहुः ॥
 अथ पंचम्यामुपांगललिताव्रतं ॥ ॥ अत्र पंचमी अपराह्नव्यापिनीयाह्वा ॥ अपराह्नस्यैव तत्पूजा काललोपपत्तेः ॥ दिनद्वये कार्त्तिक्य

नापराणह्याप्तौ साम्येन वैषम्येण वापराणहेकदेशव्याप्तौ च पूर्वैव ॥ युग्मवाक्यात् ॥ परत्रेवापराणह्याप्तौ परैव ॥ केचित्तुरात्रिव्यापिनीं गृण्ठं-
ति पूजादिकं चरात्रावेव कुर्वन्ति तत्र मूलं चिंत्य ॥ अत्र पूजादिविधिर्यथांतरे प्रसिद्ध इति न लिख्यते ॥ आश्विन शुक्ल पक्षे मूल नक्षत्रे पुस्तके
पुसरस्वती मावाह्य पूजयेत् ॥ मूलेषु स्थापनं देव्याः पूर्वाषाढासु पूजनं ॥ उत्तरासु बलिं दद्याद्भ्रवणेन विसर्जयेदिति वचनात् ॥ अत्र पूजये
त्प्रत्यहमिति रुद्रया मलवचनात् ॥ मूले आवाहनं तदंगभूतं पूजनं च करिष्ये इति संकल्प्या वाहन पूजने कार्ये ॥ पूर्वाषाढासु पूजनं करिष्ये
इति संकल्प्या वाहन रहित पूजेव केवलं ॥ उत्तराषाढासु बलिदानं तदंगभूतां पूजां च करिष्ये इत्येवं ते कार्ये ॥ श्रवणेन विसर्जनं कर्तुं तदंग-
भूतां पूजां करिष्ये ॥ इति संकल्प्य संपूज्य विसर्जयेदिति क्रमः ॥ तत्र मूलस्य प्रथमे पादे सूर्यास्तास्य कृत्रिमुहूर्त व्यापिनी सरस्वत्या वाहनं ॥ कृत्रि
मुहूर्त न्यूनत्वे रात्रौ वा प्रथमपादसत्वे तस्य विशेषवचनं विना ग्राह्यत्वाभावाद् द्वितीयादिपादे परदिने एवावाहनं ॥ एवं पूर्वाषाढादि नक्षत्रं पूजा
दौ दिनव्याप्येव ग्राह्यं ॥ विसर्जनं तु श्रवणप्रथमपादे रात्रिभागगतेऽपि कार्यम् ॥ विशेषवचनात् ॥ तच्च रात्रेः प्रथमप्रहरपर्यंतमेवेति भाति ॥
॥ अथ सप्तम्यादि दिनत्रये पत्रिका पूजनं विहितम् ॥ तत्र सप्तम्यादिति थि त्रयं सूर्योदये मुहूर्तमात्रमपि ग्राह्यम् ॥ तत्राधिवासनादि
प्रयोगविस्तरः कौस्तुभादौ ज्ञेयः ॥ यत्तु सप्तमी प्रभृति त्रिरात्रं न वरात्रकर्म कुर्वन्ति ॥ तत्र सप्तमी सूर्योदयोत्तरमुहूर्ताधिक व्यापिनी ग्राह्या

॥ ॥ मुहूर्तन्यूनत्वेपूर्वा ॥ ॥ अथ महाष्टमी घटिका मात्रा प्योदयिकी नवमी युता ग्राह्या ॥ सप्तमी स्वल्पयुता सर्वथा त्याज्या ॥ यदा तु पूर्वत्र सप्तमी
 युता परत्रोदयेनास्ति घटिका न्यूना वा वर्तते तदा पूर्वा सप्तमी विद्वापि ग्राह्या ॥ इयं भौमवारेति प्रशस्ता ॥ यदा च पूर्वदिने षष्टि घटिकाष्टमी पर
 दिने मुहूर्तादिव्यापि नीतदा नवमी युता शुक्तरात्र्यत्कासं पूर्णत्वात् पूर्वैव ग्राह्या ॥ एवं नवम्याः क्षयचशेन दशमी दिने सूर्योदयोत्तरमनुवृत्त्यभा
 वेऽष्टमी नवमी युता भौदयिकी मपित्यत्का सप्तमी युतैवाष्टमी ग्राह्या ॥ अष्टम्यां पुत्रवतोपवासो न कार्यः ॥ कुलाचारप्राप्तौ किंचिद्द्रव्यं प्रक-
 ल्प्य कार्यः ॥ महानवमी तु बलिदानव्यतिरिक्तविजये पूजोपोषणादावष्टमी वित्या ग्राह्या ॥ सा च यद्यष्टमी दिनं सायं त्रिमुहूर्तं स्यात्तदैव ग्रा-
 ह्या ॥ त्रिमुहूर्तन्यूनत्वे परैव ग्राह्या ॥ नवमी प्रयुक्तमहाबलिदाने तु दशमी वित्या ॥ यदा शुद्धाधिकानवमी तदा बलिदानमपि पूर्णत्वात् पूर्वत्रैव कार्यं ॥ अ-
 ष्टमी नवम्योः संधौ पूजोक्ता साष्टमी नवम्योः पृथक् के दिवारात्रौ वा अष्टम्यंतनाडी नवम्याद्यनाड्योः कार्या ॥ यदि त्वष्टमी नवम्योर्मध्याह्ने पराह्ने वा यो-
 गस्तदाष्टमी नवमी पूजयोरप्येकदिने एव प्राप्तौ ष्टमी नवमी पूजां तत्संधिपूजां च तंत्रेण करिष्ये इति संकल्प्य तंत्रेण पूजा कार्या ॥ यदि शुद्धाधिकाष्टमी त-
 दा पूर्वैद्युरष्टमी पूजा ॥ परेद्युः संधिपूजा नवमी पूजयोस्तत्र ॥ अत्र नवरात्रे स्वयं पूजादिकं कर्तुं मशक्ता वन्येन कारयेत् ॥ षोडशोपचारपू-
 जा विस्तरं कर्तुं मशक्तो गंधादिपंचोपचारपूजां कुर्यात् ॥ नवम्यां पूजाविधाय होमः कार्यः ॥ केचिदष्टम्यामेव होम इत्याहुः ॥ अन्ये त्वष्टम्या

ध.सिं.
४२

पुष्पक्रम्यनवम्यां होमः समापनीयः॥ सचारुणोदयमारभ्य सायंकालपर्यंतमष्टमीनवम्योः संधौ संभवति॥ निशायांतसंधौ तुरात्रो होमादे
र्योग्यत्वान्नवम्यामेव होमोपक्रमसमाप्ती कार्ये इत्याहुः॥ अत्र यथा कुलाचारं व्यवस्था॥ सच होमो न वार्णवमंत्रेण कार्यः॥ अथ वा जयं
तीमंगला कालीति श्लोकेन॥ अथ वा नमो देव्यै महादेव्यै इति श्लोकेन॥ अथ वा सप्तशती श्लोकेः॥ अथ वा सप्तशतीस्तोत्रस्य सप्तशतमं
त्रैः कवचार्गला कीलकरहस्यत्रयश्लोकसहितैर्होमः॥ सप्तशतीमंत्रविभागो न्यत्र ज्ञेयः॥ अत्रापि विकल्पेषु यथा कुलाचारं व्यवस्था॥ हो
मद्रव्यंच सर्पिर्मिश्रितं शुक्लतिलमिश्रितं च पायसं॥ केवलतिलैर्वा होमः॥ क्वचिक्लिंशकपुष्पदूर्वासर्षपलाजपूगयवश्रीफलरक्तचंद
नरबुडनानाविधफलानामपि पायसे मिश्रणं कार्यमित्युक्तम्॥ होमश्च जपदशांशेन कार्यः॥ कुलाचारप्राप्तश्चैव नृसिंहभैरवादिदेव-
त्यमंत्रहोमोपि कार्यः॥ अत्र विस्तरः सग्रहमरवो होमः प्रयोगः कौस्तुभे ज्ञेयः अथ बलिदानं॥ ब्राह्मणेन माषादिमिश्रान्नेन कूष्मांडेन वा
कार्यम्॥ यद्वा॥ घृतमयं यवपिष्टादिमयं वा सिंहव्याघ्रनरमेषादिकं कृत्वा खड्गेन घातयेत्॥ ब्राह्मणेन पशुमांसमद्यादिबलिदाने-
ब्राह्मण्यभ्रष्टता॥ सकामेन क्षत्रियादिना सिंहव्याघ्रनरमहिषच्छागसूकरमृगपक्षिमत्स्यनकुलगोधादिप्राणिस्वगात्ररुधिरादिमयो
बलिर्देयः॥ कृष्णासारमृगः क्षत्रियादिभिरपि न देयः॥ अत्र बलिदानमंत्रादिप्रकारः सिंधौ ज्ञेयः॥ अत्र शतचंडीसहस्रचंडीप्रयोगः

प.
२

५२

कोस्तभादोज्ञेयः॥ द्विविधा शौचेपिनवम्यां होमं घटादिदेवतोत्थापनं च ब्राह्मणद्वारा कारयित्वा स्वयंपारणं कृत्वा शौचांते ब्राह्मणभोजनं दक्षि
 णादिदानं च कार्यं॥ एवं रजस्वलापि पारणकाले पारणं कृत्वा शूद्रौ दानादिकं कुर्यात्॥ विधवायास्तरजो दोषे भोजननिषेधात् पारणापिशु
 ल्युत्तरमेव॥ एवं व्रतांतरेषु ह्यं॥ प्रतिपदादियावदष्टमी लोहाभिसारिकं कर्म राज्ञां विहितं॥ तत्र छत्रचामरादिराजचिह्नानां गजाश्वादी
 नां चापादिशस्त्राणां दुंदुभ्यादीनां च पूजा होमादिकं कार्यं॥ ये ह यान्यालयंति ते राजभिन्ना अपि स्वातीयुतामाश्विनप्रतिपदं द्वितीयां वारभ्य
 नवमीपर्यंतं वाजिनीराजनारख्यं कर्म कुर्युः॥ तत्रोच्चैः श्रवः पूजारैव तपूजा च प्रतिमायां कार्यं॥ प्रत्यक्षमश्वपूजानीराजनं च कार्यं॥ कर्म
 दूयेपितपूजामंत्राहोमादिमंत्राः सविस्तरप्रयोगश्च कोस्तभे॥ इदानीमश्ववतः प्राकृतजनास्तु विजयादशम्यामश्वान्तो ये वगाह्य
 पुष्पमालादिभिर्विभूष्याश्च शालायां प्रवेशयंति॥ तत्र॥ गंधर्वकुलजा तस्त्वं मा भूयाः कुलदूषकः॥ ब्रह्मणः सत्यवाक्येन सोमस्य वरु
 णस्य च॥ प्रभावाच्च हुताशस्य वर्धयस्व तुरंगमान्॥ रिपून्विजित्य समरे सह भर्त्रा सुरवी भवोति मंत्रेण केवलाश्वपूजापि कर्तुमुचिता॥ ॥
 अथ पारणाविसर्जनयोः कालः॥ ॥ तत्र विसर्जनं दशम्यां कार्यम्॥ दिनद्वये दशमीसत्वे पूर्वदशम्यां श्रवणांत्यपाद्योगे तत्रैव विसर्ज
 नं तत्रतद्योगाभावे तु परदशम्यामेव॥ परत्र दशम्याभावे पूर्वदशम्यां नक्षत्रयोगे सत्यसति वा कार्यं॥ नक्षत्रयोगानुरोधेन क्रियमाणं

विसर्जनमपराणहेपिभवति॥अन्यथाप्रातरेव॥तत्रमृदादिप्रतिमायाविसर्जनपूर्वकंजलादौत्यागः॥परंपरयापूजितायाधातुप्रतिमाया
स्तुघटादिस्थापनादुत्तिष्ठेत्यादिमंत्रैरुत्थापनमात्रंकार्यम्॥नतुविसर्जनम्॥यदिनेविसर्जनंतत्रैवनियमस्यागस्योचित्यात्॥विसर्जनोत्त
रंतदिनेएवपारणंकार्यं॥अन्येतुसत्यपिदशम्यांविसर्जनविधौनवम्यामेवपारणंकार्यं॥नवम्यांपारणंकुर्यादशम्यामभिषेकंचकृत्वा
मूर्तिंविसर्जयेदित्यादिवचनादित्याहुः॥अत्रैवंव्यवस्था॥ ॥ प्रथमदिनेस्वल्पाष्टम्यायुक्तानवमीद्वितीयदिनेपारणपर्याप्तनवम्या
युक्तादशमीतत्परदिनेश्रवणयुक्ताविसर्जनार्हादशमीतत्राष्टमीनवस्युपवासयोःप्रथमदिनेसिद्धत्वादवशिष्टनवम्यांपारणमवशिष्टदश
म्यांविसर्जनम्॥यदातु॥अवशिष्टनवमीदिनेएवदशमीश्रवणनक्षत्रयुक्ताविसर्जनार्हातदाविसर्जनोत्तरंपारणं॥यदापूर्वदिनेषष्टि
दंडाष्टमीपरदिनेष्टमीशेषयुतानवमीतत्परदिनेनवमीशेषयुतादशमीतदानवमीयुक्तदशम्यामेवविसर्जनोत्तरंपारणं॥अथनवमी
षष्टिदंडाद्वितीयदिनेनवमीशेषयुक्तादशमीतत्रापिनवमीयुक्तदशम्यामेवविसर्जनपारणं॥यदात्वष्टमीनवमीदशम्यस्तिस्त्रोपिति
थयःसूर्योदयमारभ्यास्तमयपर्यंतमखंडास्तत्तत्कृत्यपर्याप्तास्तदादाक्षिणात्यानांनवम्यामेवपारणाचारान्ननवम्यामेवपारणवि
सर्जने॥येषांदशम्यामेवाचारस्तेषांतदुभयंदशम्यामेव॥ ॥अथविजयादशमी॥ ॥सापरदिनएवापराणहव्यासौपरा

॥ दिनद्वयेपराणहव्यासौदिनद्वयेपिश्रवणयोगेसत्यसतिवापूर्वा ॥ एवंदिनद्वयेऽपराणहव्यास्यभावेपिश्रवणयोगसत्वासत्ययोःपूर्वैव ॥
 दिनद्वयेऽपराणहव्यास्यव्यासोरेकतरदिनेश्रवणयोगेयदिनेश्रवणयोगःसैवग्राह्या ॥ एवमपराणहेकदेशव्यासावूह्यं ॥ यदापूर्वदिनेएवा
 पराणहव्यासापरदिनेचश्रवणयोगाभावस्तदापिपूर्वैव ॥ यदातुपूर्वदिनेएवापराणहव्यापिनीपरदिनेचमुहूर्तत्रयादिव्यापिनीअपरा
 णहात्पूर्वमेवसमाप्तापरत्रैवश्रवणयोगवतीतिदापरैव ॥ अपराणहेदशम्यभावेपि ॥ यांतिथिसमनुप्राप्यउदयंयातिभास्करइत्यादि
 साकल्यवचनैः ॥ श्रवणयुक्तायाग्राह्यायाओदयिकस्वल्पदशम्याःकर्मकालेसत्वापादनात् ॥ सिंघौत्विदंपरदिनेपराणहकालेश्र
 वणसत्वेएव ॥ श्रवणस्याप्यपराणहात्पूर्वमेवसमाप्तौतुपूर्वैवेत्युक्तम् ॥ युक्तंचैतत् ॥ यदापरदिनेएवापराणहव्यासिःपूर्वदिनेएवापरा
 णहात्परत्रसायान्हादौश्रवणयोगस्तदातुपरैवग्राह्येतिममप्रतिभाति ॥ अत्रापराजितापूजनंसीमोलुंघनंशमीपूजनंदेशांतरयात्रा
 र्थिनांप्रस्थानंचविहितं ॥ तत्पूजाप्रकारस्त्वपराणहेग्रामादीशान्यादिशिगत्वाशुचिदेशेषुवमुपलिप्यचंदनादिनाष्टदलमालिरव्य-
 ॥ ममसकुटुंबस्यक्षेमसिद्ध्यर्थमपराजितापूजनंकरिष्येइतिसंकल्प्य ॥ मध्येअपराजितायेनमइत्यपराजिताभावाद्यतद्वक्षिणेक्रिया
 शक्तेयेनमइतिजयांवामतउमायेनमइतिविजयांचावाह्य ॥ अपराजितायेनमः ॥ जयायेनमः ॥ विजयायेनमः ॥ इतिनाममंत्रैः षोडशो

धनसिं.
४४

पचारपूजांकृत्वाप्रार्थयेत् ॥ इमांपूजांमयादेवियथाशक्तिनिवेदितां ॥ रक्षार्थं तु समादाय व्रजस्वस्थानमुत्तममिति ॥ अथ राज्ञः संकल्पे
यात्रायां विजयसिद्ध्यर्थमिति विशेषः ॥ पूजानमस्कारांते ॥ हारेण तु विचित्रेण भास्वत्कनकमेखला ॥ अपराजिताभद्रताकरो तु
विजयं ममेत्यादि मंत्रैर्विजयं प्रार्थ्य पूर्ववद्विस्तृजेदितिसंक्षेपः ॥ ततः सर्वे जनाः ग्रामाद्बहिरीशीनदिगवस्थितां शमीं गत्वा पूजयेयुः ॥
सीमोल्लंघनं तु शमीपूजनात्पूर्वपश्चाद्वा कार्यं ॥ राजा त्वं श्वमारुह्य सह पुरोहितः सामात्यः शमीमूलं गत्वा वाहनादवरुह्य स्वस्तिवाच
न पूर्वकं शमीं संपूज्य कार्यं देशान्मात्यैः सह संवदन् प्रदक्षिणां कुर्यात् ॥ पूजाप्रकारस्तु ॥ मम दुष्कृता मंगलनिरासार्थं क्षेमार्थं या
त्रायां विजयार्थं च शमीपूजां च करिष्ये ॥ शम्यलाभे अशमंतकवृक्षपूजनं च करिष्ये ॥ इति संकल्पः ॥ राजा तु शमीमूले दिक्पालपूजां
वास्तुदेवतापूजां च कुर्यात् ॥ अमंगलानां शमनीं शमनीं दुष्कृतस्य च ॥ दुःस्वप्ननाशिनीं धन्यां प्रपद्ये हं शमीं शुभापिति पूजामंत्रः ॥ पूजां
ते ॥ शमीशमयते पापं शमीलोहितकंटका ॥ धरित्र्यर्जुनबाणानां रामस्य प्रियवादिनी ॥ करिष्यमाणयात्रायां यथाकालं सखं मया ॥
तत्र निर्विघ्नकर्त्री त्वं भव श्रीरामपूजिते इति प्रार्थयेत् ॥ अशमंतकपूजने ॥ अशमंतकमहावृक्षमहादोषनिवारण ॥ इष्टानां दर्शनं देहि-
शत्रूणां च विनाशनमिति प्रार्थयेत् ॥ राजा शत्रोर्मूर्तिं कृत्वा शस्त्रेण विध्येत् ॥ प्राकृताः शमीशारवाश्छित्वा आनयन्ति तं निर्मूलं गृही

प.
२

लासासतामाद्रिशमीमूलगतामृदं॥गीतवादित्रनिघोषैरानयेत्स्वगृहंप्रति॥ततोभूषणवस्त्रादिधारयेत्स्वजनैःसह॥नीराज्यमानःपुण्याभिर्यु
 वतीभिःसुमंगलमिति॥अत्रदेशांतरंजिगमिषुभिर्विजयमुहूर्त्तचंद्राद्यनुकूल्याभावोपिप्रयाणंकार्यम्॥तत्रविजयमुहूर्तोद्विविधः॥॥
 ईषत्संध्यामतिक्रम्यकिंचिदुद्दिन्नतारकः॥विजयोनामकालोयंसर्वकार्यसाधकइत्येकः॥एकादशमुहूर्तोपिविजयःपरिकीर्ति
 तः॥तस्मिन्सर्वविधातव्यायात्राविजयकांक्षिभिरित्यपरः॥उक्तद्वयान्यतरमुहूर्त्तदशमीयुक्तेप्रस्थानंकार्यं॥नत्वेकादशीयुक्ते॥आ
 श्वयुक्शुक्लदशमीविजयारव्याखिलेशभा॥प्रयाणेतुविशेषेणकिंपुनःश्रवणान्वितेति॥ज्योतिर्ग्रंथोत्तेरन्यान्यपिकर्माणिमासविशे
 षनिरपेक्षाप्यत्रचंद्राद्यनुकूल्याभावेष्वनुष्ठेयानि॥मासविशेषेविहितानितुचूडाकर्मविष्णवादिदेवताप्रतिष्ठादीनिनकुर्यात्॥राज्ञां
 पट्टाभिषेकेनवमीविद्वादशमीश्रवणयुतापिनग्राह्या॥किंत्वौदयिकयेवग्राह्या॥आश्विनस्यशुक्लादशमीमेकादशीपौर्णमासीवा
 रभ्यमुहूर्तावशिष्टायांरात्रौतीर्थादौगत्वाप्रत्यहंमासपर्यंतंकार्तिकस्नानंकार्यं॥तत्प्रकारः॥विष्णुस्मृत्वादेशकालोसंकीर्त्य॥नमः
 कमलनाभायनमस्तेजलशायिने॥नमस्तेस्तुतृषीकेशगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते॥इत्यर्घ्यंदत्त्वा॥कार्तिकेहंकरिष्यामिप्रातस्नानंज
 नार्दन॥प्रीत्यर्थंतवदेवेशदामोदरमयासह॥ध्यात्वाहंत्वांचदेवेशजलेस्मिन्स्नातुमुद्यतः॥तवप्रसादात्पापंमेदामोदरविनश्य

तु ॥ इति मंत्राभ्यां स्नात्वा पुनरर्घ्यं दिदद्यात् ॥ नममंत्रौ ॥ नित्येनैमिति के कृष्ण कार्तिके पापनाशने ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तराधया सहितो
हरे ॥ अतिनः कार्तिके मासि स्नातस्य विधि वन्मम ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तराधया सहितो हरे ॥ कुरुक्षेत्रगंगा पुष्करादि तीर्थ विशेषेण फ
ल विशेषः ॥ ॥ अथान्योपि विशेषः ॥ ॥ कार्तिकं सकलं मासं नित्यं स्नात्वा जितेन्द्रियः ॥ जपन्हविष्य भुक् शान्तः सर्वपापैः प्रमु
च्यते ॥ स्मृत्वा भागीरथीं विष्णुं शिवं सूर्यं जलं विशेषतः ॥ नाभिमात्रे जले तिष्ठन् च तीस्नायाद्यथाविधि इदं कार्तिकं स्नानं प्रातः प्रातः संध्यां च क
त्वा कार्यं ॥ ताभ्यां विनेतरं कर्म नधिकारात् ॥ यद्यपि प्रातः संध्यायाः सूर्योदये समाप्तिस्तथाप्यत्र वचनबलाद्बुद्ध्यात्पूर्वं संध्यां समा
प्य कार्तिकं स्नानं कार्यमिति निर्णयसिंधावुक्तम् ॥ नचैवं ग्रंथांतरे दृश्यते ॥ एवं मासं स्नानाशक्तोऽत्र हं स्नायात् ॥ अन्येषामपि का
र्तिकमासव्रतानामत्रैवारंभः ॥ तानियथा ॥ तुलसीदललक्षणे कार्तिके यो चयेद्वरिं ॥ पत्रे पत्रे मुनिश्रेष्ठमौक्तिकं लभते फलं ॥ तुल
सीमंजरीमिह रीहराचने मुक्तिः फलं ॥ रोपणपालनस्पर्शैः पापक्षयः ॥ तुलसीछायायां श्राद्धाति तृप्तिस्तुलसीशोभितगृहे
तीर्थरूपेण मार्किकं करानायाति ॥ इत्यादि तुलसीमहात्म्यं ॥ एवं धात्रीमहात्म्यमपि ॥ कार्तिके धात्रि वृक्षाधश्चित्रान्नैस्तोषयेद्वरिं
ब्राह्मणाभोजयेद्भक्त्या स्वयं भुंजीत बंधुभिः ॥ धात्रीछायासुखाद्धारत्रीपत्रैः पलेः श्वहरिपूजनं च महाफलं ॥ देवर्षि सर्वयज्ञ

तीर्थानां धात्री ह्यसौ निवासोक्तेः ॥ अत्रैव हरिजागरविधिः ॥ जागरं कार्तिके मासियः कुर्यादरुणोदये ॥ दामोदराग्रे सेनानी
 गौसहस्रफलं लभेत् ॥ शिवविष्णुगृहाभावे सर्वदेवालयेष्वपि ॥ कुर्यादश्वत्थमूलेषु तुलसीनां वनेष्वपि ॥ विष्णुनामप्रबंधानियो
 गायोद्दिष्टु सन्निधौ ॥ गोसहस्रप्रदानस्य फलमाप्नोति मानवः ॥ वाद्यकृत्युरुषश्चापि वाजपेयफलं लभेत् ॥ सर्वतीर्थावगाहोत्थं न
 र्तकः फलमाप्नुयात् ॥ सर्वमेतल्लभेत्सुपुण्यं तेषां तु द्रव्यदः पुमान् ॥ अचर्नादर्शनाद्वापि तत्पदं शमवाप्त्यादिति कौस्तुभे ॥ सर्वाभावे ब्राह्म
 णानां विष्णुभक्तानां वा श्वत्थवटयोर्वीसेवनं कुर्यादिति तत्रैव ॥ सरोरुहाणि तुलसीमालतीमुनिपुष्पकं ॥ कार्तिके विहितान्येवं दीपदानं च पंच
 मं ॥ कार्तिके मासोपवासो वानप्रस्थयतिविधवाभिः कार्यः ॥ गृहस्थैर्न कार्यः ॥ कृच्छ्रं वाप्यति कृच्छ्रं वा प्राजापत्यमथापि वा ॥ एकरात्रं
 व्रतं कुर्यान्निरात्रव्रतमेव वा ॥ शाकाहारं फलाहारं पयोहारमथापि वा ॥ चरेद्यवान्नाहारं वा संप्राप्ते कार्तिके व्रती ॥ अथ-
 कार्तिके वैज्यानि ॥ पलांडुलशूदनहिंगुच्छत्राकगृंजनमूलकालाबुशिगुवंताककूष्मांडुहतीफलकलिंगकपित्थतैलुव
 णशाकद्विपाचितान्नपर्युषितान्नदग्धान्नानि माषमुद्गमसूरचणककुलित्थनिष्पावाढक्यादिद्विदलानि च वर्जयेत् ॥ सप्तम्यां
 धात्रीफलं तिलांश्चाष्टम्यां नारिकेरं विवारे धात्रीफलं सर्वदा वर्ज्यं ॥ कांस्यपात्रे भोजनवर्जनव्रते कांस्यपात्रं घृतपूर्णं दद्यात्

ध.सिं.
४६

मधुत्यागे घृतपायसशर्करादानं समाप्तो कार्यम् ॥ तैलत्यागे तिलदानं ॥ कार्तिके मीनभोजी सति लाघंदां दद्यात् ॥ स्वर्णयुतानि माषयुतानि त्रिंश
लूषांडान्यत्र मासे दद्यात् ॥ कार्तिके कांस्यभोजी क्लृप्तिभुक् ॥ फलवर्जने फलं ॥ रसत्यागे रसः ॥ धान्यत्यागे धान्यानि देशानि ॥ सवर्त्रगोदा
नं वा ॥ एकतः सर्वदानानि दीपदानं तथैकतः ॥ कार्तिके दीपदानस्य फलां नार्हति षोडशीं ॥ एतावद्भूता संभवे चातुर्मास्यव्रता संभवे क
र्तिके किंचिद्भूतमवश्यं कार्यं अग्रतः कार्तिके येषां गतो मूढधियामिह ॥ तेषां पुण्यस्थले शोपिन भवेत्सुकरात्मनामित्कृतेः ॥ शालग्रामा
दिदेवताग्रे स्वस्तिकमंडलादिकं रंगवत्यादिना करोति ॥ सास्वर्गादिफलं भुक्त्वा समजन्मसु वैधव्यं नाप्नोति ॥ कार्तिके पुराणेतिहासमभव
णारंभसमाप्तीविहिते ॥ तत्प्रकारः ॥ ब्राह्मणं वाचकं कुर्यान्नान्यवर्णजमादरात् ॥ श्रावयेच्चतुरो वर्णान् कृत्वा ब्राह्मणमग्रतः ॥ विसृष्टम
हुतं शांतं स्पृष्टाक्षरपदं तथा ॥ कलास्वरसमायुक्तं रसभावसमन्वितम् ॥ ब्राह्मणादिषु सर्वेषु ग्रंथार्थं चार्पयेन्नृप ॥ य एवं वाचयेद्वा जन्
सविप्रो व्यास उच्यते ॥ समाप्तेषु पुराणेषु शक्त्या तं तर्पयेन्नृप ॥ वाचकः पूजितो येन प्रसन्नास्तस्य देवताः ॥ श्राद्धेयस्य हि जोषुं क्ते वा
चकः श्रद्धयान्वितः ॥ भवन्ति पितरस्तस्य तृप्ता वर्षशतं नृपेति ॥ कार्तिकस्नानकाले भिलाषाष्टकं काशीखंडोक्तं पुत्रकामेन पठितव्यं
॥ अत्रैव दुग्धव्रतं समर्प्य दुग्धदानं कृत्वा द्विदलव्रतं संकल्पयेत् ॥ अत्रोत्पत्तौ येषां दलद्वयं दृश्यते ते वर्जनीया इत्येके ॥ अन्ये त्वेवं ल

प.
२

४६

क्षणायां वचनाभावात् स्वरूपं तोयेषां हि दलं दृश्यते ते कर्ज्या न त्वन्येनापि पत्रपुष्पादिकमित्याहुः ॥ एवमन्यान्यपि तांबूलकेशकर्तनादि
 वर्जनरूपाणि व्रतानि ज्ञेयानि ॥ अत्राकाशदीप उक्तः ॥ सूर्यास्ते गृहाददूरे पुरुषप्रमाणं यज्ञियं काष्ठं भूमौ निरवन्त्यतस्त्यसूक्ष्मं दला
 द्या कृतिनिर्मिते दीपत्रयं मध्ये मुख्यदीपं समंततो द्वाविति संस्थाप्य निवेदयेत् ॥ दामोदराय नमः सितुलायां दोलया सह ॥ प्रदीपं ते
 प्रयच्छामि नमो नंताय वेधस इति मंत्रः ॥ एवं मासमाकाशदीपदानान्महच्छी प्राप्तिः ॥ ॥ आश्विनपौर्णमास्यां कोजागरव्रतं ॥ सा
 पूर्वत्रैव निशीथव्याप्तौ पूर्वा ॥ उत्तरदिने एव दिनद्वयेपि वा निशीथव्याप्तौ दिनद्वये निशीथास्पर्शोत्तरैव ॥ केचित्सूचंदिने निशी
 थव्याप्तिरेव परदिने प्रदोषव्याप्तिरेव तदा परेत्याहुः ॥ अत्र लक्ष्मीं द्वयोः पूजनं जागरणमक्षक्रीडा च विहिता ॥ अत्र पद्मासन
 स्थां लक्ष्मीं ध्यात्वा क्षतपुंजे ॐ लक्ष्म्यै नम इत्यावाहनादि षोडशोपचारैः संपूज्य ॥ नमस्ते सर्वदेवानां वरदासि हरिप्रिये ॥ यागतिस्त्व
 त्पन्नानां सामेभूया त्वदर्चनादिति पुष्पांजलिं दत्त्वा नमेत् ॥ चतुर्दंते समारूढो वज्रपाणिः पुरंदरः ॥ शचीपतिश्च ध्यातव्यो नानाभ
 रणभूषित इति ध्यात्वा क्षतपुंजादा विंद्राय नम इति संपूज्य ॥ विचित्रैरावतस्थायभासकुलिशपाणये ॥ पौलोम्यालिंगितांगाय स
 हस्राक्षाय ते नम इति पुष्पांजलिं दत्त्वा नमेत् ॥ नारिकेरोदकं पीत्वा अक्षक्रीडां समारभेत् ॥ निशीथे वरदालक्ष्मीः कोजागतीति भा

ध.सि.
४७

षिणी॥ तस्मैवित्तं प्रयच्छामि अक्षैः क्रीडां करोतियः॥ नारीकेरान्मृथुकांश्च देवेभ्यः पितृभ्यः समर्प्य बंधुभिः सह स्वयं भक्षयेत्॥ अ-
स्यामेवाश्वयुजी कर्माश्वलायनेः कार्यं॥ तच्च पर्वद्वेधे पूर्वाह्नसंधौ शेषपर्वणि प्रकृतीष्टं कृत्वा कार्यं॥ अपराह्नसंधौ विकृतिमिमांस्त-
त्वाप्रकृतेरन्वाधानं॥ तत्प्रयोगोन्यत्र ज्ञेयः॥ ॥ अथाग्रयणकालः॥ ॥ आश्विनकार्तिकयोः पौर्णमास्याममावास्यायां वा शकूपक्ष-
गतकृतिकादिविशारवांतनक्षत्रेषु शकूपक्षस्थरे वत्यां वा ब्रीह्याग्रयणं एवं श्रावणभाद्रपदयोरुक्तेषु पर्वस्तनक्षत्रेषु वाश्यामाका-
ग्रयणं॥ चैत्रवैशाखयोः पर्वदिषु यवाग्रयणं॥ तत्र पौर्णमासी पर्वणि संगवात्पूर्वसंधौ पूर्वदिने आग्रयणं कृत्वा प्रकृत्यन्वाधानं॥
मध्याह्नात्परत्रसंधौ संधिदिने आग्रयणं कृत्वा प्रकृत्यन्वाधानं॥ मध्याह्ने संगवादूर्ध्वं मध्याह्नात्पूर्वत्र परत्र वा संधौ संधिदिने आ-
ग्रयणोष्टिं कृत्वा प्रकृतीष्टिः सद्यः परदिने वा कार्या॥ दर्शोत्पूर्वाह्ने पराणहे वा संधौ यथा कालं दर्शोष्टिं कृत्वा प्रतिपन्मध्ये आग्रयणे-
ष्टिः कार्या॥ एवं तनक्षत्राग्रयणपक्षेऽपि पौर्णमासेष्टेः प्राक् दर्शोष्टेः परं यथा भवेत्तथाग्रयणं कार्यं॥ तथा च दीपिका॥ दर्शोष्ट्याः परमुक्त-
माग्रयणं प्राक् पौर्णमासाच्च तदिति॥ यद्यपि॥ अथोपूर्वाह्ण एव क्षय इत्युपक्रमात्पूर्वाह्नसंधावे वायं क्रम इति हेमाद्रिसिद्धांतानुसा-
रि दीपिकामतं॥ तथापि सर्वावेस्थिसंधावित्थमेव क्रम इति कौस्तभसिद्धांतानुसार्यत्रत्यसिद्धांतो ज्ञेयः॥ अत्र पक्षे अथोपदं

प०
२

४७

चार्थे योज्यं ॥ पूर्वाह्णे पर्वपक्षे चेत्यर्थः ॥ इत्थं च कृष्णपक्षे न भवतीति सिद्धं ॥ एतद्दीपिकाकारमतममावास्यापर्वण्याग्रयणविधा-
 नस्यारखंडदर्शवैयर्थ्यापत्त्यानयुक्तमिति गृह्याग्निसागरोक्तिर्न समीचीना प्रतिभाति ॥ विष्णुसंतराणां खंडपर्वणि प्रकृत्यत्तरं प्र-
 तिपद्यनुष्ठानेऽपि पर्वानुग्रहसंमतिवदखंडदर्शोऽपि प्रतिपदि क्रियमाणाग्रयणस्य दर्शपर्वानुग्रहसंमति संभवात् ॥ खंडदर्शदर्श-
 पर्वविधानसार्थक्यसंभवाच्चेति दिक् ॥ श्रावणादौ श्यामाकाग्रयणं न कृतं चेच्छुरदि ब्रीह्याग्रयणे न समानतंत्रं कार्यम् ॥ तत्रस्मा-
 त्ते ब्रीह्याग्रयणं श्यामाकाग्रयणं च तंत्रेण करिष्ये इति संकल्प्येद्राग्निविश्वेदेवार्थमष्टौ ब्रीहिमुष्टीनिरूप्य शूर्पेति रेश्यामाकां सोमाय-
 नाम्नानिरूप्य पुनः प्रथमशूर्पेद्यावापृथिव्यर्थं ब्रीहिनिर्वापः ॥ एवं होमोऽपि विश्वेदेव होमात्परं सौम्यश्यामाकचरुं हुत्वाद्यावापृथिवी होमः
 आश्विनपौर्णमास्यामपराणहादिसंधावाग्रयणे क्रियमाणो आश्वयुजी कर्मणापि समानतंत्रता कार्या ॥ तथा च जीर्णब्रीहिचरुः नवब्रीहिच-
 रुः नवश्यामाकचरुश्चेति स्थालीत्रये चरुत्रयं ॥ पूर्वाणहादिसंधौ तु संधिदिने प्रकृतियागोत्तरमाश्वयुजी पूर्वादिने संधिदिने वा प्रकृति-
 यागात्पूर्वमाग्रयण इति काले क्वाभावान्नैकतंत्रता ॥ श्यामाकचर्वसंभवेश्यामाकचूर्णैः प्रस्तरं कृत्वा सुवादुत्तरं आस्तीर्य तत्र स्क्रचो निधा-
 नं तावत्तैव श्यामाकाग्रयणसिद्धिरिति वृत्तिरुन्मारायणः ॥ यवाग्रयणं तु कृताकृतं ॥ ब्रीह्याग्रयणस्य वसंतपर्यंतं गौणकालः ॥ यवाग्रयणस्य-

ध.सिं.
४८

वर्षर्तुपर्यंतं अनापदिगौणकाले कुर्वन्कालातिपत्तिप्रायश्चित्तपूर्वमाग्रयणं कुर्यात् ॥ आपदिगौणकाले कुर्वन्प्रायश्चित्तं न कुर्यात् ॥ गौणकाले
प्यतिक्वांते वैश्वानरोष्टिं प्रायश्चित्तं कृत्वा तिक्वांताग्रयणं कुर्यात् ॥ स्मार्ते तु वैश्वानरदेवताकः स्थालीपाको ग्राह्यः ॥ यएवाहिताग्नेः पुरोडा-
शास्तएवौपासनाग्निमतश्चरव इत्युक्तेः ॥ प्रथमाग्रयणस्य शरदत्यये विभ्रष्टेष्टितद्देवताकस्थालीपाकं वा कृत्वा गामिसुरव्यकाले प्रथमाग्रय-
णं कार्यम् ॥ गौणकाले प्रथमाग्रयणं न भवति ॥ अनारब्धानां दर्शपूर्णमासाग्रयणादीनां प्रायश्चित्तविकल्पाद्विभ्रष्टेष्टिरपि विकल्पिता ज्ञेया ॥ आग्र-
यणमकृत्वा किमपि न बोत्सन्नं सस्यं न भक्षणीयं ॥ अकृताग्रयणो श्रीयान्नवान्नं यदि वै नरः ॥ वैश्वानराय कर्तव्यश्चरुः पूर्णाहुतिस्तवा ॥ यद्वासमिं-
द्रायेति शतवारं जपेन्मनुं ॥ अथाग्रयणानुकल्पाः ॥ एतद्वाग्रयणप्रयोगाश्चोक्तौ प्रकृतीष्टिसमानतंत्राग्रयणप्रयोगः ॥ तत्र पौर्णमासेष्ट्या समा-
नतंत्रत्वे आदावाग्रयणं प्रधानं पश्चात्प्राकृतं प्रधानं दर्शेष्ट्यैकतंत्रत्वे पूर्वं दर्शेष्टिप्रधानयागः पश्चादाग्रयणप्रधानयागः ॥ अन्यत्पूर्वोत्तरांगजा-
तमाग्रयणं विवृतिसंबन्धेव कार्यम् ॥ विरोधे वैकृतं तंत्रमिति सिद्धं तात् ॥ एतदसंभवेन वश्यामाकव्रीहियवैः पुरोडाशं कृत्वा दर्शपूर्णमासौ कुर्यात् ॥
यद्वा नवव्रीह्यादिभिरग्निहोत्रहोमं कुर्यात् ॥ अथवानवान्नान्यग्निहोत्रागवाखादयित्वा तस्याः पयसाग्निहोत्रं जुहुयात् यद्वा नवान्नेन ब्राह्मणा-
भोजयेदिति संक्षेपः ॥ इदं मलमासेन कार्यं ॥ गुर्वाद्यस्तेपिनकार्यमिति केचित् ॥ जीर्णधान्यालाभे तु मलमासादौ कार्यम् ॥ अस्यामे

प०
२

४८

वषोर्णमास्यां ज्येष्ठापत्यनीराजनादिकं परविस्थायां कार्यं ॥ ॥ आश्विनकृष्णचतुर्थीकिरकचतुर्थीसाचंद्रोदयव्यापिनीग्राह्या ॥ दिनद्वयेत
 व्यासादौ संकटचतुर्थीविनिर्णयः ॥ कृष्णाष्टम्यां राधाकुंडे स्नानं मथुरामंडलवासिभिः कार्यं ॥ सारुणोदयव्यापिनीतदभावे सूर्योदयव्यापि
 नीग्राह्या ॥ आश्विनकृष्णाद्वादशीगोवत्सद्वादशीसाप्रदोषव्यापिनीग्राह्या ॥ दिनद्वयेतदव्याप्तौ परासायं कालारव्यगौणकाले सत्वात् ॥
 उभयत्र तद्वाप्तौ पूर्वैति बहवः परेति केचित् ॥ अत्र वत्सतुल्यवर्णसिवत्सां पयस्विनीं गांसं पूज्यगोपादेताम्रपात्रेणार्घ्यं दद्यात् ॥ तत्र मं
 त्रः ॥ क्षीरोदाण्विसंभूते सरासुरनमस्कृते ॥ सर्वदेवमये मातर्गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ ततो माषादिबटुकान् गोघ्रासार्थं दत्वा प्रार्थयेत् ॥
 सर्वदेवमये देवि सर्वदेवैरलंकृते ॥ मातर्ममाभिलषितं सफलं कुरु नंदिनि ॥ तद्दिने तैलपक्वं स्थालीपक्वं गोक्षीरं गोघृतं गोदधितक्रंचव
 र्जयेत् ॥ नक्तं माषान्नभोजनं भूशयाब्रह्मचर्यं च कार्यं ॥ इमामेवद्वादशीमारभ्य पंचसुदिनेषु पूर्वरात्रे नीराजनविधिर्नारदेनोक्तः ॥ नी
 राजयेद्युर्देवांश्च विप्रान् गांश्च तुरंगमान् ॥ ज्येष्ठान् ज्येष्ठांश्च घन्यांश्च मातृमुख्यांश्च योषितइति ॥ त्रयोदश्यामपमृत्कृत्वा शार्थं यमायनि
 शासुरवेबहिर्दीपदेयः इमामेव त्रयोदशीमारभ्य गोत्रिरात्रव्रतमुक्तं ॥ तस्य योगः कौस्तुभे ॥ आश्विनकृष्णचतुर्दश्यांचंद्रोदयव्यापिन्यां
 नरकभीरुभिस्तिलतैलेनाभ्यंगस्नानं कार्यं ॥ अत्र रात्र्यंत्याममारभ्या सारुणोदयावधिस्ततश्चंद्रोदयावधिरिति का

छत्रये पूर्व पूर्णो जघन्य उत्तरोत्तरः श्रेष्ठः अतश्चंद्रोदयोत्तरो मुख्यः कालः ॥ प्रातः काले गौणः ॥ तत्र पूर्वदिने एव चंद्रोदयव्याप्तौ पूर्वा ॥ परत्रैव न-
 द्याप्तौ परा ॥ अस्मिन्पक्षे तद्दिने स्तमयादिकाले विहितमुल्कादान दीपदानादिकं तत्काले चतुर्दश्य भावेऽपि कार्यं ॥ दिनद्वये चंद्रोदयव्याप्तौ
 पूर्वा ॥ दिनद्वये चंद्रोदयव्याप्तौ पक्षत्रयं संभवति ॥ पूर्वत्र चंद्रोदयोत्तरमुषः कालं सूर्योदयं च व्याप्य प्रवृत्ता चतुर्दशी परत्र चंद्रोदयात्पूर्वस-
 माप्ता ॥ यथात्रयोदशी घट्यः ५८ पलानि ५९ चतुर्दशी ५७ अस्मिन्प्रथमपक्षे उषः काले कदेशे चतुर्दशीयुक्ते भ्यंगस्नानं कार्यं ॥ अथ पूर्व-
 त्रसूर्योदयमात्रं व्याप्य प्रवृत्ता परत्र चंद्रोदयात्पूर्वसमाप्ता ॥ अथ वा सूर्योदयात्स्पर्शेन क्षय एव चतुर्दश्याः ॥ यथात्रयोदशी ५९ पलानि ५९
 चतुर्दशी ५७ यथावात्रयोदशी २ तद्दिने चतुर्दशी ५४ अत्र पक्षद्वये परत्र चंद्रोदये भ्यंगस्नानं ॥ चतुर्थयामादिजघन्यकाले चतुर्दशी व्याप्ति-
 सत्वात् ॥ एतत्पक्षद्वये केचिदरुणोदयात्पूर्वमपि चतुर्दशीमध्ये एव स्नानं कार्यमिति वदन्ति ॥ अपरे त्वरुणोदयोत्तरं चंद्रोदयादिकाले मावास्यायु-
 क्तेऽपि स्नानमिति वदन्ति ॥ यत्तु चतुर्दशीक्षये पूर्वत्रयोदश्यां चंद्रोदये स्नानमित्याहुस्तदयुक्तं ॥ अत्राभ्यंगस्नाने विशेषः ॥ सीतालोष्ठसमायु-
 क्तसंकटकदलान्वित ॥ हरपापमपामार्गभ्राम्यमाणः पुनः पुनरिति मंत्रेण लोणलोलोषयुतापामार्गतुंबीचक्रमर्दनशारवानां स्ना-
 नमध्ये त्रिवारं भ्रामणं कार्यं ॥ अभ्यंगस्नानोत्तरं तिलकादिहृत्वा कार्तिकस्नानं कार्यं ॥ उक्तकालेषु स्नानासंभवे सूर्योदयोत्तरं गौणका-

लेपियत्सादिभिरप्यवश्यमभ्यंगस्नानं कार्यं ॥ कार्तिकस्नानोत्तरं यमनर्पणं कार्यं ॥ तद्यथा ॥ यमायनमः ॥ यमंतर्पया मीत्यत्कातिलमिश्रान्त्रीनं
 जलीन्सव्येनापसव्येनवादेवतीर्थेनपितृतीर्थेनवादक्षिणामुखोदद्यात् ॥ एवमग्रेऽपि ॥ धर्मराजायनमः ॥ मृत्यवे ॥ अंतकाय ॥ वैवस्वताय ॥ का
 लायनमः ॥ सर्वभूतक्षयाय ॥ औदुंबराय ॥ दध्नायन ॥ नीलायनमः ॥ परमेश्विने ॥ वृकोदराय ॥ चित्रायन ॥ चित्रगुप्ताय ॥ जीवत्यितृकस्तयवैदे
 वतीर्थेनसव्येनकुर्यात् ॥ ततः प्रदोषसमयेदीपान्दद्यान्मनोहरान् ॥ देवालये मठेवापि प्राकारोद्यानवीथिषु ॥ गोवाजिहस्तिशालायां मेव
 घस्रत्रयेऽपि च ॥ तुलासंस्थे सहस्रांशो प्रदोषे भूतदर्शयोः ॥ उल्काहस्तानराः कुर्युः पितृणां मार्गदर्शनं ॥ तत्र दानमंत्रः ॥ अग्निदग्धाश्वये जीवा
 येऽप्यदग्धाः कुले मम ॥ उज्ज्वलज्योतिषा दग्धास्ते यां तु परमां गतिं ॥ यमलोकं परित्यज्य आगता ये महा लये ॥ उज्ज्वलज्योतिषा वर्त्म प्रपश्यंतु
 ब्रजंतु ते ॥ अस्यां नक्तभोजनं महाफलं ॥ अथाश्विनामावास्यायां प्रातरभ्यंगः प्रदोषे दीपदानलक्ष्मीपूजनादिविहितं ॥ तत्र सूर्योदयं व्या
 ष्ठास्तोत्तरं घटिकाधिकरात्रिव्यापिनिदर्शे सति न संदेहः ॥ अत्र प्रातरभ्यंगदेवपूजादिकं कृत्वा पराण्हे पार्वणश्चाद्वंद्वत्वा प्रदोषसमये दीपदा
 नोल्काप्रदर्शनलक्ष्मीपूजनानि कृत्वा भोजनं कार्यं ॥ अत्र दर्शे बालवृद्धादिभिर्नोर्दिवानभोक्तव्यं ॥ रात्रौ भोक्तव्यमिति विशेषो वाचनिकः
 ॥ तथा च परदिने एव दिने ह्येवा प्रदोषव्याप्तौ परा ॥ पूर्वत्रैव प्रदोषव्याप्तौ लक्ष्मीपूजनादौ पूर्वा ॥ अभ्यंगस्नानादौ परा ॥ एवमुभयत्र प्रदो

षव्यास्यभावेपिपुरुषार्थचिंतामणोतुपूर्वत्रैवव्याप्तिरितिपक्षेपरत्रयामत्रयाधिकव्यापिदर्शेदर्शापेक्षयाप्रतिपद्वृत्तिसखेलक्ष्मीपूजादिकमपि
परत्रैवेत्युक्तं॥एतन्मतेउभयत्रप्रदोषाव्याप्तिपक्षेपिपरत्रदर्शस्यसार्धयामत्रयाधिकव्यापित्वात्परैवयुक्तेतिभाति॥चतुर्दश्यादिदिनत्रये
पिदीपावलिसंज्ञकेयत्रयत्रान्दिस्वातीनक्षत्रयोगस्तस्यतस्यप्राशस्त्यातिशयः॥अस्यामेवनिशीथोत्तरंनगरस्त्रीभिःस्वगृहांगणादल
क्ष्मीनिःसारणंकार्यं॥॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेद्वितीयपरिच्छेदेआश्विन
मासकृत्यनिर्णयोद्देशः॥॥अथकार्तिकमासः॥॥वृश्चिकसंक्रांतोपूर्वाःषोडशनाड्यःपुण्याःशेषप्राग्वत्॥अथकार्तिक-
शकृत्प्रतिपत्कृत्यं॥॥अत्राभ्यंगआवश्यकः॥एवंचतुर्दश्यादिदिनत्रयेभ्यंगाद्युत्सवस्याकरणेनरकादिदोषश्रवणात्करणेनलक्ष्मीप्राप्त्य
लक्ष्मीपरिहारादिफलश्रवणाच्चनित्यकाम्योभयरूपत्वं॥अस्यांप्रतिपदिबलिपूजादीपोत्सवोगोत्रीडनंगोवर्धनपूजामार्गपालीबंध
नंवष्टिकाकर्षणंनववस्त्रादिधारणाद्युत्सवोद्युतंनारीकर्तृकनीराजनंमंगलमालिकाचैत्येवमादीनिहृत्यानि॥तत्रयद्युदयव्याप्यदश
मुहूर्ताप्रतिपत्तदाचंद्रदर्शनाभावाच्चंद्रदर्शनप्रयुक्तद्वितीयावेधनिषेधाप्रवृत्तेःसर्वकार्याणिपरप्रतिपद्येवभवन्ति॥इष्टिनिर्णयप्रकरणेचि
मुहूर्तद्वितीयाप्रवेशमात्रेणचंद्रदर्शनमुक्तं॥तत्सूक्ष्मदर्शनाभिप्रायम्॥अत्रतुस्थूलदर्शनमेवनिषेधप्रयोजकंतच्चषण्मुहूर्तद्वितीया

प्रवेश एवेति न विरोध इति भाति यदि न वसुहूर्तो नास्ति तदा बलि पूजा गोत्री द्वा गो वर्धन पूजा मार्ग पाली बंधन वष्टिका कर्षणा नि पूर्व विथ-
 प्रतिपदि कार्याणि ॥ अभ्यंगन व वस्त्रादिधारण द्यूत नारी कर्तृ कनी राजन मंगल मालिका दीन्यो दयिक मुहूर्त व्यापिन्या म पि कार्याणि ॥
 बलि पूजादेः केन चिन्मि तेन पूर्व विथान्या मनु शाना संभवे पर विथान्या मनु शान कार्य ॥ न तु कर्म त्यागो स्ति अंतर परिग्रहो वा ॥ य-
 था बो धाय नीया द्यौः स्वस्व सूत्रोक्तानु शाना संभवे आपस्तंबीयादि सूत्रोक्तानु शान कार्य न तु कर्म लोपः शारवांतर परिग्रहो वात इति
 माधवीये स्पष्टं ॥ तत्र राजा पंच वर्ण रंगैर्बलिं द्विभुज मालिं रव्या न्यजनाः शुकुतं दुर्लैर्विरच्य पूजयेयुः ॥ तत्र मंत्रः ॥ बलिराजन मस्त-
 भ्यं विरोचनस्तुत प्रभो ॥ भविष्येद् सुराराते पूजयं प्रतिगृह्यताम् ॥ बलिमुद्दिश्य यत्किंचिद्दान करणेऽस्य विष्णु प्रीतिकरं तत् ॥ यो-
 यादृशेन भावेन तिष्ठत्यस्यां मुनीश्वर ॥ हर्षदैर्न्यादि रूपेण तस्य वर्ष प्रयाति हि ॥ अस्याद्युतं प्रकर्तव्यं प्रभाते सर्वमानवैः ॥ तस्मिन्
 तेजयोग्यस्य तस्य संवत्सरं जयः ॥ विशेष वच्चा भोक्तव्यं प्रशस्ते ब्राह्मणैः सह ॥ बलिराज्ये दीपदानात्सदा लक्ष्मीः स्थिरा भवेत् ॥ दी-
 पैर्निराजना दत्र सौषादी पावली स्मृता ॥ बलिराज्यं समासाद्य येर्न दीपावलिः कृता ॥ तेषां गृहे कथं दीपाः प्रज्वलिष्यंति केशवेत्यादि
 ॥ अचलक्ष्मी पूजा कुबेर पूजा चोक्ता ॥ लक्ष्मीर्वा लोकपालानां धेनु रूपेण संस्थिता ॥ घृतं वहति यज्ञार्थं मम पापं व्यपोहतु ॥ अग्र-

ध.सिं.
५१

तः संतु मे गावो गावो मे संतु पृष्ठतः ॥ गावो मे हृदये संतु गवांमध्ये वसाम्यहं ॥ इति मंत्राभ्यां गवांसवत्सानां बलीवर्दीनां च पूजनं च विभूष-
णं च कृत्वा दोहनं भारवाहनं दिकं वर्जयेत् ॥ ॥ अथ गोवर्धनपूजा ॥ ॥ पुरव्यगोवर्धनसाम्निध्ये तस्यैव पूजा ॥ तदसाम्निध्ये-
गोमये नान्नकूटेन वा गोवर्धनं कृत्वा तत्सहितं गोपालपूजाकार्यं ॥ तत्र श्रीकृष्णप्रीत्यर्थं गोवर्धनपूजनं गोपालपूजनात्मकं महो-
त्सवं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ बलिराज्ञो ह्यारपालो भवानद्यमवप्रभो ॥ निजवाक्यार्थनार्थाय सगोवर्धनगोपते ॥ इति मंत्रेण सगो-
वर्धनं गोपालमावाह्यं स्थापयेत् ॥ ततः ॥ गोपालमूर्ते विश्वेशशक्तोत्सवविभेदक ॥ गोवर्धनकृतं त्र्यम्बकं पूजां मे हरगोपते ॥ गोव-
र्धनधराधारगोकुलत्राणकारक ॥ विष्णुबाहुकृतं त्र्यम्बकं गवांकोटिप्रदो भवेति मंत्राभ्यां श्रीगोपालगोवर्धनौ षोडशोपचारैः पूजये-
त् ॥ ततः यथा वैभवं महानैवेद्यो देयः ॥ ततः तदंगत्वेन प्रत्यक्षधेनौ मृद्धेनौ वा गोपूजां पूर्वोक्तमंत्राभ्यां कृत्वा आगावो अस्मन्मै-
तेव दंतिल्युग्म्या गृहसिद्धचरुहोमः कार्यः ॥ ब्राह्मणेभ्यो न्नगवादिदानं गोभ्यस्तृणदानं गिरये बलिदानं च ॥ ततो गोविप्रहो-
माग्निगिरिप्रदक्षिणासहचरीभिर्गोभिर्युतैः कार्यं ॥ अथापराणहे मार्गपाली बंधनं ॥ तत्र पूर्वस्यां दिशि कुशकाशामय रज्जुविशे-
षं यथाचारं कृत्वा च स्तंभे दृक्षे च बद्धा ॥ मार्गपालिनमस्ते स्तु सर्वलोकस्वरवप्रदे ॥ विधेयैः पुत्रदाराद्यैः पुनरोद्दिष्टं तस्य मे ॥

क.
२

५१

इति नमस्कृत्य प्रार्थ्य तदधो मार्गेण गोगजादिसहिताः विप्रराजादयः सर्वे गच्छेयुः ॥ एवं काशादिमयीं वष्टिकां दृढां कृत्वा कतोरजपुत्रा
 अन्यत्र हीनजातयोजयज्ञानार्थं कर्षयेयुः ॥ अत्र हीनजातिजये राजजयः प्रातर्द्युतं कार्यमित्युक्तं एवं नारीभिर्नाराजनमपि प्रा
 तरेव कार्यं ॥ रात्रौ गीतवाद्याद्युत्सवः कार्यः ॥ नवैर्वस्त्रैश्च संपूज्यादिजसंबन्धिबांधवोदति ॥ अथ द्वितीया ॥ यमोयमुनया पूर्व
 भोजितः स्वगृहे स्वयं ॥ अतोयमद्वितीया सा प्रोक्ता लोके युधिष्ठिर ॥ अस्यां निजगृहे न भोक्तव्यं यत्नेन भगिनीहस्ताद्भोक्तव्यं ॥ ते
 न धनधान्यसरवलाभः ॥ वस्त्रालंकरणैः सर्वाभगिन्यः पूज्याः स्वभगिन्यभावे मित्रादिभगिन्यः पूज्याः ॥ भगिन्या अपि भ्रातृपूजने
 अवैधव्यभ्रातुश्चिरजीवनतदकरणसप्तजन्यसभ्रातृनाशः ॥ इयं पूर्वद्युरेवापरा णहव्याप्तौ पूर्वा ॥ उभयत्र व्याप्त्या व्याप्त्यादिपक्षां
 तरेषु परैव ॥ अस्यां यमुनास्नानमपरा णहे चित्रगुप्तयमदृतसहितयमपूजनं यमायार्घ्यदानं च विहितं ॥ कार्तिकशुक्लपञ्चमी भौम
 शुक्लायां वन्हिं समभ्यर्च्य तत्सीत्यर्थं विप्रभोजनं कार्यं ॥ कार्तिकशुक्लपञ्चमी गोपाष्टमी ॥ अत्र गोपूजने गोप्रदक्षिणगवानुगमनैरिष्ट
 कामावाप्तिः ॥ कार्तिकशुक्लपञ्चम्यां मथुराप्रदक्षिणोक्ता ॥ इयं युगादिरपि ॥ अस्यां पूर्वा णहव्यापिन्यामपिंडकश्चात्यमुक्तं ॥ अत्र वि
 शेषो वैशारव्यप्रकरणे उक्तः ॥ एकादश्यादिदिनपंचके भीषणपंचकव्रतमुक्तं ॥ तच्च शुक्लैकादश्यामारभ्य चतुर्दश्यवित्येदधिकपौ

र्णमास्यां समापनीयं ॥ यदि शुक्लैकादश्यामारंभे क्षयवशेन पौर्णमास्यां पंचदिनात्मकं व्रतं समाप्तिर्न घटते तदा विलोकादश्यामप्यारंभः ॥
शुद्धैकादश्यामारंभेऽपि दिनद्विवशेन परवित्थपौर्णमास्यां समापने यदि षट्दिना पत्तिस्तदा चतुर्दशी वित्थपौर्णिमाया मपि समा
प्तिः कार्या ॥ व्रतप्रयोगः कौस्तुभादौ ज्ञेयः ॥ कार्तिकमासे एकादश्यादिपर्वणि चंद्रताराबलान्विते शिवविष्णुमंत्रग्रहणादिरूपादी
क्षा कर्तव्या ॥ कार्तिके तु कृतादीक्षानृणां जन्मविमोचनीति नारदोक्तेः ॥ तथान्नतुलसीकाष्ठमालाधारणमुक्तं स्कंदे द्वावका माहा
त्ये विष्णुधर्मे च ॥ निवेद्य केशवे मालां तुलसीकाष्ठसंभवां ॥ वहते यो नरो भक्त्या तस्य नैवास्ति पातकं ॥ तुलसीकाष्ठसंभूते माले
कृष्णजनप्रिये ॥ विभर्मित्वामहं कंठे कुरु मां कृष्णवलुभं ॥ एवं संप्रार्थ्य विधिवन्मालां कृष्णागलेऽर्पिताम् ॥ धारयेत् कार्तिके यो वै स ग
च्छेद्दुष्टावपदं ॥ ॥ इति निर्णयसिंधोः स्पष्टं ॥ ॥ यत्तु तत्रैव मालाधारणप्रकरणांते सर्वपुस्तके दृश्यमानमप्यत्र
मूलं चित्यमिति कुचिर्निर्णयसिंधुपुस्तके दृश्यते तस्य मालाधारणविधिवाक्यानां नाप्रामाणिकत्वे तात्पर्यं ॥ स्वयमेव स्कंदपुरा
णस्थत्वेन विष्णुधर्मस्थत्वेनोक्तानां स्वयमेवाप्रामाणिकत्वात्तौ व्याघातप्रसंगात् ॥ तुलसीकाष्ठघटितैरुद्राक्षाकारकारितैः ॥
निर्मितां मालिकां कंठे निधायार्चनमारभेत् ॥ तुलसीकाष्ठमालाया भूषितः कर्म आचरन् ॥ पितॄणां देवतानां च कृतं कोटिगुणं

भवेत् ॥ इति पद्मपुराणे पातालखण्डेन वसन्ततितमाध्याये प्रत्यक्षोपलभ्यमानं वचनविरोधान् ॥ किन्तु ॥ आषाढमासप्रकरणे आषाढशुद्ध
 दश्यामनुराधायोगरहितायां पारणं कार्यमित्युक्ता तत्र प्रमाणत्वेनाभासितपक्षेषु मैत्रश्रवणरेवती ॥ मैत्राद्यपादे स्वपितीह विष्णुरित्यादीनि भ
 विष्यस्थविष्णुधर्मस्थानि वाक्यानि लिखित्वा यथांते इदं निर्मूलमि त्युक्तं एवं प्रकरणांतरे पितस्य च माधवादिमूलग्रंथेषु नोपलभ्यत इत्येव तत्परि
 भाषातात्पर्यम् ॥ नत्वप्रामाणिकत्वे ॥ तथात्वे भाद्रकार्तिकयोस्तद्वाक्यानुसारेण पारणनिर्णयलेखनासंगत्यप्रसंगात् ॥ कौस्तुभादिसर्वनवीनग्रं
 थेषु तद्वाक्यानुसारेणैव निर्णयस्यासंगत्यां पातात् ॥ सर्वशिष्टानां तदनुसारेणैव पारणाचरणस्याप्रमाणत्वापत्तेश्च ॥ तद्वदत्रापि ज्ञेयं ॥ एतेन मा
 धवादिष्वनुपलंभादेवाप्रामाण्यापत्तिरिति निरस्तं ॥ बहूनां माधवादिलिखितानां वाक्यानामाचाराणांचाप्रामाण्यापत्तेः ॥ यत्र तु यानिय
 त्वित्येवमादिरूपेण यत्पदोपक्रममनूयतानि निर्मूलानीत्येवमादिरीत्यादूष्यंते यथाश्रवणद्वादशीप्रकरणेश्रवणस्योत्तराषाढावेधनिषेधक
 वाक्यानि तत्र तेषामप्रमाणत्वे एव सर्वथा तात्पर्यमिति सूक्ष्मबुद्धयोर्विदां कुर्वंतु ननु माधवादिग्रंथेष्वनुपलंभान् निर्मूलत्वमुच्यते ॥ किन्तु काष्ठ
 मालाधारणनिषेधवाक्यानां बाधकानामुपलंभादिति चेत् किंतानि वाक्यानि सामान्यतः काष्ठमालाधारणनिषेधकानि दृश्यंते विशेष
 तस्तुलसीकाष्ठमालानिषेधकानि वा ॥

॥ आद्ये सामान्यतः काष्ठमालानिषेधवाक्यानां विशेषरूपैस्तुलसीधात्रीकाष्ठमालाधारण

धसिं
५३

विधिवाक्येष्वधिकसप्तद्वितीयेषोडशीग्रहणाग्रहणवद्विहितप्रतिषिद्धत्वेन विकल्पमवगच्छ ॥ सच विकल्पो वैष्णवावैष्णवविषयतया व्यवस्थितो भविष्यति ॥ मूलवाक्येषु विष्णवादिपदश्रवणादिति न निर्मूलत्वसंभवः ॥ अतएव तद्वाक्यानां माधवाद्यनुसूत्रवस्थाशयो हरिवासरत्नाक्षणावाक्येषु पुरुषार्थचिन्तामणौ वैष्णवानामेवावश्यकत्वादेतदनुपन्यासे पिमाधवादीनां न न्यूनते स्फुक्तेरीत्योहितुं शक्यः एवं धात्रीकाष्ठमालाधारणविधिर्ज्ञेयः ॥ रामार्चनचंद्रिकादौ तु लसीकाष्ठमालयाजपविधिवाक्यानि तु लसीकाष्ठघटितैर्मणिभिर्जपमालिकेत्यादिनिस्पृष्टानि ॥ एवं ग्रंथांतरेषु बहुनिवाक्यानुपलभ्यन्ते सर्वदेशीयवैष्णवेषु तु लसीकाष्ठमालाधारणजपाचारश्चोपलभ्यते भस्मादिधारणद्वेषिवैष्णवस्पर्धया शैवोगमाग्रहिभिः केवलद्विष्यत इत्यलंबहुनेति दिक् ॥ अथ धात्रीमूले देवपूजाविधिः ॥ सर्वपापक्षयद्वारा श्रीदामोदरप्रीत्यर्थं धात्रीमूले श्रीदामोदरपूजां करिष्ये ॥ पुरुषसूक्तेन षोडशोपचारैः संपूज्य ॥ गंधपुष्पफलद्युतमर्घ्यदद्यात् ॥ अर्घ्यगृहाण भगवन् सर्वकामप्रदो भव ॥ अक्षया संततिर्मे स्तु दामोदर नमो स्तुते ॥ ततो पराधसहस्राणीति प्रार्थ्य धात्रीं कुंकुमगंधादिनाभ्यर्च्य पुष्पैः पूजयेत् ॥ धात्र्यै नमः शान्त्यै कांत्यै मेधायै प्रहृत्यै नमः विष्णुपत्न्यै नमः महालक्ष्म्यै नमः रमायै नमः कमलायै इंदिरायै नमः लोकमात्रे नमः कल्याण्यै कमनीयायै सावित्र्यै जगत्धात्र्यै नमः गायत्र्यै नमः ॥ रुद्रायै नमः अव्यक्तायै नमः

प.
२

५३

विश्वरूपायै नमः सरूपायै नमः अविभवायै ॥ ततो धात्रीमूले सव्येन तर्पणं कार्यं ॥ पिता पितामहश्चान्ये अपुत्राये च गोत्रिणः ॥ तेषु बं
 तुमया दत्तं धात्रीमूले क्षयं पयः ॥ आब्रह्मस्तंभपर्यंतं ॥ दामोदरनिवासायै धात्र्यै देव्यै नमो स्तुते ॥ सूत्रेणानेन बध्नामि सर्वदेवनिवा
 सिनीमिति सूत्रेण वैष्टयेत् ॥ धात्र्येन मइति चतुर्दिक्षु बलीन्दत्वाष्टदीपान्दद्यात् ॥ अष्टकृत्वः प्रदक्षिणीकृत्य नमेत् ॥ धात्रिदेवि नमः
 स्तुभ्यं सर्वपापक्षयं करि ॥ पुत्रान्देहि मह्यं प्राज्ञं यशो देहि बलं च मे ॥ प्रज्ञां मेधां च सौभाग्यं विष्णुभक्तिं च शाश्वतीं ॥ निरोगं कुरु मां
 नित्यं निष्ठापं कुरु सर्वदा ॥ ततो घृतपूर्णं सहैमकांस्यपात्रं दद्यादिति संक्षेपः ॥ कार्तिकशुक्लद्वादश्यां रेवती योगरहितायां पारणांका
 र्यम् ॥ अपरिहार्ययोगे चतुर्थपादे वर्ज्यं इत्यादिविशेषः श्रवणनिर्णयप्रकरणोक्तो द्रष्टव्यः ॥ ॥ अथ प्रबोधोत्सवतुलसीविवाहो
 ॥ ॥ तत्र प्रबोधोत्सवः कार्तिकशुक्लद्वादश्यां क्वचिदुक्तः ॥ रामार्चनचंद्रिकादौ द्वादश्यामुक्तः ॥ उत्थापनमंत्रे द्वादशीग्रहणाद्वादश्या-
 मेव युक्तः ॥ तत्रापि द्वादश्या रेवत्यंतपादयोगे रात्रिप्रथमभागे प्रशस्तः ॥ तदभावे तत्रैव रात्रौ रेवती नक्षत्रमात्रयोगेऽपि ॥ तदभावे रा
 त्रिप्रथमभागे केवलद्वादश्यापि ॥ एवं केवलरेवत्यपि ॥ द्वादशी रेवत्योरुभयोरपि रात्रौ भावे दिवौ वैव ॥ द्वादशीमध्ये कार्य इति कौ
 स्तुभे स्थितं तथापि पारणाहे पूर्वरात्रौ विति वचनात्पारणाहे रात्रिपूर्वभागे द्वादश्यभावेऽपि त्रयोदश्यामेव पारणाहे प्रबोधोत्सव

इतिदेशाचारः॥एवंतुलसीविवाहस्यनवम्यादिदिनत्रयेएकादश्यादिपूर्णिमांतेयत्रकापिदिनेकार्तिकशुक्लांतर्गतविवाहनक्षत्रेषुवा
विधानादनेककालत्वंतथापिपारणाहेप्रबोधोत्सवकर्मणासहतंत्रतयेवसर्वानुष्ठीयतेइतिसोपिपारणाहेपूर्वरात्रौकार्यःप्रबोधो
त्सवात्पृथक्चिकीर्षायांकालांतरैवाकार्यः॥तत्रपुण्याहवाचननांदीश्राद्धविवाहहोमाद्यंगसहिततुलसीविवाहप्रयोगःकौस्तुभा
दौज्ञेयः॥संक्षेपतस्तुप्रबोधोत्सवेनैकतंत्रतयाशिष्टाचारमनुसृत्यलिरव्यते॥देशकालौसंकीर्त्यश्रीदामोदरप्रीत्यर्थंप्रबोधोत्सवंसंक्षेप
तस्तुलसीविवाहविधिंचतंत्रेणकरिष्येतदंगतयापुरुषसूक्तेनविधिनाषोडशोषचारैस्तंत्रेणमहाविष्णुपूजांतुलसीपूजांचकरिष्ये
॥न्यासादिविधायश्रीविष्णुंतुलसींचध्यात्वासहस्रशीर्षेतिमहाविष्णुंतुलसींचावाह्य॥पुरुषएवेत्यादिभिःश्रीमहाविष्णावेदामो
दरायश्रीदेवैस्तुलस्यैचनमआसनमित्यादिस्नानांतमंगलवाद्यैःसुगाधितैलहरिद्राभ्यांनागवल्लीदलगृहीताभ्यामुष्णोदकेनच
मंगलस्नानंविष्णावेतुलस्यैचसुवासिनीभिःकारयित्वास्वयंवादत्वापंचामृतस्नानंसमर्प्यशुद्धोदकेनाभिषिच्यवस्त्रयज्ञोपवीत-
चंदनंदत्वातुलस्यैहरिद्राकुंकुमकंवसूत्राद्यलंकारान्दत्वामंत्रपुष्पांतपूजांसमाप्यघंटादिवाद्यघोषेणदेवंप्रबोधयेत्तत्रमंत्राः॥
इदंविष्णुर्योजागारेतित्वाचारप्राप्तः॥ब्रह्मद्रुद्रादिकुबेरसूर्यसोमादिभिर्वदितवंदनीय॥बुध्यस्वदेवेशजगन्निवासमंत्रप्रभावे-

नसुरवेनदेव॥ इयंचद्वादशीदेवप्रबोधार्थं तु निर्मिता॥ त्वयैव सर्वलोकानां हि तार्थं शेषशायिना॥ उन्निष्ठोत्तिष्ठ गोविंद त्वजनिद्रां जगत्
ते॥ त्वयि स्फुप्ते जगत्स्फुप्सु स्थिते चोत्थितं जगत्॥ एवमुत्थाप्य चरणं पवित्रं॥ गतामेधा विद्यन्ते चैव निर्मलं निर्मलादिशः॥ शारदानि
च पुष्पाणि गृहाण मम केशवेत्यादि मंत्राभ्यां पुष्पांजलिं दद्यात्॥ अथाचारात्तुलसीसंभुरवां श्रीकृष्णप्रतिमां कृत्वा मध्येतः पटं
धृत्वा मंगलाष्टकपद्यानि पठित्वा तः पटं विसृज्या क्षतप्रक्षेपं कृत्वा दामोदरहस्ते तुलसीदानं कुर्यात्॥ देवीं कनकसंपन्नां कनका
भरणैर्युतां॥ दास्यामि विष्णवे तुभ्यं ब्रह्मलोकं जिगीषया॥ मया संवर्धिता यथा शक्त्यलंकृता मिमांस्तुलसी देवी दामोदराय श्रीधराय वराय
तुभ्यमहं संप्रददे इति देवपुरतः साक्षतजलं क्षिपेत्॥ श्रीमहाविष्णुः प्रीयतामित्युक्त्वे मां देवीं प्रतिगृण्हातुं भवानिति वदेत्॥ त-
देवहस्तस्पर्शं तुलस्याः कृत्वा कइदं कस्माअदात्कामः कामायादात्कामोदात्ताकामः प्रतिगृहीताकामसमुद्रमाविशकामेनत्वा
प्रतिगृण्हामि कामे तत्ते वृष्टिरसि द्यौस्त्वाददातु पृथिवीं प्रतिगृण्हात्विति मन्त्रमन्येन वाचयेत्॥ यजमानः॥ त्वं देवि मे ग्रतो-
भूयास्तुलसी देवि पार्श्वतः॥ देवित्वं पृष्ठतो भूयास्त्वद्दानान्मोक्षमाप्नुयां॥ दानस्य प्रतिष्ठासिध्यर्थं मिमां दक्षिणां तुभ्यमहं संप्र-
ददे॥ देवपुरतो दक्षिणामर्पयेत्॥ ततः स्वस्ति नो मिमीतां शंन इत्यादि स्वस्वशोखां क्तानि शांति सूक्तानि विष्णु सूक्तानि च प

५. सिं
५५

वेद्युः॥ तुलसीयुताय विष्णवे महानीराजनं कृत्वा मंत्रपुष्पंदत्वा सपत्नीकः सगोत्रजः साम्राट्यो यजमानश्च नरः प्रदक्षिणाः कुर्वति
॥ ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां दत्वा यथाशक्ति ब्राह्मणभोजनं संकल्प्य कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ एवं देवं प्रबोध्य कार्तिकेय द्वादश्यां चर्जनं कृतं
तत्तद्द्व्यमुत्तरीयादव्यांतरं च ब्राह्मणेभ्यो दत्वा घृतसंपूर्णतां प्रार्थयेत् इदं व्रतं मया देवकृतं प्रीत्यै तव प्रभो ॥ न्यूनं संपूर्णं तां यातु
त्वत्संदाज्जनार्दनेति ॥ ततो व्रतं भगवदपूजं कुर्यात् ॥ चातुर्मास्यव्रतं समाप्तिरप्यत्रैवेति केचित् ॥ कार्तिकमासं व्रतोद्यापनं चा
तुर्मास्यव्रतोद्यापनं च चतुर्दश्यां पूर्णिमायां वेत्यपरे ॥ ॥ अथ कैकुंठचतुर्दशी ॥ ॥ पूर्वैर्घरूपवासं कृत्वा ङरुणोदय
व्यापिन्यां चतुर्दश्यां शिवं संपूज्य प्रातःपारणं कार्यं ॥ तथा चतुर्दशीयुक्ता रुणोदयवत्यहोरात्रे उपवासः फलितः ॥ उभयत्रा रुणोद
यव्याप्तौ परत्रा रुणोदये पूजा पूर्वत्रोपवासः ॥ उभयत्रा व्याप्तौ चतुर्दशीयुक्ता होरात्रे एवा रुणोदये पूजा पूर्वत्रोपवासश्च ॥ केचि-
तुविष्णुपूजायामियं निशीथव्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वये तद्वाप्तौ निशीथप्रदोषो भयव्यापिनी ग्राह्येत्याहुः ॥ अस्यामेव चतुर्दश्यां
परविद्वायां कार्तिकमासं व्रतोद्यापनां गत्वेनोपवासं कृत्वा धिवासनं विधाय ॥ रात्रौ जागरणं कुर्याद्भीतवाद्यादिमंगलैः ॥ नरा
णां जागरे विष्णोर्गीतिं नृत्यं च कुर्वतां ॥ गोसहस्रं च ददतां फलं सममुदाहृतमित्यादिवाक्येर्विहितं गीतनृत्यवाद्यविष्णुचरितप

प.
३

५५

ध. सिं.
५६

युषं॥ अतसीलक्षणे विद्या॥ तुलसीलक्षणे विष्णु प्रसादः॥ गोधूमतंदुलादिप्रशस्तधान्यलक्षण दुःखनाशः॥ एवं सर्वपुष्पैः सर्वकामावा-
प्तिः॥ एवं लक्षवर्तिव्रतमपि मासत्रयं कृत्वा कार्तिके माघे वैशाखे चोत्तरोत्तरप्रशस्ते समापनीयं॥ एवं धारणपारणव्रतोद्यापनमपि पौर्ण-
मास्यामेव॥ कार्तिकमासव्रतानां मासोपवासादीनां द्वादश्यामेव समापनं॥ तत्रासंभवे पौर्णमास्यां॥ एवं गोपद्यव्रतमाषाढशुक्ल-
कादश्यादावारभ्यप्रत्यहं त्रयस्त्रिंशद्रूपदानिविलिख्य गंधपुष्पैः प्रपूज्य तावत्संख्याकार्थं नमस्कारप्रदक्षिणाः कृत्वा कार्तिकद्वा-
दश्यां त्रयस्त्रिंशद्रूपवायनंदद्यादेवं संवत्सरपंचकमनुश्रयोद्यापनं कुर्यात्॥ लक्षप्रदक्षिणादिगोपद्यपर्यंतोद्यापनानामिति कर्त-
व्यताः कौस्तुभे दृष्टव्याः॥ कार्तिके पौर्णमास्याः कृतिकानक्षत्रयोगे महापुण्यत्वं रोहिणीयोगे महाकार्तिकीत्वं॥ कार्तिक्यां कृतिकाया-
गेयः कार्तिकेयदर्शनं करोति सप्तजन्मसुधनाढ्यो वेदपारगो विप्रो भवेत्॥ विशारवास्थे सूर्ये सति यदि नेचंद्रनक्षत्रं कृतिकात-
त्रपद्यकयोगः॥ अयं पुष्करतीर्थेति प्रशस्तः॥ अस्यामेव त्रिपुरारव्यदीपदानमुक्तं॥ कार्तिकपौर्णमास्यां काम्यवृषोत्सर्गोति प्रशस्तः
॥ एवं गजाश्वरथघृतधेन्वादिमहादानमपि प्रशस्तं॥ वृषोत्सर्गस्याश्विनीपौर्णमासी ग्रहणद्वयमयनद्वयविषु बहुयंचेति कालांतराणि अन्यत्र
माघीचैत्रीवैशाखीफाल्गुन्याषाढीचैति पौर्णमास्योरेव तीनक्षत्रं वैधृतिव्यतीपातौ युगादिमन्वादि सूर्यसंक्रांतिपितृक्षयाहाष्ट

फ
२

५६

का अपि काला उक्ताः ॥ अत्र ह्येषोत्सर्गप्रयोगोतिविस्तृतो नानाशारवाभेदभिन्नः कौस्तुभेद्रव्यः ॥ कार्तिककृष्णाष्टमीकालाष्टमी ॥ इयं पू-
 र्णिमांतमासपक्षे मार्गशीर्षकृष्णाष्टमीत्युच्यते ॥ सेयं मध्याह्नव्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वये मध्याह्नव्याप्तौ पूर्वैवेति सिंथो स्थितं ॥ प्रदोषव्यापि-
 नीति कौस्तुभे ॥ उभयदिने प्रदोषव्याप्तौ तदेकदेशस्पर्शे वा परैव ॥ यदा पूर्वत्र प्रदोषव्याप्तिरेव परत्र मध्याह्नव्याप्तिरेव तदा बहुशिष्टा चा-
 रानुरोधात् प्रदोषव्याप्त्यैव निर्णयोनमध्याह्नव्याप्त्येति भाति ॥ अत्र कालभेदवपूजां कृत्वा ॥ त्रयोर्ध्यादेयाः ॥ उपवासो जागरश्च कार्यः ॥
 ॥ इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे कार्तिकमासकृत्यनिर्णयोद्देशः ॥ अथ मा-
 र्गशीर्षमासः ॥ ॥ धेनुः संक्रांतौ पराः षोडशनाड्यः पुण्याः ॥ अन्यस्याशुक्लं ॥ मार्गशीर्षशुक्लपंचम्यां नागपूजा वा क्षिणात्यानां प्रसि-
 द्धा ॥ इयं षष्ठीयुता ग्राह्येति विशेषप्रथमपरिच्छेदे उक्तः ॥ मार्गशीर्षशुक्लषष्ठीचंपाषष्ठीमहाराष्ट्रेषु प्रसिद्धा ॥ अत्र तिथिर्द्वयेयस्मिन्दिने
 रविवारभौमवारशततारकावैधृतीनां मध्ये धिक्कैर्योगः ॥ सापूर्वापरावायुहर्तत्रयव्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वयेपि योगाभावे परैव त्रिसु-
 हर्ता ग्राह्या ॥ इयमेव स्कंदषष्ठी सापूर्वा ग्राह्या ॥ अथ सप्तम्यां सूर्यव्रतंतद्विधिः कौस्तुभे ॥ मृगशुतायां पौर्णमास्यां लवणदाने संस्कार-
 रूपता ॥ मार्गशीर्षपौर्णमास्यां दत्तात्रेयोत्पत्तिः ॥ इयं प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या ॥ मार्गशीर्षशुक्लचतुर्दश्यां पौर्णमास्यां वा प्रदोषे आश्व-

धसिं
५७

लायनेः प्रत्यवरोहणं कार्यम् ॥ तत्र कर्मकालव्यापिनीतिथिः ॥ तस्य योगः प्रयोगरत्नकोस्तभादौ ज्ञेयः ॥ मार्गशीर्षादिमासचतुष्टयस्य कृष्णा
ष्टमी षष्ठकाश्राद्धानितपूर्वसप्तमीषु पूर्वैद्युः श्राद्धानितदुत्तरनवमीषु चान्वष्टक्य श्राद्धानिकर्तव्यानि ॥ एवं भाद्रपदकृष्णापक्षे
षष्ठकादिश्राद्धानिकार्याणीति पंचाष्टकापक्ष आश्वलायनमिन्नशारिनां ॥ आश्वलायनानां तु मार्गादिचतुरष्टकापक्ष एव ॥ भा
द्रपदकृष्णाष्टम्यां तु माघ्यावर्षश्राद्धं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य सर्वमष्टकाश्राद्धवत्कार्यं ॥ सप्तम्यां तु माघ्यावर्षश्राद्धं कर्तुं पूर्वैद्युः श्राद्धं
करिष्ये इति संकल्पः ॥ नवम्यामन्वष्टकाश्राद्धं करिष्ये इति संकल्पे विशेषः ॥ एवं च भाद्रपदकृष्णाष्टमीश्राद्धस्य माघ्यावर्षसंज्ञकत्वा
दाश्वलायनानां चतुरष्टकापक्षः ॥ अन्यशारिनां पौषादित्र्यष्टकापक्षोपि ॥ एवं सर्वाष्टकाः कर्तुं मशक्तेनैकैवाष्टकाकार्या ॥ सा च मा
घपौर्णमास्यनंतरकृष्णापक्षस्य सप्तम्यामष्टम्यां नवम्यामिति दिनत्रये कार्यं ॥ दिनत्रये श्राद्धत्रयं कर्तुं मशक्तेन माघकृष्णाष्टमी
श्राद्धमेव कार्यं ॥ तत्राष्टकाश्राद्धे पराणहव्यापिन्यष्टमी ग्राह्या ॥ दिनद्वये व्यास्यव्यास्यादौ दर्शवन्निर्णयः ॥ अष्टम्यनुरोधेन पूर्वप
रदिनयोः पूर्वैद्युः श्राद्धान्वष्टक्यश्राद्धे कार्यं ॥ न तु सप्तम्यादेरपराणहव्यातिरपेक्षणीया ॥ एकदिने यशक्तस्य प्रत्याम्नायाः ॥
अन्यदुहोयवसमाहरेत् ॥ अग्निना वा कक्षंदहेदपि वानूचानेभ्य उदकुंभमाहरेत् ॥ अपि वा श्राद्धमंत्रानधीयीतेति ॥ क्वचिदुप

प
२

वासोऽयुक्तः॥ एवंश्रवणाकर्मादिपाकसंस्थालोपेप्रतिपाकयज्ञं प्राजापत्यं कृच्छ्रं प्रायश्चित्तमुक्तं॥ मलमासेष्टकादिश्राद्धानि नकार्याणीति नारायणवृत्तिः॥ अष्टकादिश्राद्धत्रयप्रयोगः॥ कौस्तुभप्रयोगरत्नादौ॥ अत्राष्टमीश्राद्धे कामकालसंज्ञकौ विश्वेदेवौ॥ सप्तमीनवम्योस्तूपुरुर्वार्द्राविति आहिताग्नेः पूर्वद्युःश्राद्धांगहोमोष्टकांगहोमोन्वष्टकाग्नौ करणहोमो दिनत्रये हविः श्रपणं च दक्षिणाग्ने भवतीति विशेषः॥ शेषमनाहिताग्निवत्॥ अष्टकालोपे प्राजापत्यमुपवासोवा प्रायश्चित्तं॥ अन्वष्टक्यलोपेतद्दिने शतवारमेभिर्हविः सुमना इति मंत्रजपः॥ मार्गशीर्षादिरविवारेषु काम्यं सौरव्रतमुक्तम्॥ तत्र भस्त्राणि॥ मार्ग तुलसी पत्रत्रयं॥ पौषे त्रिपलं दध्नुः॥ माघे तिलानां मुष्टित्रयं॥ फाल्गुने त्रिपलं दधि॥ चैत्रे त्रिपलं दुग्धं॥ वैशाखे गोमयं॥ ज्येष्ठे तोयांजलित्रयं॥ आषाढे मरीचकत्रयं श्रावणे त्रिपलाः सक्तवः॥ भाद्रे गोमूत्रं॥ आश्विने शर्करा॥ कार्तिके सद् विरिति॥ ॥ इति श्रीमदनंतोपाध्यायस्तुतुकार्शीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे मार्गशीर्षमासकृत्य निर्णयोद्देशः॥ ॥ अथ पौषः॥ ॥ दिवामकरसंक्रमे संक्रांत्यनंतरं चत्वारिंशन्नाड्यः पुण्याः॥ घटिकाद्यल्पदिनशेषे पकरसंक्रांतौ संक्रात्यासन्नपूर्वकाले दिवैवस्नानश्राद्धदानभोजनानि कार्याणि॥ रात्रौ श्राद्धदानादेर्निषेधात्सल्पदिनभागे स्नानश्राद्धभोजनादेः कर्तुमशक्यत्वाद् रात्रौ भोजननिषेधात्पुत्रव

ध.सिं.
५८

दुहिणउपवासनिषेधान्च॥तस्मादीदृशेविषयेपरपुण्यकालत्वंबाधित्वामकरसंक्रांतेःपूर्वभागएवपुण्यत्वंज्ञेयं॥रात्रौपूर्वभागे
परभागोनिशीथेवामकरसंक्रमेउत्तरदिनंपुण्यं॥तत्राप्युत्तरदिनपूर्वार्धंपुण्यतरं॥तत्रापिसूर्योदयोत्तरपंचनाड्यःपुण्यतमाः
॥एवंरात्रिसंक्रांतिविषयेन्यत्रापियत्रपूर्वदिनोत्तरार्धस्यपुण्यत्वंतत्रदिनांतपंचनाडीनांपुण्यतमत्वं॥यत्रोत्तरदिनपूर्वार्धस्य
पुण्यत्वंतत्रोदयोत्तरपंचनाडीनांपुण्यतमत्वं॥एवंदिवासंक्रमेपिसंक्रांतिसंनिहितनाडिनामकरादिपूत्तरासांकर्गदिषुपूर्वसांपुण्यतमत्वंज्ञेयं
याःसंनिहितानाड्यस्तास्ताःपुण्यतमाःस्मृताइत्युक्तेः॥गृहर्त्तृचिंतामण्यादौतुसूर्यास्तादूर्ध्वदित्रयसंध्याकालस्तत्रमकरसं
क्रमेपरदिनपुण्यत्वंबाधित्वसूर्यदिनेपुण्यत्वमुक्तंनैदंसर्वत्रधर्मशास्त्रग्रंथेषुदृश्यते॥शकुपक्षेतुसप्तम्यांसंक्रांतिर्गृहणाधि-
का॥॥अत्रकृत्यं॥॥रविसंक्रमणोप्राप्तेनस्नायाद्यस्तमानवः॥सप्तजन्मनिरोगीस्यान्निर्धनश्चैवजायतइतिवचनात्॥मनु
ष्यमात्रस्यस्नानंनित्यम्॥एवंश्राद्धमप्यधिकारिणोऽनित्यं॥तच्चापिंडकं॥संक्रांतौयानिदत्तानिहव्यकव्यानिदातृभिः॥तानिनि
त्यंददात्यर्कःपुनर्जन्मनिजन्मनि॥अयनसंक्रांतौत्रिदिनमुपवासः॥यद्यसंक्रांतिमत्यहोरात्रेपुण्यकालवत्यहोरात्रेवोपवासंकृ-
त्वोक्तपुण्यकालेस्नानादिकंकार्यं॥अयमुपवासःसापत्यगृहस्थेननकार्यः॥धेनुतिलमयीराजनृदद्याच्चैवोत्तरायणे॥तिल

प.
२

५८

तैलेनदीपाश्वदेयाः शिवगृहेशभाः ॥ सतिलैस्तुलैश्चैव पूजयेद्विधिवच्छिवं ॥ तस्यांकृष्णतिलैः स्नानं कार्यं चोदत्तनंतिलैः ॥ तिलांदया
श्वहोतव्याभक्ष्याश्चैवोत्तरायणे ॥ शुकुतिलैर्देवादितर्पणंकृष्णतिलैः पितृतर्पणंच कार्यं ॥ अत्र शंभौ घृताभिषेको महाफलः ॥ अत्र सु
वर्णयुतंतिलताम्रपात्रंदेयम् ॥ तस्य योगो वक्ष्यते ॥ अत्रैव शिवपूजा व्रतम् ॥ ॥ पूर्वदिने उपोष्य संक्रांतिदिने तिलोदत्तनतिलस्ना
नतिलतर्पणानि कृत्वा शिवंगव्येनाज्ये नमर्दयित्वा शूलोदकेन प्रक्षाल्य वस्त्राद्युपचारैः पूजयित्वा सुवर्णहीरकनीलपद्मरागमौक्तिक
कमितिपंचरत्नानि कर्षार्धं सुवर्णं वा समर्प्य तिलदीपैः स सुवर्णैः साक्षतैस्तिलैः संपूज्य घृतकंबलंदत्वा वितानचामरे समर्प्य विप्रेभ्यः सु
सुवर्णतिलान्दत्वा तिलान्हुत्वा विप्रान्यतीश्वरसंभोज्य दक्षिणान्दत्वा सतिलं पंचगव्यं प्राश्य पारणं कुर्यादिति अत्र वस्त्रदानं महाफलं
तिलपूर्वमनङ्गाहंदत्वारोगैः प्रमुच्यते ॥ अत्र क्षीरेण भास्करं स्नापयेत्सूर्यलोकप्राप्तिः ॥ दिवा विष्णुवायनसंक्रांतौ तस्मिन्दिने पूर्वरात्रौ
वागामिरात्रौ चानध्यायः ॥ रात्रौ तत्संक्रमे तस्यां रात्रौ पूर्वदिवसे आगामिदिवसे चेति पक्षिण्यनध्यायः ॥ अत्र संक्रांतौ संक्रमे ग्रहणव
द्वात्रावेव स्नानदानादिति पक्षः कैश्चिद्भिरिव तोन सर्वशिष्टे संमतः ॥ अथ नदिनंतत्परं करि संज्ञकंच दिनं शक्येषु वर्ज्यमित्युक्तं ॥ तत्रा
र्धरात्रादर्वागयनसंक्रांतौ तद्दिनं तत्परं दिनंच वर्ज्यं ॥ निशीथात्परत्र निशीथे वा संक्रांतौ परंतत्परंच वर्ज्यमिति भाति ॥ एवं ग्रहणेषूह्यं

॥ पौषशक्कृष्णान्बुधवासरयुतायांस्नानजपहोमतर्पणविप्रभोजनानिकार्याणि ॥ अस्यांभरणीयोगेमहापुण्यत्वमित्येके ॥ रोहिण्यार्द्रयो
गेत्यपरे ॥ पौषशक्कैकादशीमन्वादिः निर्णयः प्रागुक्तः ॥ ॥ अथ माघस्नानं ॥ ॥ तत्र पौषशक्कैकादश्यां पौर्णमास्याममावास्यायां
वामाघस्नानारंभः ॥ माघेद्वादशी पूर्णिमादौ समानं ॥ यद्दामकरसंक्रमणप्रभृति कुंभसंक्रमणपर्यंतं माघस्नानं कार्यम् ॥ ॥ अथ-
स्नानकालः ॥ ॥ अरुणोदयमारभ्य प्रातःकालावधिः ॥ उत्तमंतुसनक्षत्रं लुप्ततारं च मध्यमं ॥ सवितर्युदिते भूपततो हीनं प्रकीर्तितं ॥
माघमासे रटं त्यापः किंचिदभ्युदिते रवौ ॥ ब्रह्मघं वा स्रगपं वा कं पतंतं मुनीमहे ॥ ॥ अत्राधिकारिणः ॥ ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वा न प्र-
स्थोथ भिक्षुकः ॥ बाल ह्य द्युवानश्च नर नारी न पुंस का इति ॥ अथ जल तार तम्येन फलं ॥ तमेन वारिणा स्नानं यद्गृहे क्रियते नरैः ॥ ष-
डब्दं फलदंतद्विमकरस्थे दिवा करे ॥ वाप्यादौद्वादशाब्द फलं ॥ तडागे तद्विगुणम् ॥ नद्यां तच्चतुर्गुणं ॥ महानद्यां शतगुणं ॥ महानदीसंगमे
तच्चतुर्गुणं ॥ गंगायां सहस्रगुणं ॥ गंगा यमुना संगमे एतच्छतगुणमिति ॥ यत्र कुत्रापि स्नाने प्रयागस्मरणं कार्यम् ॥ इदं समुद्रेऽप्यतिप्रश-
स्तं ॥ ॥ अथ विधिः ॥ ॥ माघमासमिमं पुण्यस्नास्येह देव माधव ॥ तीर्थस्यास्य जले नित्यमिति संकल्प्य च तसीत्येकं तीर्थं परिगृह्य ॥
दुःस्वदारिद्र्यनाशाय श्रीविष्णोस्तोषणाय च ॥ प्रातःस्नानं करोम्यद्यमाघे पापविनाशनं ॥ मकस्थेरवौ माघे गोविंदाच्युत माधव ॥ स्नाने

नानेनमेदे वयथोक्तफलदोभव ॥ इमौ मंत्रो सगुच्चार्यस्नायान्नो न समन्वितः ॥ प्रत्यहं सूर्यार्घ्यमंत्रः ॥ सवित्रे प्रसवित्रे च परंधामजले मम ॥
 त्वत्तेजसा परिभ्रष्टं पापं यातु सहस्रधेति ॥ पितृ तर्पणादि नित्यं विधाय माघ वं पूजयेत् ॥ भूमौ शयीत होतव्यमाज्यं तिलसमन्वितं ॥ हवि
 थं ब्रह्मचर्यं च माघमासे महाफलं ॥ अत्रेधनकंबलवस्त्रोपानहं तैलघृततूलपूर्णपटी सुवर्णान्नदानानि महाफलानि ॥ नवन्हिंसे वये
 स्नातो ह्यस्नानोपिवरानने ॥ होमार्थं सेवयेद्दन्धिं शीतार्थेन कदाचन ॥ अहं न्यहनि दातव्यास्तिलाः शर्करयान्विताः ॥ त्रयोभागास्तिलानां
 च शर्करायाश्चतुर्थकः ॥ अत्राभ्यंगो वर्ज्यः ॥ माघे मास्युषसि स्नानं कृत्वा दापत्यमर्चयेत् ॥ माघेयत्नेन संत्याज्यं मूलकं मदिरोपमं ॥ पितृ
 णां देवतानां च मूलकं नैव दापयेत् ॥ यदा माघो मलमासो भवति तदा काम्यानां तत्र समाप्तिनिषेधान्मासद्वयं स्नानं तन्नियमाश्च कर्तव्याः
 मासोपवासचंद्रायणादिकं तु मलमास एव समापयेदित्युक्तं ॥ इदं माघस्नानं नित्यं काम्योभयरूपम् ॥ मासपर्यंतं स्नानेनैव शक्नुव्य
 हमेकाहं वा स्नायात् ॥ तत्राद्यं दिनत्रयमिति केचित् ॥ त्रयोदश्यादि दिनत्रयमिति बहुसंमतं ॥ पौषपूर्णिमानंतरा स्वष्टमी सप्तमी नवमी
 षष्ठ्यादिश्चाह्नि प्रागुक्तानि ॥ पौषमावास्याया मर्धोदययोगः ॥ अमार्कपातश्च पौष्योक्तश्चेत्पौषमाघयोः ॥ अर्धोदयः सविज्ञेयः को
 दिसूर्यग्रहे समः ॥ किंचिन्मूलमहोदय इति चतुर्थपादं केचित्पठन्ति ॥ पौषमाघयोर्मध्यवर्तिनीत्यर्थ इत्येके ॥ अमांतमासे पौषस्य पूर्णिमा

ध.सिं.
६०

तमासेमाघस्यचेत्यर्थ इत्यपरं ॥ सर्वथापौषपौर्णमास्युत्तरामावास्येत्यर्थः ॥ दिवैकयोगः शस्तोयं न तुरात्रौ कदाचन ॥ अर्धोदये तु संप्राप्ते स
र्वगंगासमंजलं ॥ शक्रात्मानो द्विजाः सर्वे भवेयुर्ब्रह्मसंनिभाः ॥ यत्किंचिद्दीयते दानं तद्दानं मेरुसन्निभं ॥ अथामन्त्रदानप्रयोगः ॥ ॥
पात्रामन्त्रं च भोजने इत्यमरः ॥ देशकालो संकीर्त्य समुद्रमेखलायाः पृथ्याः सम्यग्दानफलकामो ह मर्धोदयविहिता मन्त्रदानं करिष्ये
इति संकल्योपलिप्तदेशो धौततंदुलैरष्टदलं कृत्वा तत्र चतुःषष्टिचत्वारिंशत्पलं वा पंचविंशतिपलं वा कांस्यपात्रं कृत्वा गन्तुत्तारणं स्थाप
येत् ॥ तत्राष्टगुंजात्मको माषः ॥ चत्वारिंशन्माषाः कर्षः पलं कर्षं चतुष्टयं अमरसिंहमते तु ॥ अशीतिगुंजात्मकः कर्षः पलं कर्षं चतुष्टयं ॥
कांस्यपात्रे पायसं निक्षिप्य पायसेष्टदलं कृत्वा तत्कर्णिकायां कर्षतदर्धतदर्धान्यतमपरिमाणं हेमलिंगं निधाय कांस्यपात्रे ब्रह्मणं पायसे
विष्णुलिंगे शिवं यथाधिकारं वैदिकैर्मन्त्रैर्नामभिर्वाहनाद्युपचारैः संपूजयेत् ॥ ततो विप्रं वस्त्रादिभिः पूजयेत् ॥ सुवर्णपायसामन्त्रं य-
स्मादेतन्नयीमयं ॥ आवयोस्तारकं यस्मात्तद्ब्रह्मण द्विजोत्तम ॥ अमुकगोत्रायामु कशर्मणे तुभ्यमिदं सुवर्णलिंगपायसयुक्तममन्त्रं स
मुद्रमेखलापृथ्वीदानफलकामो हं संप्रददे ॥ नमो मेति विप्रहस्ते जलं दद्यात् ॥ विप्रो देवस्य त्वेति प्रतिगृह्णीयात् ॥ दाता दानस्य संपूर्ण
तार्थमिमां दक्षिणां संप्रदद इति यथाशक्ति हिरण्यं दद्यात् ॥ हेमाद्याद्युक्तः प्रकारांतरेणार्धोदयव्रतप्रयोगो ब्रह्मादियुततिलपर्वतत्र

फ
२

६०

यशस्यात्रयगोत्रयदानहोमादिसहितः कौस्तुभेदप्रव्यः॥ ॥ इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारपौ
 षमासकृत्यनिर्णयोद्देशः समाप्तः॥ ॥ अथ माघमासः॥ ॥ कुंभसंक्रांतौ पूर्वषोडशनाड्यः पुण्याः॥ माघे वेणीस्नानमहिमा॥ सिता
 सितेतु यत्स्नानं माघमासे युधिष्ठिर॥ न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि॥ कुरुक्षेत्रसमागंगायत्रकुत्रावगाहिता॥ तस्माद्दशगुणा विंध्ये
 का श्यां शतगुणा ततः॥ काश्याः शतगुणा प्रोक्ता गंगायमुनयान्विता॥ सहस्रगुणिता सापि माघे पश्चिमवाहिनी॥ अथ माघे तिलपात्रदानं
 प्रशस्तं तत्प्रयोगः॥ ताम्रपात्रे तिलान्कृत्वा पलषोडशानिर्मिते॥ सहिरण्यं स्वशक्त्या वा विप्राय प्रतिपादयेत्॥ वाङ्मनः कायजत्रिविधपापना
 शपूर्वकं ब्रह्मलोकप्राप्तिकामस्तिलपात्रदानं करिष्ये॥ उक्तपरिमाणे ताम्रपात्रे प्रस्थतिलान्कर्षस्वर्णयुतान्यथाशक्तिस्वर्णयुतान्वाक्क
 त्वा विप्रं संपूज्य॥ देवदेवजगन्नाथवाञ्छितार्थफलप्रद॥ तिलपात्रं प्रदास्यामितवाग्रे संस्थितो ह्यहमिति मंत्रेण दद्यात्॥ धान्यमानं तु कु
 डवो मुष्टीनां स्याच्चतुष्टयं॥ चत्वारः कुडवाः प्रस्थश्चतुः प्रस्थमथाटकं॥ अष्टाटको भवेद्द्रोणो द्विद्रोणः शूर्प उच्यते॥ सार्धशूर्पो भवेत्सवारी
 लुक्करीत्या पलं स्वर्णश्चत्वारः कुडवंप्रस्थमाटकं॥ द्रोणं चत्वारिकां चेति पूर्वपूर्वाच्चतुर्गुणमित्कत्तरीत्या वा प्रस्थमानस्वरूपं ज्ञेयं॥ य
 द्यहिरण्यरहितान् तिलान् ताम्रपात्रे निधाय॥ तिलाः पुण्याः पवित्राश्च सर्वपापहराः स्मृताः॥ शक्रकुशेव तथा कृष्णा विष्णुगात्रसमुद्भू

वाः॥यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यासमानिच॥तिलपात्रप्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदा॥इदंतिलपात्रेयथाशक्तिदक्षिणासहितंयमदैवत्यंब्र
ह्मलोकप्राप्तिकाभस्तभ्यमहंसंप्रददे॥इतिदद्यात्॥अथसहिरण्यतुलसीपत्रदानमंत्रः॥सुवर्णतुलसीदानाद्ब्रह्मणःकायसंभवात्॥पापंप्रश
ममायातुसर्वसंतुमनोरथाः॥अथशालग्रामदानमंत्रः॥शालग्रामशिलापुण्याभुक्तिमुक्तिप्रदायिनी॥शालग्रामप्रदानेनममसंतुमनोरथाः
चक्रांकितसमायुक्ताशालग्रामशिलाशुभा॥दानेनैवभवेत्तस्याउभयोर्वीछितंफलं॥अथप्रयागेवेणीदानं॥तत्रसर्वेषांवपनविधिः॥उर्ध्व
मब्दाद्दिमासोनाद्यदातीर्थं ब्रजेन्नरः॥तदातद्रूपनंशस्तंप्रायश्चित्तमृतेद्विज॥प्रयागेतुयोजनत्रयादागतस्यदशमासादर्वागपि॥प्रथमयात्रायां
तुजीवत्पितृकगुर्विणीपतिहृतचूडबालानामपिसभर्तृकस्त्रीणामपिपवनमितिविशेषः॥केचित्तुसभर्तृकस्त्रीणांसर्वान्केशान्मुत्थृत्यछेद
येदंगुलद्वयमित्याहुः॥तत्प्रयोगः॥वेणीभूतकेशाकृतमांगलिकवेषास्त्रीभर्तारंनत्वातदाज्ञयासर्वपनंछंगुलकेशच्छेदंवाकृत्वास्नात्वात्रिवेणी
पूजांकुर्यात्॥भर्तृवाकारयेत्॥पूजांतेपत्नीछिन्नवेणीयुक्तंवेणवपात्रमंजलोद्धृत्वातस्यांहमेवेणीमौक्तिकादिकंचनिधाय॥वेण्यांवेणीप्रदा
नेनममपापंव्यपोहतु॥जन्मांतरेष्वपिसदासौभाग्यंममवर्धतामितित्रिवेण्यांसिपेत्॥विप्राःसुमंगलीरियंवधूरितिपठेयुः॥ततोविप्रान्
सुवासिनीश्ववस्त्रादिनातोषयेत्॥अथत्रिवेण्यांदेहत्यागविधिः॥॥येवैतन्वंशविसृजंतिधीरास्तेजनासौअमृतत्वंभजंतइति-

श्रुतिर्माघमासविषया ॥ तनुं त्यजति वेमाघेतस्य मुक्तिर्न संशय इति ब्राह्मोक्तेः ॥ अन्यमासे तनुत्यागात्स्वर्गप्राप्तिः ॥ ॥ तत्र यथाशक्ति प्राय
 श्चित्तं कृत्वा श्राद्धाधिकार्यभावे स्वीयजीवच्छ्राद्धं सपिंडं नांतं कृत्वा गोदानादि कृत्वा कृतोपवासः पारणाहे फलोत्प्रेखपूर्वकं संकल्प्य विष्णुं
 ध्यात्वा वेणीं प्रविशेदिति ॥ जीवच्छ्राद्धप्रयोगः कौस्तुभे दृश्यः ॥ माघं प्रकृत्य ॥ तिलस्नायी तिलोदकी तिलहोमी तिलोदकी ॥ तिलभु-
 क्तिलदाता च षट् तिलाः पापनाशना इत्युक्ते वाक्ये तिलस्नायी पदेन तिलयुक्तोदकेन स्नानं तिलहोमपदेनायुतलक्षं तिलहोमाद्यात्म
 कग्रहमरवस्यापि संग्रहः ॥ तिलोदकीति तिलयुक्तोदकेन देवपूजा तर्पणसंध्यादिकं पानं च कार्यमित्यर्थः ॥ स च होमस्त्रिधा ॥ प्रथमोऽयु-
 तहोमः स्यात्तुल्यहोमस्ततः परः ॥ कोटिहोमस्तृतीयस्तु सर्वकामे फलप्रद इति ॥ लक्षहोमादिप्रयोगः कुंडमंडपनिर्माणादिसहितः को-
 तुभमयूरवादी ज्ञेयः ॥ माघशुक्लचतुर्थ्यादुदिराजोद्देशेन नक्तव्रतं तत्पूजा तिललड्डुकादिनैवेद्यं तिलभक्षणं चोक्तं ॥ अत्र प्रदोषव्यापि-
 नी ग्राह्या ॥ अस्यामेव प्रदोषव्यापिन्यां कुंदपुष्पैः शिवं संपूज्योपवासं नक्तभोजनं - वाकुर्याच्छ्रियं प्राप्नुयात् ॥ अत्र विनायकव्रतस्य-
 तु भाद्रपदशुक्लचतुर्थीव निर्णयः ॥ माघशुक्लपंचमीव संतपंचमी तस्यां वसंतोत्सवारंभः ॥ अस्यां रतिकामयोः पूजोक्ता इयं परत्रैव पूर्वा-
 ण्दव्याप्तोपरा ॥ अन्यथा पूर्वैव ॥ माघशुक्लसप्तमी रथसप्तमी सारुणोदयव्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वये अरुणोदयव्याप्तौ पूर्वा ॥ यदा घ-

टिकादिमात्राषष्ठीसप्तमीचक्षयवशादरुणोदयात्पूर्वसमाप्यतेतदाषष्ठीयुताग्राह्या॥तत्रषष्ठ्यांसप्तमीक्षयघटीःप्रवेश्यारुणोदयेस्नानं
कार्यं॥अत्रव्रतेषष्ठ्यामेकभक्तंकृत्वासप्तम्यामरुणोदयेस्नानंकार्यं॥तत्रमंत्रः॥यदाजन्मकृतं पापं मया जन्मसृजन्मसृ॥तन्मोरोगंच-
शोकंचमाकरीहंतुसप्तमी॥एतज्जन्मकृतं पापं यच्च जन्मांतरार्जितम्॥मनोवाक्कायजंयच्चज्ञाताज्ञातेचयेपुनः॥इतिसप्तविधंपापं
स्नानान्मेसप्तसप्तिके॥सप्तव्याधिसमायुक्तंहरमाकरिसप्तमि॥अथार्घ्यमंत्रः॥सप्तसप्तिवहप्रीतसप्तलोकप्रदीपन॥सप्तमीस
हितोदेवगृहाणार्घ्यंदिवाकरेति॥इयंमन्वादिरपि॥शुकूपक्षमन्वादित्वात्पौर्वाण्हिकीग्राह्येत्कृतं॥माघशुक्लाष्टमीषीष्माष्टमी॥
अस्यांभीष्मोद्देशेनयेन्म्रात्यंकुर्वेति ते संततिमंतो भवन्ति॥तत्रम्रात्यंकाम्यंतर्पणंतुनित्यम्॥तर्पणेकृतेसंवत्सरोपात्तदुरितनाशः॥अ
कृतेपुण्यनाशइत्युक्तेः॥तत्रतर्पणमंत्रः॥वैयाघ्रपद्यगोत्राय सांक्ष्यप्रवराय च॥गंगापुत्राय भीष्माय आजन्म ब्रह्मचारिणे॥अपुत्राय
जलदंघ्रिनमो भीष्माय वर्मिणे॥भीष्मः शांतनवो वीरः सत्यवादी जितेंद्रियः॥आभिरद्भिरवाप्तो तु पुत्रपौत्रो चित्तक्रियामिति॥ए-
वमपसव्येन तर्पणं कृत्वा च मयसव्येनार्घ्यं दद्यात्॥वसूनामवताराय शंतनोरात्मजाय च॥अर्घ्यं ददामि भीष्माय आबाल्य ब्रह्म-
चारिणे इति॥अत्रजीवसितृकस्याधिकारइतिकोक्तमे॥जीवसितृकस्याप्यधिकारइतिबहवः॥अत्रमध्याह्नव्यापिन्यष्टमी

ग्राह्या ॥ श्राद्धदेरेकोद्दिष्टत्वादिति ॥ माघशुक्लद्वादश्यांतिलोत्तिरतोस्यामुपोष्यतिलस्नानंतिलैर्विष्णुपूजनंतिलनैवेद्यंतिलतैलेन दीपदा
 नंतिलहोमस्तिलदानंतिलभक्षणंचकार्यं ॥ माघापूर्णिमापरा ॥ अत्रकृत्यं ॥ एवंमाघावसानेनुदेयंभोज्यमवारितं ॥ भोजयेद्द्विजदांपत्यंभूषयेद्-
 स्त्रभूषणैः ॥ कंबलाजिनरक्तवस्त्राणितूलगर्भचोलकात्युपानहो ॥ प्रच्छादनपदाम्बैतानिमाधवः प्रीयतामित्यक्तादेयानि ॥ अथकृतस्यमा-
 घस्नानस्यसांगतार्थउद्यापनंकरिष्येइतिसंकल्प्य ॥ सवित्रेप्रसवित्रेचपरंधामजलेमम ॥ त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधा ॥ दिवाक-
 रजगन्नाथप्रभाकरनमोस्तुते ॥ परिपूर्णंकरिष्येहंमाघस्नानंतवाज्ञयेतिमंत्राभ्यामपिसंकल्पः कार्यः ॥ एवंचतुर्दश्यांसंकल्पोपवासाधि-
 वासनमाधवपूजनानिकृत्वापूर्णिमायांतिलचर्वाद्यैरष्टोत्तरशतहोमंकृत्वातिलशर्करागर्भात्रिंशन्मोदकात्मकवायनंदेयं ॥ तत्रमंत्रौ ॥
 सवितःप्रसवस्त्वंहिपरंधामजलंमम ॥ त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधा ॥ दिवाकरजगन्नाथप्रभाकरनमोस्तुते ॥ परिपूर्णंकुरु
 घेहमाघस्नानमुषःपतेइति ॥ ततोदंपत्योःसूक्ष्मवाससीसप्तधान्यानिचदत्वा ब्राह्मणेभ्योदांपत्यायचषड्सभोजनंदेयं ॥ तत्रमं-
 त्रः ॥ सूर्योमेप्रीयतांदेवोविष्णुमूर्तिर्निरंजनइति ॥ एवंमाघपूर्वायातिभित्वादेवंदिवाकरम् ॥ परिव्राट्योगयुक्तश्चरणेचाभिमु-
 खोहतइति ॥ माघकृष्णाष्टम्यांचतस्रोष्टकाकरणाशक्तएकाष्टकंपूर्वेद्यः श्राद्धान्वष्टक्यश्राद्धसहितांकुर्यात् ॥ दिनत्रयेकर्तुमशक्तोष्ट-

ध. सिं.
६३

म्यामेवैकामष्टकांकुर्यात् ॥ ॥ अथशिवरात्रिः ॥ सानिशीथव्यापिनीग्राह्या ॥ निशीथस्तुरात्रेरष्टमोमुहूर्त इत्युक्तं ॥ तत्रपरदिनेएवार्धरात्रौ
परा ॥ पूर्वत्रैवतद्याप्तौपूर्वा ॥ दिनद्वयेष्वर्धरात्रव्याप्त्यभावेपिपरैव ॥ दिनद्वयेकात्स्न्येनैकदेशेनार्धरात्रव्याप्तौपूर्वेतिहेमाद्र्याशयानुसारीको
स्तुभः ॥ परैवेतिमाधवनिर्णयसिंधुपुरुषार्थचिंतामण्यादयोबहवः ॥ परेद्यर्निशीथैकदेशव्याप्तौपूर्वेद्यः संपूर्णतद्याप्तौपूर्वेव ॥ पूर्वदिने-
निशीथैकदेशव्याप्तौपरदिनेसंपूर्णतद्याप्तौपरैव ॥ इदं व्रतं रविवारभौमवारयोगेशिवयोगयोगेचातिप्रशस्तं ॥ ॥ अथपारणानिर्णयः
॥ ॥ यामत्रयादर्वाकचतुर्दशीसमाप्तौचतुर्दश्यंतेपारणं ॥ यामत्रयोर्ध्वगामिन्यांचतुर्दश्यांप्रातश्चतुर्दशीमध्येएवपारणमितिमाधवाद-
यः ॥ निर्णयसिंधौतुयामत्रयादर्वाकचतुर्दशीसमाप्तावपिचतुर्दशीमध्येएवपारणंननुकदाचिदपिचतुर्दश्यंते ॥ उपोषणंचतुर्दश्यांचतु-
र्दश्यांचपारणं ॥ कृतैः सूक्तलक्षैस्तुलभ्यतेयदिवानवा ॥ सिक्थेसिक्थेफलंतस्यशक्तोवक्तुंनपार्वतीत्यादिनाचतुर्दशीमध्येपारणेपु-
ण्यातिशयोक्तेरित्युक्तं ॥ अत्रैवंव्यवस्थाज्ञेया ॥ यदानित्यकृत्यपूर्वकपारणंपर्याप्ताचतुर्दशीनास्तितदावायेषांचतुर्दशीशेषदिनेदर्शादि-
श्राद्धप्रसक्तिस्तेर्वातिथ्यंतेपारणं ॥ द्वादश्यामिवात्रनित्यकृत्यापकर्षकवाक्याभावात् ॥ तिथ्यंतपारणविधायकवाक्यसत्वेनसंकटवि-
षयकजलपारणविधिवाक्यानामत्रप्रवृत्तेश्च ॥ कर्मपर्याप्तचतुर्दशीसत्वेश्राद्धप्रसक्त्यभावेचतिथिमध्यएवपारणमिति ॥ ॥

प०
२

६३

अथ व्रतप्रयोगः॥ त्रयोदश्यां कृतैकभक्तश्चतुर्दश्यां कृतनित्यक्रियः प्रातर्मंत्रेण संकल्पं कुर्यात्॥ शिवरात्रि व्रतं त्येत्तत्करिष्ये हं महाफलं॥ नि
 विघ्नमस्तु मे वाचस्त्वत्प्रसादाज्जगत्पते॥ चतुर्दश्यां निराहारो भूत्वा शंभो परे हनि॥ भोक्ष्ये हं मुक्तिमुक्त्यर्थं शरणं मे भवेष्वरेति॥ द्विजस्तु॥ रात्रीं प्रप
 द्ये जननीमित्युक्त्वा पठित्वा जलमुत्सृजेत्॥ ततः सायान्हे कृष्णातिलैः स्नानं कृत्वा धृतभस्मत्रिपुंड्ररुद्राक्षो निशामुरवे॥ शिवाय तनंगत्वा क्षालित
 पादः स्वात्मांत उदङ्मुखो देशकालौ संकीर्त्य शिवरात्रौ प्रथमयामपूजां करिष्ये ॥ ॥ इति यामचतुष्टये पूजाचतुष्टयचिकीर्षायां संकल्पः
 सकृत् पूजाचिकीर्षायां श्रीशिवप्रीत्यर्थं शिवरात्रौ शिवपूजां करिष्ये इति संकल्प्य॥ तत्रादौ सामान्यतः पूजाविधिरुच्यते॥ यामभेदेन विशेषस्तु वक्ष्यते॥ अ
 स्य श्रीशिवपंचाक्षरमंत्रस्या वामदेवऋषिः॥ अनुष्टुप् छंदः॥ श्रीसदाशिवो देवता॥ न्यासे पूजने जपे च विनियोगः॥ वामदेवाय ऋषये नमः शिरसि॥ अनुष्टुप् छं
 दसे नमो मुखे॥ श्रीसदाशिवदेवताये नमो हृदि॥ ॐ नंतलुरुपाय नमो हृदये॥ ॐ मं अघोराय० पादयोः॥ ॐ शिंसद्यौ जाताय नमो गुल्फे॥ ॐ वां वामदेवाय नमो
 मूर्ध्नि॥ ॐ यं ईशानाय नमो मुखे॥ ॐ ॐ हृदयाय० ॐ नं शिरसे स्वाहा॥ ॐ मं शिरसायैव षट्॥ ॐ शिंकवचाय हुं॥ ॐ वां नेत्रत्रयाय वैषट्॥ ॐ यं अस्त्राय फट्॥ कुं
 भपूजां विधाय॥ ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचंद्रावतंसं रत्नाकल्पोज्ज्वलांगं परशमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नं॥ पद्मासीनं समंतात्कृतममरगणै
 र्याघ्रकृत्तिं वसानं विश्वाद्यं विश्ववद्यं निखिलभयहरं पंचवक्त्रं त्रिनेत्रं॥ इति ध्यात्वा प्राणप्रतिष्ठां कृत्वा स्थाप्यलिंगं स्पृशन्॥ ॐ भूः पुरुषं सांबसदा

ध.सिं.
६४

शिवमावाहयामि॥ॐ भुवः पुरुषं सांॐ स्वः पुरुषं सांब०ॐ भूर्भुवः स्वः पुरुषं सांब० इत्यावाहयेत्॥ स्वामिन्सर्वजगन्नाथयावत्सूजावसानकं॥ ता
वत्त्वं प्रीतिभावेन लिंगे स्मिन्सन्निधौ भवेति पुष्पांजलिं दद्यात्॥ स्थावरलिंगे पूर्वसंस्कृतचरलिंगे च प्राणप्रतिष्ठायावाहनांतं न कार्यं॥ॐ स-
द्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः॥ॐ नमः शिवाय श्रीसांबसदा शिवाय नमः॥ आसनं समर्पयामि॥ स्त्रीशूद्रश्चेत्॥ॐ नमः शिवा
येति पंचाक्षरीस्थाने श्रीशिवाय नम इति नमो तमंत्रेण पूजयेत्॥ॐ भवे भवेनाति भवे भवस्व मांॐ नमः शिवाय श्रीसांबसदा शिवाय नमः
पाद्यं समर्पयामि॥ॐ भवोद्भवाय नमः॥ॐ नमः शिवाय श्रीसांबस अर्घ्यं०ॐ वामदेवाय नमः॥ॐ नमः शिवाय श्री० आचमनीयंॐ ज्येष्ठा
य नमः॥ॐ नमः शिवाय श्रीसांबस० स्नानं०॥ ततो मूलमंत्रेण आप्याय सेत्यादिभिश्च पंचामृतैः संस्नाय्य॥ आपो हि षेति तिसृभिः शूद्रो
दकेन प्रक्षाल्यैकादशावृत्तैकावृत्त्या वारुद्रेण पुरुषसूक्तेन च चंदनकुंकुमकर्पूरवासितजलेनाभिषेकं कृत्वा॥ॐ नमः शिवायेति स्नानांते आ
चमनं दत्त्वा साक्षतजलेन तर्पणं कार्यं॥ॐ भवं देवं तर्पयामि॥ॐ शिवं देवं तर्पयामि॥ॐ ईशानं देवं तर्पयामि॥ॐ पशुपतिं देवं तर्पयामि॥
उग्रं देवं तर्प० रुद्रं देवं तर्प० भीमं देवं तर्प० महान्तं देवं तर्प० भवस्य देवस्य पत्नीं तर्पयामि॥ शर्वस्य देवस्य पत्नीं०॥ ईशानस्य देवस्य पत्नीं०
पशुपतेर्देवस्य पत्नीं० उग्रस्य देवस्य पत्नीं० रुद्रस्य देवस्य पत्नीं० भीमस्य देवस्य पत्नीं० महतो देवस्य पत्नीं॥ॐ ज्येष्ठा य०ॐ नमः शिवाय श्रीसां०

वरुणं० मूलेनाचमनं० ॐ रुद्राय० ॐ नमः शिवाय श्रीसांबाय० यज्ञोपवीतं० मूलेनाचमनं॥ ॐ कालाय नमः ॐ नमः शिवाय श्रीसां० चंदनं०
 ॐ कलविकरणाय नमः ॐ नमः शिवाय श्रीसां० अक्षतान्॥ ॐ बलविकरणाय० ॐ नमः शि० श्रीसांबा० पुष्पाणि॥ सहस्रमष्टोत्तरशतं वा सह-
 स्रादिनामभिर्मूलमंत्रेण वा बिल्वपत्राणि दद्यात्॥ ॐ बलाय नमः ॐ नमः शिवाय श्रीसां० धूपं० ॐ बलप्रमथनाय ॐ नमः शिवाय श्रीसां०
 दीपं० ॐ सर्वभूतदमनाय नमः ॐ नमः शिवाय श्रीसां० नैवेद्यं० मूलेनाचमनं फलं च० ॐ मनोन्मनाय० ॐ नमः शिवाय श्रीसांब० तांबूलं०
 मूलेन वैदिकैर्मंत्रैश्च नीराजनं॥ ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोधिपतिर्ब्रह्माशिवो मे अस्तु सदा शिवो मू॥
 ॐ नमः शिवाय श्रीसां० मंत्रपुष्पं॥ भवाय देवाय नमः शर्वाय देवायैत्याद्यष्टौ भवस्य देवस्य पत्न्यै इत्याद्यष्टौ नमस्कारान् कृत्वा॥ शिवा
 य नमः॥ रुद्राय० पशुपतये० नीलकण्ठाय० महेश्वराय० हरिकेशाय० विरूपाक्षाय० पिनाकिने० त्रिपुरांतकाय० शंभवे० शूलिने न०
 महादेवाय० इति द्वादशनामभिर्द्वादशपुष्पांजलीन्दत्वा मूलेन प्रदक्षिणानमस्कारान् कृत्वा मूलमंत्रमष्टोत्तरशतं जप्त्वा क्षमापयित्वा ने-
 न पूजनेन श्रीसांबसदाशिवः प्रीयतामिति निवेदयेत्॥ अथ चतुर्ष्वयामेषु पूजाचतुष्टये विशेषः॥ तत्र प्रथमयामे मूलमंत्रांते श्रीशिवाया
 सनं समर्पयामीति शिवनाम्ना सर्वोपचारसमर्पणं॥ द्वितीययामे शिवरात्रौ द्वितीययामपूजां करिष्ये इति संकल्प्य॥ श्रीशंकराय सनं॥

ध.सि.
६५

समर्पयामीतिशंकरनाम्ना॥ ततोमहानिशिपूजांकरिष्येइतिसंकल्प्यपूर्ववत्पूजा॥ ततस्तृतीययामपूजांकरिष्येइत्युक्ताश्रीमहेश्वराया
सनमित्यादिमहेश्वरनाम्ना॥ एवमेवचतुर्थयामेश्वीरुद्रायेतिरुद्रनाम्ना॥ प्रतियामंतैलेनाभ्यंगपंचामृतीष्णोदकशङ्खोदकगंधोदका-
भिषेकाः कार्याः॥ यज्ञोपवीतांतैगोरोचनकस्तूरीकुंकुमकर्पूरागरुचंदनमिश्रितानुलेपेनलिंगंलेपयेत्॥ पंचविंशतिपलमितः सर्वानुले-
पइत्यनुलेपपरिमाणंयथाशक्तिवा॥ धनूरकरवीरकुसुमैर्विल्वपत्रैश्चपूजनमतिप्रशस्तं॥ पुष्पाभावेशालितंडुलगोधूमयवैः पूजा॥ नैवेद्योत्तरं
तांबूलसुखवासावुक्तौ॥ नागवल्लीदलकसुकफलशक्त्यादिचूर्णैश्चयत्तांबूलसंज्ञं॥ एतदेवनारीकेरकपूरैलांककौलैः सहितंमुखवाससंज्ञं
एतेषामन्यतमद्रव्यालाभेतत्तद्रव्यंस्मरेद्बुधः॥ सर्वपूजांतेप्रार्थना॥ नित्यंनैमित्तिकंकार्म्यंयत्कृतंतुमयाशिव॥ तत्सर्वपरमेशानमयातुभ्यंसम-
र्पितमिति॥ शिवरात्रिव्रतंदेवपूजाजपपरायणः॥ करोमिविधिवद्भक्तगृहाणार्घ्यंनमोस्तुतेइत्यर्घः॥ एवंयामचतुष्टयेर्घ्यभेदः कौस्तुभो॥ ततः
प्रभातेस्नात्वापुनःशिवंसंपूज्यपूर्वोक्तद्वादशनामभिर्द्वादशब्राह्मणानशक्तावेकंवासंपूज्यतिलपक्वान्नपूर्णान्द्वादशकुंभानेकंवादत्वाव्रत-
मर्पयेत्॥ यन्मयाद्यकृतंपुण्यंतद्रुद्रस्यनिवेदितं॥ त्वत्प्रसादान्महादेवव्रतमद्यसमर्पितं॥ प्रसन्नोभवमेश्रीमन्सद्भक्तिः प्रतिपाद्यतां
॥ त्वदालोकनमात्रेणपवित्रोस्मिनसंशयइति॥ ततोब्राह्मणान्भोजयित्वापूर्वनिर्णीतेकालेस्वजनेःसहपारणं कुर्यात्॥ तत्रमंत्रः

प.

६५

संसारकेशदग्धस्यव्रतेनानेनशंकर॥प्रसीदसुमुखोनाथज्ञानदृष्टिप्रदोभवेति॥ ॥ इतिशिवरात्रिव्रतविधिः॥ ॥अथ-
मृन्मयलिंगेशिवपूजाचिकीर्षायांतद्विधिः॥ ॥ॐहरायनमइतिमृदमाहृत्यशोधितायांतस्यांजलप्रक्षेपेणसंपीडयतेनपिंडेनॐमहेश्व-
यनमइतिलिंगंकुर्यात्॥तच्चलिंगमशीतिगुंजात्मककर्षादधिकपरिमाणांगुष्ठमात्रंततोधिकंवाकार्येनन्यूनं॥मृन्मयलिंगेपंचसू-
त्रसंपादनाभावेपिनदोषः॥अतएव॥सप्तकृत्वस्तुलारूढंवृद्धिमेतिनर्हायते॥बाणलिंगमितिप्रोक्तशेषंनार्हदमुच्यते॥इत्युक्तल-
क्षणाद्बाणलिंगादतिदुर्लभाद्दुःसंपाद्यपंचसूत्रसंपादनात्सवर्णादिलिंगाच्चमृन्मयलिंगंश्रेष्ठं॥हापारेपारदंश्रेष्ठंपार्थिवंतुकलौयुगइति
वचनाच्च॥ततःॐशूलपाणयेनमःशिवइहप्रतिष्ठितोभवेतिसबिल्वपत्रेपूजापीठेप्रतिष्ठाप्यध्यायेन्नित्यंमहेशमितिध्यात्वाॐपिनाकधृषे-
नमः॥श्रीसांघसदाशिवइहागच्छेहप्रतिष्ठेहसन्निहितोभवेत्यावाहयेत्॥इहद्विजानांसर्वत्रमूलमंत्रोपिज्ञेयः॥ततःॐनमःशिवायेतिमूल-
मंत्रेणपाद्यमर्घ्यमाचमनंदत्वापशुपतयेनमइतिमूलेनचस्नानंवरुमुपवीतंगंधपुष्पंधूपदीपनैवेद्यंफलतांबूलनीराजनमंत्रपुष्पांजलीन्दत्वा
शर्वायक्षितिमूर्तयेनमइतिप्राच्यांपूजयेत्॥भवायजलमूर्तयेनमइतीशान्यांरुद्राग्रिमूर्तयेनमः॥इत्युदीच्यांउग्रायवायुमूर्तयेनमइतिवाय-
व्यां॥भीमायाकाशमूर्तयेनमइतिप्रतीच्यां॥पशुपतयेयजमानमूर्तयेनमइतिनैर्ऋत्यां॥महादेवायसोममूर्तयेनमइतिदक्षिणस्यां॥

ईशानायसूर्यमूर्तयेनमस्तुत्याग्रेष्यां॥ततस्तत्त्वानमस्तुत्यमहादेवायनमस्तुतिविसर्जयेदितिसंक्षेपः॥विस्तारस्तपुरुषार्थचिन्तामणौज्ञेयः॥शि
वरत्रिश्वेत्यूर्वोक्तपूजाविधिःपार्थिवलिंगेपिकार्यः॥पार्थिवलिंगोद्यापनविधिस्तुकोस्तुभादौज्ञेयः॥लिंगविशेषेणफलविशेषः॥आयुष्यंहार
जेलिंगे॥मौक्तिकेरोगनाशः॥वैडूर्येशत्रुनाशः॥पद्मरागेलक्ष्मीः॥पुष्करागजेस्सुखं॥इंद्रनीलजेयशः॥मारकतेपुष्टिः॥स्फाटिकेसर्वकामाः॥
राजतेराज्यंपितृमुक्तिः॥हैमैसत्यलोकः॥ताम्रेपुष्टिरायुश्च॥पैतलेपुष्टिः॥कांस्येकीर्तिः॥लोहजेशत्रुनाशः॥सीसजेआयुष्यं॥मतांतरै
मौवर्णेब्रह्मस्वपरिहारःस्थिरलक्ष्मीश्च॥एवंगंधमयेसौभाग्यं॥हस्तिदंतजेसेनापत्यं॥ब्रीह्यादिधान्यपिष्टजेपुष्टिसुरवरोगनाशादि
॥माषजेरुग्नीः॥नावनीतेस्सुरवम्॥गोमयजेरोगनाशः॥गौडेन्नादि॥वंशांकुरजेवंशवृद्धिरित्यन्यत्रविस्तरः॥एवंलिंगसंख्याविशेषा
स्तुलविशेषःकौस्तुभे॥शिवनिर्माल्यग्रहणाग्रहणविचारस्तृतीयपरिच्छेदेज्ञेयः॥मासशिवरात्रिनिर्णयःप्रथमपरिच्छेदेउक्तः॥
शिवरात्रिब्रततोद्यापनंकौस्तुभादौज्ञेयम्॥मासशिवरात्रिब्रततोद्यापनमपिकौस्तुभेस्पष्टं॥माघामावास्यायामपराह्णव्यापिन्यांयुगादि
त्वादपिंडकंश्चाहुंकार्यं॥तच्चदर्शश्चाहुंनसहतंत्रकार्यं॥माघामावास्यायांशततारकायोगेपरमःपुण्यकालस्तत्रश्चाहुंसरमापितृवृत्तिः॥
धनिष्ठायोगेतुतिलान्नेनश्चाहुंकार्यं॥तेनवर्षायुतकालंपितृवृत्तिः॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपा०माघमासकृत्यनिर्णयोद्देशःसमाप्तः॥ ॥

अथ फाल्गुन मासः ॥ मीनसंक्रांतौ पराः षोडशनाड्यः पुण्याः ॥ रात्रौ तु प्रागुक्तं । फाल्गुने गोब्रीहिवस्त्रदानं गोविंदप्रीतये कार्यं ॥
 अथ फाल्गुनशक्नु प्रतिपदमारभ्य द्वादशदिनपर्यंतं पयोव्रतं श्रीभागवते उक्तं ॥ तस्य योगो मूलानुसारेणोत्थः ॥ फाल्गुनी पौर्णमासी-
 मन्वादिः ॥ सा पौर्वाहिकी इयमेव होलिका ॥ सा प्रदोषव्यापिनी भद्रारहिता ग्राह्या ॥ दिनद्वये प्रदोषव्याप्तौ परदिने प्रदोषे केशव्या
 सौवापरेव ॥ पूर्वादिने भद्रादोषात् ॥ परदिने प्रदोषस्पर्शाभावे पूर्वादिने प्रदोषे भद्रासत्वे यदि पूर्णिमा परदिने सार्धत्रियामाततो धिका
 वा तत्परदिने च प्रतिपद्दिगाभिनीतदा परदिने प्रतिपदि प्रदोषव्यापिन्यां होलिका ॥ उक्तविषये यदि प्रतिपदो द्वादशस्तदा पूर्वादि-
 ने भद्रापुच्छेवा भद्रासुरवमात्रं त्यक्त्वा भद्रायामेव होलिका दीपनं ॥ परदिने प्रदोषस्पर्शाभावे पूर्वादिने यदि निशीथात्प्राक् भद्रा
 समाप्तिस्तदा भद्रावसानोत्तरमेव होलिका दीपनं ॥ निशीथोत्तरं भद्रा समाप्तौ भद्रासुरवं त्यक्त्वा भद्रायामेव प्रदोषे भद्रासुरव-
 व्याप्ते भद्रोत्तरं प्रदोषोत्तरं वा ॥ दिनद्वये पूर्णिमायाः प्रदोषस्पर्शाभावे पूर्वादिन एव भद्रापुच्छे तदलाभे भद्रायामेव प्रदोषोत्तरमेव-
 होलिका ॥ रात्रौ पूर्वार्धं भद्राया ग्राह्यत्वोक्तेः ॥ न तु पूर्वप्रदोषादौ चतुर्दश्यां न वा परत्र सायान्हादौ ॥ दिवा होलिका दीपनं तु सर्वग्रंथ
 विरुद्धं ॥ इदं होलिका पूजनं श्रवणा कर्मादिव द्रुक्तापि कुर्वन्ति ॥ युक्तं चैतत् ॥ केचिद्दोलिका पूजनं कृत्वा भुञ्जते तेषां भोजनस्य पूज

प. सिं.
६७

नस्यवाननियमेनशास्त्रविहितकाललाभः॥ इदंचंद्रग्रहणसत्वेवेधमध्येपिकार्यं॥ ग्रस्तोदयेपरदिनेप्रदोषेपूर्णिमासत्वेग्रहणम-
ध्यएवकार्यं॥ अन्यथापूर्वदिनेभद्रामुखपुच्छलक्षणं॥ पूर्णिमायांभद्रायास्तृतीयपादांतेघटीत्रयंपुच्छं॥ चतुर्थपादाद्यघटीपंचकं
मुखं॥ तथाचमध्यमानेनषष्टिघटीमितायांपूर्णिमायांपूर्णिमाप्रवृत्त्यन्तरंसार्धेकोनविंशतिघटिकोत्तरंघटीत्रयंपुच्छं॥ सार्धद्वाविं-
शतिघटिकोत्तरंघटीपंचकंमुखं॥ तिथेश्चतुःषष्टिघटीमितत्वेपूर्णिमायाएकविंशतिघटिकोत्तरंपुच्छं॥ चतुर्विंशतिघटिकोत्तरंमुखं
एवंतिथेर्मानांतरेषूह्यं॥ पूजाविधिः॥ देशकालौसंकीर्त्यसकुटुंबस्यममदुंदाराक्षसीप्रीत्यर्थंतत्पीडापरिहारार्थंहोलिकापूजनम-
हंकरिष्येइतिसंकल्प्यशुक्लानांकाष्ठानांगोमयपिंडानांचराशिंकृत्वावन्दिनाप्रदीप्यतत्र॥ अस्माभिर्भयसंत्रस्तैःकृतात्वंहोलिके-
यतः॥ अतस्त्वांपूजयिष्यामिभूतेभूतिप्रदाभवेतिपूजामंत्रेणथीहोलिकायैनमोहोलिकामावाहयामीत्यावाह्यहोलिकायैनमइ-
तिमंत्रेणासनपाद्यादिषोडशोपचारान्दत्त्वा॥ प्रार्थनामंत्रः॥ वंदेतासिसुरेन्द्रेणब्रह्मणाशंकरेणच॥ अतस्त्वंपाहि नोदेविभूतेभूति
प्रदाभवेतिप्रार्थयेत्॥ तमग्निंविःपरिक्रम्यगायंतुचहसंतुच॥ जल्पंतुस्वेच्छयालोकानिःशंकायस्ययन्मतं॥ ज्योतिर्निबंधो॥ पंच-
मीप्रमुखवास्तास्तुतिथयोनंतपुण्यदाः॥ दशस्यःशोभनास्तासुकाष्ठस्तेयंविधीयते॥ चंडालसूतिकागेहाच्छिशुहारितवन्दिना॥

प.
२

६७

प्राप्तायां पूर्णिमायां तु कुर्यात्तत्काष्ठदीपनं ॥ ग्रामाद्बहिः श्वमध्ये वा तूर्यनादसमन्वितः ॥ स्नात्वा राजा शचिर्भूत्वा स्वस्तिवाचनतत्परः ॥
 दत्त्वा दानानि भूरीणि दीपयेद्दोलिकाचित्तिं ॥ ततो भ्युक्ष्य चित्तिं सर्वांसाज्येन पयसा सुधीः ॥ नारिकेरानि देयानि बीजपूरफलानि च ॥
 गीतवाद्यैस्तथानृत्यैरात्रिः सानीयते जनैः ॥ तमग्निं त्रिःपरिक्रम्य शब्दैर्लिंगभगां कितैः ॥ तेन शब्देन सा पापाराक्षसी तृप्तिमाप्नुया-
 त् ॥ एवं रात्रौ होलिकोत्सवं कृत्वा प्रातः प्रतिपदियः श्वपचं स्पृष्ट्वा स्नानं कुर्यात् ॥ न तस्य दुष्टं किंचिन्नाथो व्याधयोऽपि च ॥ कृत्वा च
 वश्यकार्याणि सन्तर्प्य पितृदेवताः ॥ वंदयेद्दोलिकाभूतिं सर्वदुष्टोपशान्तये ॥ वंदने मंत्रः ॥ वेदितासि सरैर्द्वेण ब्रह्मणा शंकरेण च ॥ अ-
 तस्त्वं पाहि नो देवि भूते भूतिप्रदा भवेति ॥ होलिकादिनं करि संज्ञकं तदुत्तरदिनं च शशभेवर्ज्यं ॥ होलिकाग्रहणभावुकाय न प्रेतदाहदिव-
 सोत्रपंचमः ॥ तत्परंच करि संज्ञकं दिनं वर्जितं सकलकर्मसु भूयमित्युक्तेः ॥ ग्रहणाय न प्रेतदाहेषु निशीथविभागेन पूर्वादिनकरिदि-
 नयोर्निर्णयो ज्ञेयः ॥ नरो दोलागतं हृत्वा गोविंदं पुरुषोत्तमं ॥ फाल्गुन्यां संयतो भूत्वा गोविंदस्य पुरं व्रजेत् ॥ फाल्गुनकृष्णप्रतिपदिव-
 संतारं भोत्सवः ॥ साचौ दयिकी ग्राह्या ॥ दिनद्वये सत्वे पूर्वा ॥ अघ्नतैलाभ्यंगरुक्तः ॥ अत्र प्रतिपदि चूतपुष्पप्राशनं युक्तं ॥ तत्प्रकारः ॥ गौ-
 मयोपलिसे गृहांगणेशकूर्चस्त्रासन्नपविष्टः प्राङ्मुखः सुवासिन्या कृतचंदनतिलकनीराजनः सचंदनमास्यकुसुमं प्राश्रीयान् ॥

ध.सिं.
६८

तत्रमंत्रः॥ चूतमग्न्यं वसंतस्य माकंदकुसुमंतव॥ सचंदनं पिबाम्यद्य सर्वकामार्थसिद्धये॥ इति॥ कृष्णाद्वितीयायां देशग्रामाधिपति
र्वितते वितानादिशोभिते देशे रम्यासने उपविश्य पौरजानपदान् लोकास्त्रिंदुरादिक्षौदैश्चंदनादिभिः॥ पटवासेभ्यः विकीर्यतेभ्यस्तां
बूलादिदत्त्वा नृत्यगीतविनोदैर्महोत्सवं कुर्यात्॥ इदानीं प्राकृतजनास्तु कृष्णपंचमीपर्यंतमेतमुत्सवं कुर्वन्ति॥ इति होलिकोत्सवः॥
फाल्गुनामावास्यामन्वादिः सापराह्व्यापिनीयात्वा॥ ॥ इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधु
सारे फाल्गुनमासकृत्यनिर्णयोद्देशः समाप्तः॥ ॥ अथ परिच्छेदद्वयशेषारव्यं प्रकीर्णप्रकरणमुच्यते॥ द्वादशस्वपिमासेषु श्राद्धे
व्यतीपातादियोगस्य भरण्यादिनक्षत्रस्य चापराह्व्याध्यादश्विनिर्णयो ज्ञेयः॥ उपवासादौ प्रचुराचाराभावान्नोक्तः॥ ॥ अथ
चांद्रसंवत्सरभेदाः॥ प्रभवो विभवः शक्रः प्रमोदोऽथ प्रजापतिः॥ अंगिरा श्रीमुरवाभावायुवाधाता तथैव च॥ १॥ ईश्वरो बहुधान्यश्च
प्रमार्थो विक्रमो वृषः॥ चित्रभानुः सभानुश्च तारणः पार्थिवो व्ययः॥ २॥ सर्वजित्सर्वधारी च विरोधी विकृतिः खरः॥ नंदनो विजय-
श्चैव जयो मन्मथदुर्मुखी॥ ३॥ हेमलंबी विलंबी च विकारी शार्वरी पूवः॥ शुभश्च छोभश्च क्रोधी विश्वावस्तु पराभवौ॥ ४॥ पूर्वंगः
किलकः सौम्यः साधारणविरोधकृत्॥ परिधावी प्रमादी च भानंदो राक्षसोनलः॥ ५॥ पिंगलः कालयुक्तश्च सिद्धार्थि रौद्रदुर्मती॥ ६॥

५०

२

६८

दुभीरुधिरोद्गारीरक्ताक्षीक्रोधनः क्षयइति ॥ ६ ॥ रवेः राशिसंक्रमकन्नक्षत्रसंक्रमेपि षोडशनाड्यः पूर्वत्रपरत्रचपुण्यकालः ॥ ॥ अथचंद्र
 दीनांसंक्रांतौपुण्यकालः ॥ चंद्रस्यसंक्रांतौप्राक्परत्रचत्रयोदशपलाधिकाएकाघटीपुण्यकालः ॥ भौमस्येकपलाधिकाश्रतसोनाड्यः
 बुधस्यचतुर्दशपलाधिकास्तिस्त्रः ॥ गुरोः सप्तत्रिंशत्पलाधिकाश्रतस्त्रः ॥ शक्रस्येकपलाधिकाश्रतस्त्रः ॥ शनेः सप्तपलाधिकाः षोडश ॥ ए
 ताः सर्वाः प्राक्परत्रचबोद्धव्याः ॥ रात्रौग्रहांतराणांसंक्रमेरात्रावेवपुण्यकालः ॥ सूर्यसंक्रांतिवद्विवापुण्यत्वविधायकाभावात् ॥ चंद्रादि
 संक्रांतिषुस्नानंकाम्यंनतुनित्यं ॥ आदित्यादिसूचितपीडानिरासार्थस्नानानि ॥ मंजिष्ठागजमदकुंकुमरक्तचंदनानिजलपूर्णेताम्र
 पात्रेप्रक्षिप्यस्नानंसूर्यपीडाहरं ॥ उशीरशिशिषकुंकुमरक्तचंदनयुतशंखतोयेनस्नानंचंद्रदोषहरं ॥ रवदिरेवदारुतिलामलकयुत-
 रौप्यपात्रेजलेनस्नानंभौमे ॥ ॥ गजमदयुतसंगमजलेनमृत्पात्रस्थेनस्नानंबुधे ॥ औदुंबरविल्ववटामलकानांफलैर्युतसौवर्ण
 पात्रजलेनस्नानंगुरौ ॥ गौरोचनगजमदशतपुष्पाशतावरीयुतराजतपात्रजलेनस्नानंशुक्रे ॥ तिलमाषप्रियंगुगंधपुष्पयुत-
 लोहपात्रस्थजलेनस्नानंशनी ॥ गुग्गुलहिंगुहरितालमनःशिलायुतमहिषशृंगपात्रजलेनस्नानंरहौ ॥ वराहोत्थातपर्वताग्रमृ-
 त्छागक्षीरयुतरक्द्रुपात्रजलेनस्नानंकेतौ ॥ ॥ अथग्रहप्रीत्यर्थदानानि ॥ माणिक्यगोधूमधेनुरक्तवस्त्रगुडहमताम्ररक्तचंद

ध.सिं.
६९

नकमलानिरवेः प्रीत्यर्थं देयानि ॥ वंशपात्रस्थतंडुलकर्पूरमौक्तिकश्वेतवस्त्रघृतपूर्णकुंभवृषभाश्वंद्रस्य ॥ प्रवालगोधूममसूरि-
रिकारक्तवृषभगुडसुवर्णरक्तवस्त्रताम्राणि भौमस्य ॥ नीलवस्त्रसुवर्णकांस्यमुद्गरारुतदासीहस्तिदंतपुष्पाणि बुधस्य ॥ पु-
ष्परागमणिहरिद्राशर्कराश्वपीतधान्यपीतवस्त्रलवणसुवर्णानि सरगुरोः ॥ चित्रवस्त्रश्वेताश्वधेनुवज्रमणिसुवर्णरजत-
गंधतंडुलाः शक्रस्य ॥ इंद्रनीलमाषतैलतिलकुलित्यमहिषीलोहकृष्णाधेनवः शनेः ॥ गोमेदाश्वनीलवस्त्रकंबलतैलतिललो-
हानिराहोः ॥ वैडूर्यतैलतिलकंबलकस्तरीच्छागवस्त्राणिकेतोर्दानानि ॥ शनिपीडापरिहारार्थं शनिवारतैलाभ्यंगस्तेलदानंच
॥ ॥ अथैशानि व्रतम् ॥ ॥ लोहमयं शनिं तैलकुंभे लोहे मृन्मये वा निक्षिप्य कृष्णावस्त्राभ्यां कंबलेन वा युतं कृष्णैः गं-
धपुष्पैश्च कसरात्तैस्ति लोदनैः पूजयित्वा कृष्णाय द्विजाय तदभावेन्यस्मै स शनिर्देयः ॥ तत्र शन्नो देवीरिति पंचः ॥ ॥ शूद्रादे-
स्त ॥ यः पुनर्भ्रष्टराज्याय न लायपरितोषितः ॥ स्वप्रेतदौ निजं राज्यं समे सौरिः प्रसीदतु ॥ नमोर्कपुत्राय शनैश्चराय नीहारवर्णं जिन-
मेव काय ॥ श्रुत्वा रहस्यं भवकामदस्त्वं फलप्रदो मे भवसूर्यपुत्रेण दयः ॥ एवंप्रति शनिवारं संवत्सरं कार्यम् ॥ कोणस्थः
पिगलो वधुः कृष्णो रौद्रो तको यमः ॥ सौरिः शनैश्चरो मंदः पिप्पलादेन संस्तुत इति ॥ दशनामानि वानित्यं पठनीयानि ॥

प.
२

६९

अथशानिस्तोत्रं ॥ ॥ पिष्यलादुवाच ॥ नमस्तेकोणसंस्थायपिंगलायनमोस्तुते ॥ नमस्तेबभ्रूरूपायकृष्णायचनमोस्तुते ॥
 नमस्तेरौद्रदेहायनमस्तेचांतकायच ॥ नमस्तेयमसंज्ञायनमस्तेसौरयेविष्णो ॥ नमस्तेमंदसंज्ञायशनेश्वरनमोस्तुते ॥ प्रसादं
 कुरुदेवेशदीनस्यप्रणतस्यच ॥ अनेनस्तोत्रेणप्रत्यहंप्रातःशानिस्तवनेसार्द्धसप्तवार्षिकशनिपीडानाशः ॥ रविवारेसूर्यपूजोपवाससूर्य
 यमंत्रजपैःसर्वरोगनाशः ॥ क्रांद्दींसःसूर्यायेतिषडक्षरमंत्रः ॥ इतिप्रकीर्णनिर्णयः ॥ उक्तआद्यपरिच्छेदेसामान्येनविनिर्णयः
 द्वितीयेस्मिन्परिच्छेदेविशेषेणविनिर्णयः ॥ १॥ मीमांसाधर्मशास्त्रज्ञाःसूयियोनलसानराः ॥ कृतकार्याःप्राङ्निबंधैस्तदर्थेनायमुद्यमः
 ॥ २॥ येषुनर्मदमतयोलसाअज्ञाश्चनिर्णयं ॥ धर्मेवेदितुमिच्छंतिरचितस्तदपेक्षया ॥ ३॥ निबंधोयंधर्मसिंधुसारनामास्तबोधनः ॥ अमु
 नाप्रीयतांश्रीमद्विठ्ठलोभक्तवत्सलः ॥ सर्वत्रमूलवचनानीहज्ञेयानितद्विचारश्च ॥ कौस्तुभनिर्णयसिंधुश्रीमाधवकृतनिबंधेभ्यः ॥ ५
 प्रेम्णासद्भिर्ग्रंथसेव्यःशब्दार्थतःसदोषोपि ॥ संशोध्यवापिहरिणासदाममुनिसत्तुषष्टथकमुष्टिरिव ॥ ६॥ ॥ इतिश्रीमत्का
 श्युपाध्यायसूरिसूनुयज्ञेश्वरोपाध्यायानुजानंतोपाध्यायसूरिसुतकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेप्रकीर्णनिर्णयो
 देशःसमाप्तः ॥ ॥ इतिद्वितीयपरिच्छेदःसमाप्तः ॥ ॥ श्रीपांडुरंगार्पणमस्तु ॥ ॥ ७॥

॥ इति धर्मसिंधुसारे द्वितीयपरिच्छेदः समाप्तः ॥ ॥

[OrderDescription]
,CREATED=20.01.20 11:11
,TRANSFERRED=2020/01/20 at 11:28:20
,PAGES=138
,TYPE=STD
,NAME=S0002577
,Book Name=M-2607-DHARAM SINDHU DWITIYE PARICHCHHED
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF

FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF

FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF

FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF

FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF

FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF

FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF

FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF

FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF

,